

Skjoldet og vikingen: Krigerens følgesvenn eller allemannseie?

Skjoldet som gravgods ved Kaupang og Birka

Maja Charlotte Aasen Oppegaard
Masteravhandling i arkeologi

Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Høst 2015

Forsidebilde: Rekonstruksjonstegning av grav S400 på Gulli i Vestfold. Den døde var en allsidig person som ble gravlagt med et skjold liggende over hodet. Illustrasjon fra http://arkikon.no/graver_overs.html

Forord

Arbeidet med denne avhandlingen har vært krevende, men også spennende og lærerikt, mye takket være god hjelp og støtte fra en rekke personer. Først og fremst vil jeg takke veilederen min, Julie Lund, for god støtte og oppfølging gjennom hele prosjektet. Du har kommet med mange gode råd og hjulpet meg til å se sammenhenger jeg kanskje ikke ville oppdaget selv. Jeg vil også rette en stor takk til Lotte Hedeager og Marianne Hem Eriksen for hjelp med å forme problemstillingen. En spesiell takk rettes til Jani Causevic for uvurderlig hjelp med databasen. Videre vil jeg takke Anna Kjellström og Charlotte Hedenstierna-Jonson for samtaler og informasjon om gravene på Birka, og Vegard Vike for gode samtaler om skjoldene fra Gokstadgraven.

Mange øyne har sett teksten i denne avhandlingen gjennom det siste året. Jeg vil takke Kristine Amalie Myhre Gjesdal, Karina Rose Mahan, Mari Kathrine Furu Dyvart, Martin Aasen Oppegaard (min bror) og mamma og pappa for å ha lest korrektur på avhandlingen. Furu skal ha en spesiell takk for hjelp og diskusjoner.

Det må også rettes en stor takk til alle medstudentene i Blindernveien 11. Takk for alle kortspill og morsomme samtaler, for at dere har holdt ut med meg uansett humør, og for at dere fortsatt synes skjold virker spennende. Takk for all støtte jeg har fått gjennom denne tiden, det blir satt utrolig stor pris på. Til sist vil jeg takke familien min for all støtte, og spesielt Kris, som alltid har vært der når jeg har trengt det.

Oslo, 15.11.2015

Maja C. Aa. Oppegaard

Innhold

1.	INNLEDNING	1
1.1.	Problemstilling	2
1.2.	Materiale.....	2
1.3.	Skjold	4
1.4.	Terminologi	5
1.5.	Struktur.....	6
2.	SKJOLDET I ARKEOLOGIEN	7
2.1.	Typologi	7
2.2.	Skjold i graven	9
2.3.	Skjoldets utvikling.....	10
2.4.	Oppsummering	12
3.	PRESENTASJON AV LOKALITETENE	13
3.1.	Birka	13
3.1.1.	Gravskikk	15
3.2.	Kaupang	16
3.2.1.	Gravskikk	18
3.3.	Datering	19
3.4.	Oppsummering	20
4.	METODE	21
4.1.	Kvantitativ analyse.....	21
4.1.1.	Hvorfor kvantitativ analyse?	22
4.2.	Representativitet.....	22
4.3.	Kildebruk.....	23
4.3.1.	Arkeologiske kilder	23
4.3.2.	Skriftlige kilder.....	24
4.3.3.	Kjønnsbestemmelse av graver.....	24
4.4.	Oppsummering	26
5.	SKJOLDGRAVER MED OG UTEN VÅPEN – EN GJENNOMGANG	27
5.1.	Skjoldgraver med våpen.....	28
5.2.	Skjoldgraver uten våpen.....	29
5.3.	Gjenstandene under lupen	30
5.3.1.	Våpen.....	30
5.3.2.	Ringspenner og ringnåler	33
5.3.3.	Redskaper: Brynesteiner og kniver	34
5.3.4.	Hesteutstyr og hester	35
5.3.5.	Pilspisser.....	36
5.4.	Oppsummering	37
6.	ET LAGDELT SAMFUNN	38
6.1.	Sosiale grupper uttrykt gjennom gjenstander.....	38
6.1.1.	Fravær av våpen	43
6.1.2.	Skjoldgravene under ett.....	44
6.2.	Byen og handelsplassen – et eget samfunn	44
6.3.	Skjold, men ingen våpen – hvem er gravlagt?	46
6.4.	Skjoldet i de høyere sosiale samfunnssjikt.....	48
6.4.1.	Ringspenner som politisk- og maktsymbol	50
6.5.	Begravet med skjold i kammer og båt: Ulike sosiale uttrykk?	51
6.6.	Kjennetegn på skjoldgraver med og uten våpen	54

7.	ULIKE SOSIALE OG KULTURELLE ASPEKTER VED VIKINGTIDENS SKJOLDGRAVER	56
7.1.	Skjoldet i sagalitteraturen.....	57
7.1.1.	Paralleller i det arkeologiske materialet	59
7.1.2.	Skjoldet og hallen	60
7.1.3.	En skjoldmøy på Birka?	63
7.2.	Hvorfor er skjoldenes plassering viktig?.....	64
7.3.	Skjold og ritualer	66
7.3.1.	Volver.....	66
7.3.2.	Bjørnekult og partering på Kaupang	68
7.3.3.	Skjold i båtgraver	69
7.4.	Skjoldets betydning i graven	72
8.	Konklusjon	73
9.	Litteraturliste	75
10.	APPENDIX	84

Figuroversikt

Figur 1: Typologi og kronologi over skjoldbulene (Petersen 1919).	7
Figur 2: Illustrasjon av Ryghs skjoldbuletyper: 1. R564; 2. R562; 3. R563; 4. R565.	8
Figur 3: Oversiktskart over Kaupang og Birka (kart av M. Oppegaard).	13
Figur 4: Birkas posisjon i Mälarn (kart av L. Bergström (Hedenstierna-Jonson 2006:15)). ...	14
Figur 5: Oversikt over gravfeltene på Birka (kart av C. Hedenstierna-Jonson).	16
Figur 6: Kart over Kaupangområdet med gravfelt og bebyggelse (Clarke og Ambrosiani 1993:63).	17
Figur 7: Ulike gjenstandstyper i prosent fra skjoldgraver med våpen på Kaupang og Birka. Illustrerer hvor mange prosent av gravene som har de ulike gjenstandskategoriene.	28
Figur 8: Oversikt over antall skjoldgraver uten våpen ved Kaupang og Birka som har de ulike gjenstandstypene.	29
Figur 9 og 10: Fordeling av antall angrepsvåpen i det totale antallet graver på Kaupang og Birka i prosent.	31
Figur 11: Diagrammet viser en oversikt over fordelingen av våpentypene i skjoldgraver med våpen.	32
Figur 12: Oversikt over utbredelsen av ringspenner i skjoldgraver med og uten våpen på Birka.	33
Figur 13: De ulike smykketypene i det totale antallet graver ved Kaupang og Birka.	33
Figur 14: Intakt skjoldrand av jernbeslag, og skjoldhåndtak, Bj 736 (Arbman 1940 Taf:15).	59
Figur 15: Billedstein fra Gotland, Sverige. Illustrasjonen viser skjold langs siden av skipet.	59
Figur 16: Rekonstruksjonstegning av båtgraven, Ka. 294-296. Illustrasjon: Þorhallur Þráinsson. © Neil Price.	67
Figur 17: Urnen fra Myklebostad med skjoldbuler. © 2015 Universitetsmuseet i Bergen / CC BY-NC-ND 3.0.	70
Figur 18 (venstre): Skjoldhåndtak fra Bj 736 (Arbman 1940, Taf:19). Figur 19 (høyre): Beslag til skjoldhåndtak fra Gokstad med rekonstruksjon av beslaget fra Bj 736. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0.	71

Tabelloversikt

Tabell 1: Skjoldets plassering i kammergraver på Birka. Gravene i parentes har mulig plassering.	56
--	----

1. INNLEDNING

Vi tenker gjerne på skjoldet som en del av våpenutstyret til en kriger, som et forsvarsvåpen man kan gjemme seg bak. Det er ikke som sverdet, som man aktivt kaster seg inn i kampen med. Det man finner igjen av skjoldet arkeologisk er heller ikke like storslått som sverdet, eller enkelte av øksene og spydspissene man finner. Disse kan være dekorerte med mønster i sølv eller kobberlegering, mens skjoldbullen, i det meste i norske graver, bare er en liten uthuling av jern. Den har nok ikke skapt like mye ærefrykt blant forskere som sverdet, med sin lange, skarpe egg som kan ta et liv i én bevegelse. Likevel er skjoldet så mye mer enn en enslig, kjedelig skjoldbule. I vikingtiden ble det ikke bare brukt som et forsvar i kamp, det ble også brukt offensivt (Hedenstierna-Jonson 2006:55). I sagaene fortelles det om vakre, utsmykkede skjold, skjold som ble brukt til å dekorere veggene i hallen, og skjold som kunne skape frykt og vise fiendtlighet. I vikingtiden kan skjoldet knyttes til mer enn bare krigeren i kamp.

Det er utført mye forskning på våpen gjennom tidene, spesielt sverdet og dets symbolske betydning, men det er ikke blitt utført særlig forskning på vikingtidsskjoldet i seg selv – det har hovedsakelig blitt studert som del av våpensettet og for dets rolle i kampsituasjoner. I vårt moderne samfunn assosieres skjoldet med våpen, kamp og krig, og når det opptrer i en vikingtidsgrav trekkes gjerne konklusjonen at det er en våpengrav. Og som regel er det slik – skjoldet ligger i en grav hvor det også finnes angrepsvåpen, som spyd, øks eller sverd; men av og til undersøkes en grav uten angrepsvåpen, men til gjengjeld med et skjold. I disse tilfellene må det revurderes hvorvidt graven kan kalles en våpengrav.

Når skjoldet opptrer i en grav uten angrepsvåpen, gjør spørsmålet om hva skjoldet betyr i denne graven seg gjeldene. Hva det symboliserer, og hvorfor den avdøde fikk et skjold med seg i graven. I denne avhandlingen vil jeg forsøke å besvare disse spørsmålene, samt undersøke hvilke sosiale grupper det var som ble gravlagt med skjold og hvilke sosiale konnotasjoner som knytter seg til skjoldet. Jeg mener at skjoldet er en interessant gjenstand i seg selv, og kan ha vært tillagt symbolske verdier som er verdt å studere nærmere.

1.1. Problemstilling

I denne avhandlingen skal jeg problematisere skjoldgravenes sosiale tilhørighet og funksjon som våpengraver. Problemstillingen vil derfor bli todelt. Den første delen vil konsentrere seg om skjoldgraver med og uten våpen, og består av følgende spørsmål:

- Hva kjennetegner skjoldgraver uten angrepsvåpen?
- I hvilken grad ligner eller skiller skjoldgraver uten angrepsvåpen seg fra skjoldgraver med angrepsvåpen?

Den andre delen fokuserer på vikingtidssamfunnets sosiale grupper, og består av følgende spørsmål:

- Hvordan kan graver med skjold tolkes i relasjon til sosiale grupper i vikingtidssamfunnet?
- På hvilke måter kan skjoldenes plassering i graven være med på å utvide vår kunnskap omkring vikingtidens sosiale grupper og deres ulike gravritualer?

For å svare på de tre første spørsmålene kommer jeg til å sammenligne gravgodset i graver med og uten våpen. For å svare på det fjerde spørsmålet skal jeg i tillegg til sammenligning av gravgodset studere plassering av skjoldet i graven for å undersøke om det er noen gjennomgående temaer eller mønstre. Her vil det i tillegg studeres paralleller til skriftlige kilder. Disse skal ses i sammenheng med det arkeologiske materialet, for å kaste lys over skjoldets bruk i sosiale settinger utenom rene krigssituasjoner (se kapittel 4 for nærmere beskrivelse av metode).

1.2. Materiale

Primærmaterialet stammer fra Kaupang og Birka, og består utelukkende av graver med skjold. Når graver uten skjold nevnes for sammenligning spesifiseres dette. For å komplementere funnene i analysen vil et utvalg graver med skjold fra Norge bli trukket inn i diskusjonen. Dette materialet omfatter noen graver av særlig interesse, nemlig skipsgravene på Gokstad i Vestfold og Myklebostad i Nordfjord Eid, og en grav fra Gulli i Vestfold. Utgangspunktet for å sammenligne primærmaterialet med disse gravene er skjoldenes posisjon og tilstedeværelse, som vil komplementere resultatene i diskusjonen.

Kaupang og Birka er handelsplasser som bringer ulike sosiale grupper sammen. Begge har store gravplasser som ligger i tilknytning til handel, de er godt publiserte og er derfor egnede

til kvantitativ og kvalitativ analyse. Det er dermed ikke sagt at materialet ved disse gravplassene vil kunne overføres til andre deler av landet, hvor ulike sosiale grupper ikke har kommet sammen på samme måte. Mine analyser vil ikke kunne si noe om skjoldgraver generelt, men de vil gi informasjon om skjoldgraver på Kaupang og Birka.

Gravplassene på Kaupang og Birka er tidligere sammenlignet og diskutert opp mot hverandre med utgangspunkt i de mange likhetstrekk og forskjeller mellom de to gravplassene (Blindheim 1960; Blindheim et al. 1995:128, 1999:104; Price 2008:268; Stylegar 2007:99-101). Jeg velger derfor å føre denne sammenligningen videre, med fokus på skjoldgravene og forekomsten eller mangelen på våpen i disse. De tre andre gravene fra Gokstad, Myklebostad og Gulli har alle interessante elementer jeg vil trekke inn i diskusjonen om romlig plassering.

Bakgrunnen for bare å benytte skjold fra gravkontekst er problemstillingens utforming og fokus på skjoldgraver. Videre er det hovedsakelig i graver at skjold fra vikingtid er funnet. Eksempler fra andre kontekster vil bli nevnt i diskusjonen, men vil ikke inngå i analysen. Det er analysert 25 skjoldgraver fra Kaupang, mens det fra Birka er analysert 58 skjoldgraver. Gravmaterialet omfatter både brente og ubrente graver, men ubrente (inhumasjon) dominerer ved begge lokalitetene. Selv om flertallet av skjoldgravene ved både Kaupang og Birka har angrepsvåpen, er det enkelte graver som bare har skjold sammen med resten av gravgodset. Disse gravene vil bli studert opp mot de gravene som har angrepsvåpen for å undersøke skjoldets betydning og tilstedeværelse.

I Charlotte Blindheims Kaupangutgivelser er alle skjoldbulene fra gravene på Kaupang samlet. Dette omfatter både brente og ubrente graver, tilnærmet hele buler og fragmenter (Blindheim et al. 1999:103). Disse gravene er beskrevet i detalj i et annet bind (Blindheim et al. 1981) og senere av Frans Arne Stylegar i *Kaupang in Skiringssal* (Stylegar 2007). Det er disse to utgivelsene som ligger til grunn for utvalget av graver med skjold på Kaupang i denne avhandlingen. Det materialet som ligger til grunn for utvelgelse av graver med skjold på Birka er Holger Arbmans (1943) publikasjon over de undersøkte gravene på Birka og Lena Thålin-Bergmans (1986) videre studier av dette materialet. Det er noen uoverensstemmelser mellom Arbmans og Thålin-Bergmans publikasjoner når det gjelder hvilke graver som har skjold. Eksempelvis står grav Bj 476b hos Arbman oppført med skjold, mens det hos Thålin-Bergman hører skjold til i grav Bj 467b. Videre er ikke grav Bj 708 oppført med skjold hos

Thålin-Bergman, mens Arbman har listet skjold i denne graven. Det finnes et par andre lignende eksempler. Der det er uoverenstemmelse har jeg valgt å følge Arbman fordi jeg i den kvantitative analysen må ta stilling til resten av gravgodset, ikke bare skjoldet.

Ved begge lokalitetene er det én grav jeg har valgt å ekskludere fra analysene fordi det er usikkert om disse gravene faktisk har inneholdt skjold. Å ha dem med i analysen ville derfor blitt problematisk for statistikken. Fra Kaupang er det grav Ka. 309 og fra Birka grav Bj 504. Blindheim lister opp Ka. 309 som fragment uten avbildning, mens Stylegar setter spørsmålsteget ved om det har vært en bule i graven. Bj 504 er en kvinnegrav som ligger under en mannsgrav, Bj 536, og det er usikkert hvilken av disse to gravene skjoldbule tilhører, skjønt den er registrert samme med Bj 504.

1.3. Skjold

Ifølge bokmålsordboka kommer ordet *skjold* fra det norrøne ordet *skjoldr* og betyr egentlig 'kløyvd trestykke'. Den praktiske betydningen av ordet omtaler skjoldet som en plate av tre eller metall med håndtak på innsiden til å dekke seg med i strid, for eksempel ta i mot et hogg med skjoldet eller løfte på skjoldet til hyllest og jubel. Det kan også bety beskyttelse og vern og benyttes som et våpenskjold, eller det kan bety et hvelvet dekke eller skall (eks. *Norge lå en gang under et skjold av is*) (Bokmålsordboka 2015).

Ifølge de gamle Gulatings og Frostatings-lovene var skjoldet del av våpensettet og hver mann ombord et skip i leidangen skulle bære skjold. Det er ikke dermed sagt at disse lovene er absolutte og eksakte kilder, men de gir en indikasjon på samfunnet og støttes samtidig til dels av gjenstandsmaterialet. Skjoldet var rundt og laget av tre og var sannsynligvis dekket med et lag av råhud som forsterkning. I midten var det et hull hvor håndtaket satt, og dette hullet var dekket av en skjoldbule av jern. I henhold til Olaf Ryghs (1885) typebestemmelse deles skjoldbulene inn i fire typer basert på randen og halsens form. Dette utdypes ytterligere i denne avhandlingens kapittel 2.1. Skjoldene kan også ha hatt randbeslag og dekorerte beslag på håndtaket (Arwidsson 1986:39-43). Skjoldbule er den gjenstanden man oftest finner igjen etter skjoldet. De blir hovedsakelig funnet i graver sammen med angrepsvåpen, men i noen tilfeller blir de også funnet som den eneste formen for våpen. Trevirket, som er skjoldets hoveddel, brytes i de fleste tilfeller ned. Skjoldene i skipsgraven på Gokstad er blant få unntak. Det er antatt at skipet opprinnelig hadde sekstifire skjold, hvorav mange fragmenter

har overlevd. Disse skjoldene, som måler 94 cm i diameter (Nicolaysen 1882:62), kan gi en indikasjon på hvordan skjoldene i vikingtiden så ut og ble konstruert.

Sammenlignet med angrepsvåpnene, spesielt sverdet, er skjoldbulene små gjenstander. Bevaringsforholdene i gravene er relativt dårlige (Stylegar 2010), og i samsvar med skjoldbulenes størrelse er sannsynligheten derfor større for at en slik skulle rustet helt bort i graven før sverdet eller øksen ville gjøre det (se kapittel 2.2 og 6.3). Bortfallet av en skjoldbule i en grav kan med fordel illustreres med grav Bj 547. Denne graven er en skjoldgrav, men av skjoldet er det bare rester etter skjoldhåndtaket som gjenstår, selve bulen er rustet bort. Hadde ikke skjoldhåndtaket overlevd ville man ikke visst at det hadde vært et skjold i den graven. I de fleste av branngravene er det kun randbeslaget som er igjen. Med et slikt utgangspunkt er det ikke utenkelig at det har eksistert flere skjoldgraver enn det som er oppdaget, fordi gjenstandsmaterialet har forsvunnet. Ettersom det vil være mindre sannsynlig at skjoldbule vil være igjen i graven mens et større våpen har rustet helt bort er det ikke usannsynlig at det i flere av de våpenløse gravene ikke ble lagt ned våpen, med mindre våpnene er blitt fjernet fra graven på et senere tidspunkt (se kapittel 6). Spørsmålet blir dermed hvorfor man har valgt å legge ned skjold, men ikke våpen, og om dette kan gi innblikk i den sosiale gruppen den avdøde tilhørte. Dette spørsmålet vil bli diskutert i kapittel 6.

1.4. Terminologi

Noen uttrykk vil være gjennomgående i denne avhandlingen, og det er derfor nødvendig å definere dem. Disse uttrykkene omfatter *skjoldgrav*, *skjoldbule* og *våpengrav*. Når Skandinavia blir nevnt i denne avhandlingen refererer det til dagens landområder for å gjøre det enkelt for leseren å orientere seg geografisk.

Skjoldgrav

En skjoldgrav er i denne avhandlinga definert som en grav hvor det opptrer minst ett skjold. Denne kan være representert av hvilken som helst del av skjoldet, ikke nødvendigvis bare skjoldbule. Det behøver ikke å være noen andre våpen tilstede i graven, ei heller andre gjenstander. Tilstedeværelsen av en del av et skjold er nok til å kalle det en skjoldgrav.

Skjoldbule

En skjoldbule er en halvkule, hovedsakelig laget av jern, som sitter i sentrum av et skjold. Denne halvsirkelformede bulen dekker et hull i midten av skjoldet hvor håndbaken til den som holder skjoldet ellers ville vært eksponert. Dette hullet eksisterer for at hånden skal ha plass til å holde omkring håndtaket på baksiden av skjoldet.

Våpengrav

Kategorien *våpengrav* er konstruert av forskere, og forutsetter at det er våpen til stede i graven. Våpen omfatter sverd, øks og spyd, i tillegg inkluderes ofte skjold blant våpnene (Pedersen 1997). Spørsmålet blir dermed ikke om en skjoldgrav uten våpen kan defineres som en våpengrav, men hvorvidt vikingene ville regnet skjoldgraver uten våpen for våpengraver. Tradisjonelt sett opptrer skjoldet i våpengraver, men det eksisterer en hel kategori av skjoldgraver uten våpen, som vil komme fram i denne avhandlingen. Målet med denne avhandlingen er å problematisere dette fenomenet, og undersøke hvilke sosiale grupper som har fått skjold i graven: Hvorvidt det kun er krigere som har fått skjold i graven, og hvis dette ikke er tilfellet, hvilke andre sosiale grupper som er begravet med skjold.

1.5. Struktur

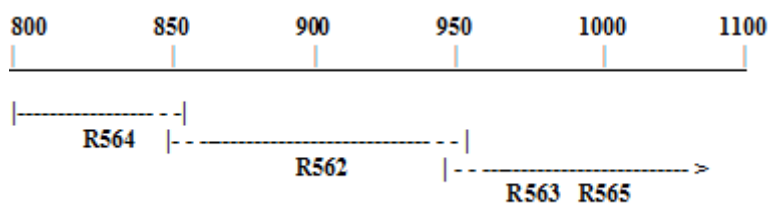
Dette kapittelet har presentert avhandlingens mål og det materialet som blir benyttet, i tillegg til å gjøre rede for skjoldets konstruksjon og terminologien som blir benyttet. I kapittel 2 vil skjoldet plasseres i forskningen for å gjøre rede for forskningsstatusen. I kapittel 3 blir lokalitetene Kaupang og Birka presentert, både bosettelsesområdet og gravplassene, for å legge grunnlaget for den videre diskusjonen. Kapittel 4 gjør rede for metodene som benyttes i analysen og diskusjonen av materialet. I kapittel 5 blir materialet analysert og de tydeligste tendensene blir studert i dybden. Kapitlene 6 og 7 diskuterer resultatene av analysen: Kapittel 6 fokuserer på de sosiale gruppene som kan tolkes gjennom gravmaterialet, mens kapittel 7 utforsker mulige koblinger mellom skriftlige kilder og det arkeologiske materialet med vekt på skjoldets plassering i graven. Kapittel 8 omfatter en konklusjon hvor resultatene fra analysen og diskusjonene kommer sammen. Katalogen omfatter en komplett oversikt over de utvalgte gravene og gjenstandsmaterialet i disse.

2. SKJOLDET I ARKEOLOGIEN

Skjold er funnet i vikingtidsgraver siden 1800-tallet, for eksempel i Gokstadskipet (Nicolaysen 1882). De opptrer oftest i graver som også har angrepsvåpen, og blir derfor som oftest tolket som del av våpensettet og i relasjon til våpen og krigere. I dette kapittelet vil det bli gitt en presentasjon av skjoldbulenes typologi, før det blir gjort rede for hvordan skjoldet i tidligere forskning har blitt studert og tolket som del av gravgodset. Typologien er viktig fordi den gjør det mulig å plassere skjoldene i tid, men den viser også hvordan skjoldbulene ble behandlet sammenlignet med angrepsvåpnene, som var større og mer iøynefallende. Deretter følger skjoldets bruk i kamp og hvordan denne kan ha utviklet seg fra romertid til vikingtid.

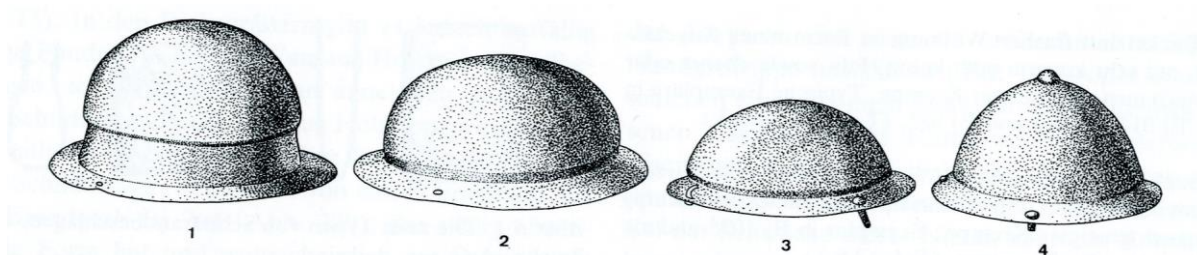
2.1. Typologi

Skjoldbulene er typologisert av Rygh (1885), en typologi som Jan Petersen videre benyttet seg av i sin publikasjon *De norske vikingesverd* (Petersen 1919). Fra vikingtid finnes det bare fire distinkte typer av skjoldbuler, derfor valgte Petersen å holde seg til den allerede etablerte typologien. Da Rygh publiserte sin oversikt *Norske Oldsager* i 1885 fantes det omkring 500 skjoldbuler i Norge (Rygh 1885:30). Disse ble delt i fire kategorier, R562-R565. Petersen arrangerer skjoldbulene kronologisk fra eldst til yngst, R564, R562, og R563 og R565 som er omtrent samtidige (se fig. 1). Kronologien baserer seg på skjoldbulenes form og gjenstandene de er funnet sammen med (Petersen 1919:47).

Figur 1: Typologi og kronologi over skjoldbulene (Petersen 1919).

Figur 2 viser Ryghs skjoldbuletyper. R564 er den største av skjoldbulene med en brei hals og en høy dome. R562 har en lavere dome, mer oval i formen enn R564, og er uten markant hals. R563 er den minste av skjoldbulene. Omkretsen er mindre, domene er flatere enn både R564 og R562, og den har liten til ingen hals. Randen er tilbøyelig til å skråne. R565 er den bulen som skiller seg mest ut, og ser ikke ut til å være en utvikling fra de andre skjoldbulene. Den er kjegleformet med eller uten knapp, og strekker seg dermed høyere enn R563. R565 er uten hals og har tilbøyelighet til skrånet rand.

Figur 2: Illustrasjon av Ryghs skjoldbuletyper: 1. R564; 2. R562; 3. R563; 4. R565.

Typologiseringen av angrepsvåpnene, sverd, øks og spyd, er mer omfattende enn typologiseringen av skjoldbulene. Petersen (1919) delte sverdene inn i kategorier fra A til Æ, samtidig som det ble opprettet flere særtyper. Spydspissene og øksebladene har begge fått typeinndeling fra A til M. Disse typeinndelingene er basert på nøyaktige beskrivelser av gjenstandene: Sverdhaltene og knappene er beskrevet både i utseende, størrelse og detaljer. Våpnene er også veiet og målt i lengde og bredde, der dette har vært mulig. Kronologien strekker seg fra sen merovingertid opp til 1000-tallet.

Typologiseringen av de ulike våpnene står i sterk kontrast til typologiseringen av skjoldbulene. Mens det ifølge Petersen er mer enn 27 sverdtyper og 13 spyd- og øksetyper er det bare 4 typer av skjoldbuler gjennom hele vikingtiden. En slik fordeling av gjenstandstyper er spennende, fordi det setter spørsmålstegn ved hvilke verdier de ulike gjenstandene er blitt tillagt i forskningen, hvorvidt angrepsvåpnene er blitt tillagt en annen økonomisk og kulturell verdi enn skjoldene.

Kronologien og typologien Petersen har framsatt har imidlertid tiltrukket seg kritikk fra flere hold. Petersen bygger sine kronologier – for alle gjenstandskategorier – på både sikre og usikre funn uten nødvendigvis å informere om omstendighetene rundt funnene (Blindheim et al. 1981:128). De usikre funnene vil dermed ikke ha noen tilknytning til hverken andre gjenstander eller graver, og kan være misvisende og gi feilkilder i kronologien (Creutz 2003:29-30). Charlotte Blindheim, Birgit Heyerdahl-Larsen og Roar L. Tollnes' kritikk peker videre på faren for sirkeldatering og måten Petersen vekselvis har datert ulike våpenarter med hverandre. Til tross for faren for slike feilkilder benyttes likevel Petersens arbeider, såfremt ikke annet er å oppdrive, fordi hans «arbeid fortsatt [er] den eneste systematiske oversikt vi har over nordisk våpenmateriale fra vikingtid» (Blindheim et al. 1981:147).

Av bestanddelene til skjoldet er det i hovedsak skjoldbulene som er bevart i gravene, men det må ha vært skjoldflaten man la merke til. Disse var malt i ulike farger og med ulike mønstre (Bersu og Wilson 1966; Nicolaysen 1882; Stoumann 2009). Ettersom skjoldbulene ikke varierer i typeutforming i samme grad som angrepsvåpnene trenger det ikke å ha vært viktig med flere ulike typer. Det kan antas at de typene som eksisterte fungerte tilstrekkelig til deres formål. Dekorasjonen på skjoldene har sannsynligvis variert mye mer enn utformingen av skjoldbulene, men fordi trevirket er dårlig bevart lar det seg ikke gjøre å lage en typologi basert på selve skjoldflatene. Det er ikke utenkelig at typologisering av skjold ville ha blitt mye mer omfattende, på linje med angrepsvåpnene, om de malte skjoldflatene hadde vært bevart.

2.2. Skjold i graven

Som nevnt innledningsvis har ikke arkeologisk forskning beskjeftiget seg i særlig grad med studie av skjoldene fra vikingtid. Det er i hovedsak Greta Arwidsson (1986) og Jan Petersen (1919) som har arbeidet med skjold, men de har heller ikke fordypet seg i emnet. Arwidssons arbeid omfatter materialet fra gravene på Birka, mens Petersen har framsatt den kronologien over skjoldbulene som brukes i dag.

Interessen for våpen vokste tidlig fram i forskningen. Haakon Shetelig's Vestlandske graver fra jernalderen omtaler det overdådige gravgodset og «[...] ting som straks vækker den populære interesse, vaapen o. l. hvis betydning er forstaaelig for alle.» (Shetelig 1912:174). Dessuten kommenterer han at det er enklere å få øye på våpnene i mannsgravene enn gjenstandene i kvinnegravene fordi våpnene er større og mer iøynefallende. Dog medgir han at det er lettere å få øye på de største våpnene, for eksempel sverd, enn skjoldbulene, som er skrøpelige og derfor lett går tapt. Jan Petersen (1919:5) er av samme oppfatning. Av de vestlandske mannsgravene Shetelig presenterer i 1912 fra vikingtid er det funnet 201 sverd, 140 spyd og 173 økser, men bare 72 skjoldbuler (Shetelig 1912:175). Disse våpnene vil ikke utgjøre mer enn et par hundre graver, et langt mindre tall enn hva de kjente og ukjente våpengravene fra hele landet utgjør, hvilke, ifølge Solberg, omfatter 4000-5000 graver (Solberg 2003:267). Det er likevel viktig å merke seg antallet, fordi det danner et bilde av en del av landet. Selv om antallet skjoldbuler i dette området ikke er spesielt få, er de mindre og mer fragmenterte enn sverdene, og derfor mindre iøynefallende. Med et slikt utgangspunkt er det mer forståelig at arkeologer har viet mer oppmerksomhet til sverdet enn til skjoldet.

Skjoldene opptrer som oftest i gravkontekster hvor de studeres som en del av det helhetlige gravgodset eller våpensettet, uten at studiet blir rettet mot skjoldet for dets egen del (Furan 2009; Hedenstierna-Jonson 2006; Hjarðar og Vike 2011; Pedersen 1997; Solberg 1985). Ofte er det våpensettet generelt eller krigsteknikk som blir studert, men mye forskning har også fokusert utelukkende på angrepsvåpnene, spesielt sverdet (Andersen 2004; Androshchuk 2014; Hernæs 1985; Idsøe 2004; Jakobsson 1992; Martens 2003; Peirce 2002; Petersen 1919; Rygh 2007; Solberg 1985). I flertallet av graver hvor skjold opptrer finnes det dermed våpen, en årsak til at skjoldet blir assosiert med våpengraver. Et slikt syn stemmer overens med bestemmelsene i tidlige kristenrettslige tekster, som Gulatingsloven. Tekster som denne er tatt i bruk av flere forskere, blant annet Bergljot Solberg (1985) og Zanette Glørsad (2010). I Gulatingsloven (GL §309) påpekes det at alle frie menn skulle bære våpen. Skjoldet listes blant våpnene man skulle bære.

Skjoldet dukker imidlertid også opp i enkelte andre kontekster. I sin avhandling om Birkas krigere nevner Charlotte Hedenstierna-Jonson skjoldet i forbindelse med hallen og garnisjonen. En rekke skjold og andre våpen ble funnet langs veggen i hallen (Hedenstierna-Jonson 2006:51). Dette kan tyde på at skjoldene har vært dekorative elementer på veggen i hallbygningen. Skjoldet som dekorativt element i hallen kan spores i sagalitteraturen, eksempelvis i *Egils saga* (Dahrlup og Jónsson 1923).

I sin magistergradsoppsats fra 2013 studerer den svenske arkeologen Martin Jonsson (2013) skjoldbuler av type R563 og R565 i graver som indikatorer på sosial og økonomisk posisjon i samfunnet. Han velger seg ut disse to typene spesifikt fordi de opptrer i slutten av vikingtiden, hvor det kan spores omveltninger i samfunnet. Han medgir at våpen i graven alene ikke kan peke på en kriger, og at gravgodset må studeres som helhet heller enn at enkeltgjenstander blir plukket ut for å kunne si noe om personen som er gravlagt. Likevel ser han at personer gravlagt med disse to typene av skjoldbuler stort sett har rikt gravutstyr med seg, og at disse skjoldbulene kan kobles til familier med velstand (Jonsson 2013:33).

2.3. Skjoldets utvikling

Ettersom skjoldet hovedsakelig anses som del av våpensettet er dets rolle og bruk i kampsituasjoner studert. Vår tids kunnskap omkring vikingtidens kampteknikk og

krigsformasjoner baserer seg i stor grad på nedtegnelser i skriftlige kilder, som sagaer (f.eks. *Olav den helliges saga*) og historiske skrifter fra kontinentet (Sawyer 1982:26). De historiske skriftene fra kontinentet kan være samtidige med vikingtiden, men sagaene ble skrevet ned i middelalderen. De norske kongesagaene ble nedtegnet av Snorre Sturlason på 1200-tallet. Han levde i et kristent samfunn og skriftene vil utvilsomt ha blitt påvirket av tiden han levde i (Øverås 1941). Den informasjonen om vikingenes stridskunst som kan hentes ut av slike skriftlige kilder er siden blitt benyttet som bakgrunn for eksperimentelle kamper, for å få innblikk i måtene vikingene kan ha slåss. Eksperimentell krigføring er tatt i bruk fordi det bare er ved å utføre handlingene at man kan finne ut hva som faktisk fungerer i praksis (Enoksen 2004; Siddorn 2003).

I vikingtiden spilte skjoldet en viktig rolle i formasjonen på slagmarken. Vikingene var komfortable med linjekrig, tette formasjoner strakt ut i linjer, og disse fylkingene kunne være flere rader tykke. I front ble skjoldene brukt til å forme en skjoldborg. En slik mur kunne oppnås ved å stå tre mann per to meter for å overlape skjoldene. Linjen kunne dessuten bestå av flere fylkinger som var styrt av ulike underledere. Slike grupper kunne opptre alene med en skjoldborg på alle sider for lettere å kunne manøvrere i angrep (Hjardar & Vike 2011:77-80; Siddorn 2003:54). Denne måten å bruke skjold på har imidlertid ikke vært uendret gjennom jernalderen.

Den arkeologiske forskning på skjold fra tidligere perioder har vist andre karaktertrekk ved skjoldene enn det vi kjenner fra vikingtiden. Fra romertid er det i Danmark gjort en rekke funn av våpendepoter i myrer, og blant nedleggelsene finner vi skjold. Spesielt er romertidsfunnet fra Illerup Ådal interessant. Plass A er datert til 200-tallet e.Kr. Dateringen er basert på typologisk datering av funn i tillegg til dendrokronologi fra plankene på et skjold. I dette depotet er det funnet en rekke skjoldbuler og andre deler av skjoldet, som skjoldhåndtak og randbeslag, av ulikt metall. Denne delen av det militære utstyret er av forskere brukt til å forklare en hierarkisk orden delt opp i tre rangerende nivåer. Til det øverste leddet på rangstigen, hærlederne, tilhører 6 skjoldbuler av sølv. Til nivå 2, lederens følge, tilhører 30 skjoldbuler av bronse i tillegg til 6 skjoldbuler av bronse eller jern med forgylt pressfolie. Til nivå 3, fotsoldatene lavest på rangstigen, tilhører omtrent 350 skjoldbuler av jern. (Ilkjær 2001:4-5, 2003:51; Jensen 2003:520).

I romertid reflekterte skjoldene en persons status. I vikingtid ser vi ikke dette i samme grad. I denne perioden er alle skjoldbulene av jern, uavhengig av status og rang. Det finnes imidlertid noen unntak av skjoldbuler med dekor i tinn eller messing. Endring fra tynt metall til jern kan indikere forandring i kampteknikk, som at skjoldbulen i vikingtid også ble brukt til å parere slag. En slik offensiv bruk av skjoldet ville markert særlig teknikk og ferdighet (Hedenstierna-Jonson 2006:55; Siddorn 2003:54).

2.4. Oppsummering

I studier av våpen fra vikingtid har skjoldet kommet i bakgrunnen. Det er hovedsakelig skjoldbulene som er igjen av skjold i graven, og disse er gjerne mindre spektakulære og iøynefallende enn andre våpen. Typologien indikerer også en mindre variasjon i skjold enn angrepsvåpen. Ved hjelp av skriftlige kilder og eksperimentell krigføring kan det imidlertid antas hvordan skjoldene ble brukt i krigføring i vikingtid. Dette viser at skjoldet var en viktig del av krigerens våpensett og en viktig aktør i gruppeformasjoner. Arkeologiske kilder viser videre hvordan skjoldets symbolikk og status, samt funksjon i krig, kan ha endret seg fra eldre til yngre jernalder med en forandring i kampteknikk.

3. PRESENTASJON AV LOKALITETENE

I det tidsrommet som oppfattes som vikingtidens startfase sprang det opp flere handelssentre i dagens Skandinavia. Utviklingen av økonomisk og politisk aktivitet førte til en økt opprettelse av allianser, og med dette et større behov for handel og kontakt mellom ulike folkegrupper. Handelssentrene lå gjerne i tilknytning til havner og innsjøer hvor mennesker fra ulike områder kunne møtes og utveksle varer og tjenester, alt fra slaver til skinn og perler (Ambrosiani 2008:94; Blindheim 1992; Fjeld 1992; Glørstad 2010; Gräslund 1992; Karras 1990; Mikkelsen 2002; Myhre 1992; Sindbæk 2007; Skre 1998, 2007, 2008a, 2008b; Storlie 1991; Stoumann 2009). To av disse vikingtidsbyene er Kaupang og Birka (fig. 3). De har sine likheter og forskjeller både innenfor bebyggelse, kronologi og gravskikk. I det følgende kommer en introduksjon til disse to byene som en bakgrunn og utredning for hvorfor akkurat disse to lokalitetene er benyttet som gjenstandsmateriale i min avhandling.

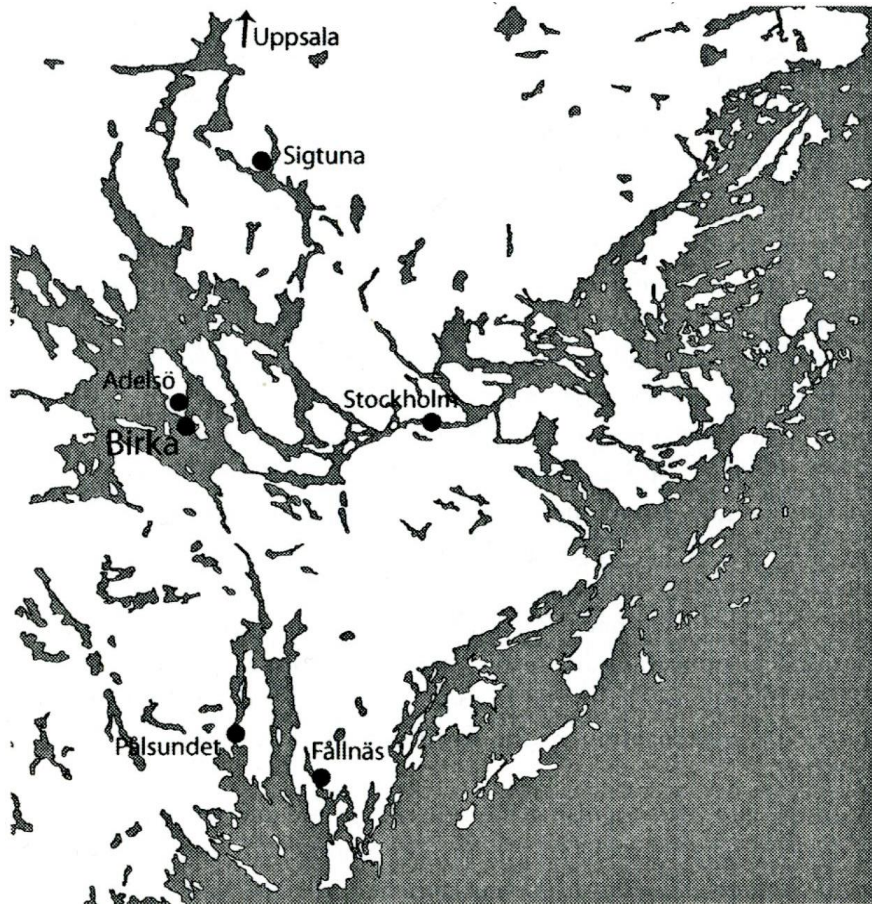

Figur 3: Oversiktskart over Kaupang og Birka (kart av M. Oppegaard).

3.1. Birka

Øya Björkö ligger i innsjøen Mälaren vest for Stockholm (fig. 4). Det er på denne øya vikingbyen Birka i sin tid lå (Ambrosiani 1992:11). Arkeologer har i flere hundre år vist interesse for Birka. På 1800-tallet foretok Hjalmar Stolpe arkeologiske undersøkelser, men funnene ble ikke undersøkt og behandlet før Holger Arbman fattet interesse for materialet på 1930-tallet (Ambrosiani 1992:14-15). Hans publisasjon (Arbman 1943) har vært grunnlaget

for senere forskning av blant andre Great Arwidsson (1984, 1986, 1989) og Anne-Sofie Gräslund (1980). Fra 1990-1994 ble det utført nye utgravninger på Birka ledet av Bjørn Ambrosiani (Ambrosiani og Clarke 1992).

Figur 4: Birkas posisjon i Mälarn (kart av L. Bergström (Hedenstierna-Jonson 2006:15)).

Birka som handelsby ble grunnlagt rundt midten av 700-tallet og varte fram til 1000-tallet eller slutten av 900-tallet (Hedenstierna-Jonson 2006:14; Skre 2008a:84). Eksakt når bebyggelsen oppsto er det vanskelig å si sikkert, men gravanleggene har vært i bruk i løpet av periodene 800- og 900-tallet (Ambrosiani 1988:42). Mellom 830- og 850-tallet besøkte den frankiske munken Ansgar flere områder i nord, blant annet Birka. Fra hans biografi blir det klart at Birka på det tidspunktet var et sofistikert samfunn med et ting, et forsvarsverk for befolkningen i urolige tider og tilstedeværelsen av kongelige representanter med ansvar for bebyggelsen (Ambrosiani 1992:11, 14).

Utgravningene ga rikelig med funn fra både graver og bosetning. Fra dette materialet er det tydelig at Birka ikke bare var en boplass, men også et handelssenter med produksjon av egne

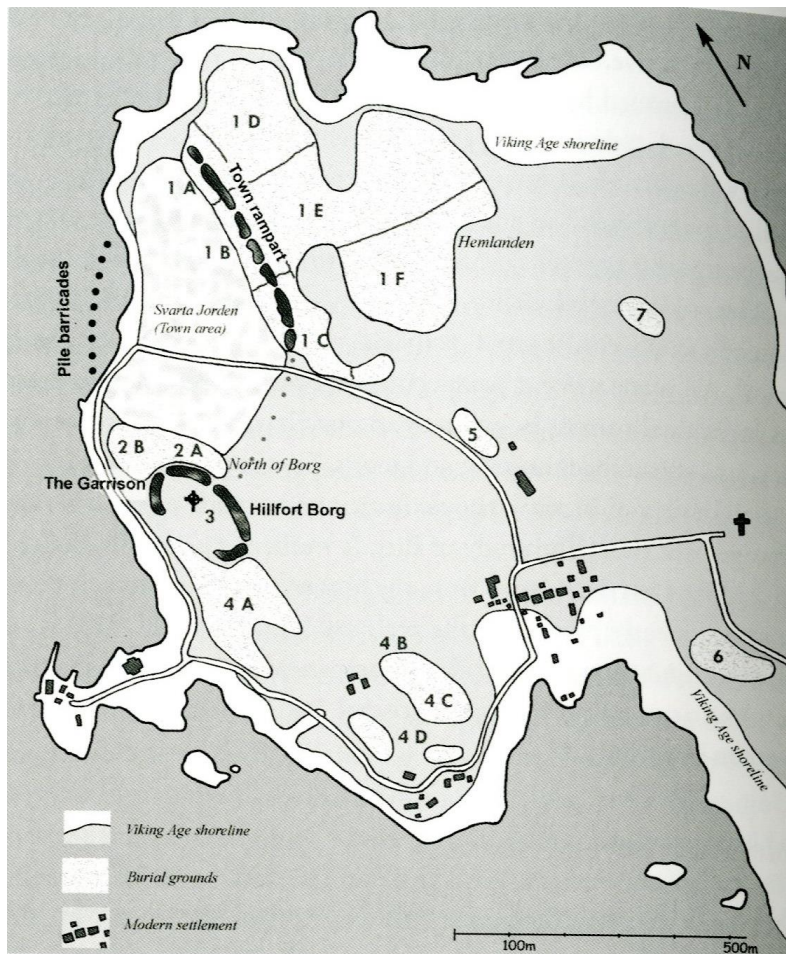
varer for internasjonal såvel som lokal handel. Produksjonsavfall fra smykkestøping i form av støpeformer gir oss innblikk i hvilke smykker som ble produsert og metodene som ble benyttet (Pedersen 2009:131). I bosetningsområdet ble det funnet rester etter hus, som alle viste tegn på husholdsaktiviteter og tekstilproduksjon: spinning og veving, og produksjon av tekstiler av høy kvalitet. Det ble også påvist produksjon av kammer og glassperler (Ambrosiani 2008:94-97). Fra området rundt Birka, «the hinterland», ble det dessuten importert og eksportert varer og råmaterialer. Dette var et landbruksområde med gode mineralressurser, og i bytte mot smykker, verktøy og redskaper mottok Birka ulike råvarer, blant annet skinn. Dette var en viktig eksportvare og kan ses i det arkeologiske materialet i form av bein fra labbene til smådyr som ekorn og mår (Ambrosiani 2008:98).

Havna var sentrum i bebyggelsen. Selve bosetningen var konstruert av gater som gikk parallelt med strandlinja og tomter hvor kortsidene pekte ned mot havna (Skre 2008a:89). Tomtene, som i begynnelsen var delt av grøfter og senere av gjerder, lå i vifteformasjon som fulgte strandas naturlige kurve (Ambrosiani 2008:94). På alle tomtene var det reist hus og ofte også et skur. Undersøkelsene viser at de fleste husene var bolighus, og at kun et fåtall var verksteder eller lignende. Det antas at Birka på sitt største kan ha hatt over 1000 tomter (Skre 2008a:89-90) og dekket et område på 5-6 ha. Forsvarsverket som omringet byen bestod av en voll, en undervannspalisade og en bygdeborg (Ambrosiani 2008:94).

3.1.1. Gravskikk

Det er registrert minst 2300 graver på Birka, men bare 1100 av dem er undersøkt og utgravd (Gräslund 1980:4; Thålin-Bergman 1986:5). Disse er fordelt på gravfeltene Hemlanden, nord for Borg, Borg, sør for Borg, Grindsbacka, Kärrbacka og Ormknös (fig. 5). Graver med skjold befinner seg derimot bare på Hemlanden og nord og sør for Borg, og flertallet av dem ligger på Hemlanden.

Gravskikkene på de ulike gravfeltene er markant forskjellig. Kammergravene ligger bare nord for Borg og i eller utenfor vollen ved ytterkanten av Hemladden, mens kremasjonsgravene ligger i Hemladden og i området sør for Borg. Denne trenden tyder på at forskjellige folkegrupper har blitt gravlagt på de forskjellige gravplassene (Ambrosiani 1992:20; Gräslund 1980:27, 77-78), et moment som vil bli diskutert nærmere i kapittel 6.

Figur 5: Oversikt over gravfeltene på Birka (kart av C. Hedenstierna-Jonson).

Båtbegravelser er høyst sjeldne på Birka. Når det kommer til ubrente graver kan det diskuteres om de i det hele tatt eksisterer, mens det blant branngravene er noen sikrere tegn på hele, brente båter (Blindheim et al. 1981:113; Gräslund 1980:55). Det er tre hovedkategorier av gravminner for ubrente graver på Birka: *kistegraver*, *graver uten kiste* og *kammergraver* (Gräslund 1980:7). I tillegg kommer branngravene, som omfatter mer enn halvparten av de undersøkte gravene (Gräslund 1980:50). Det er verdt å merke seg at 50 av de 58 gravene med skjold fra

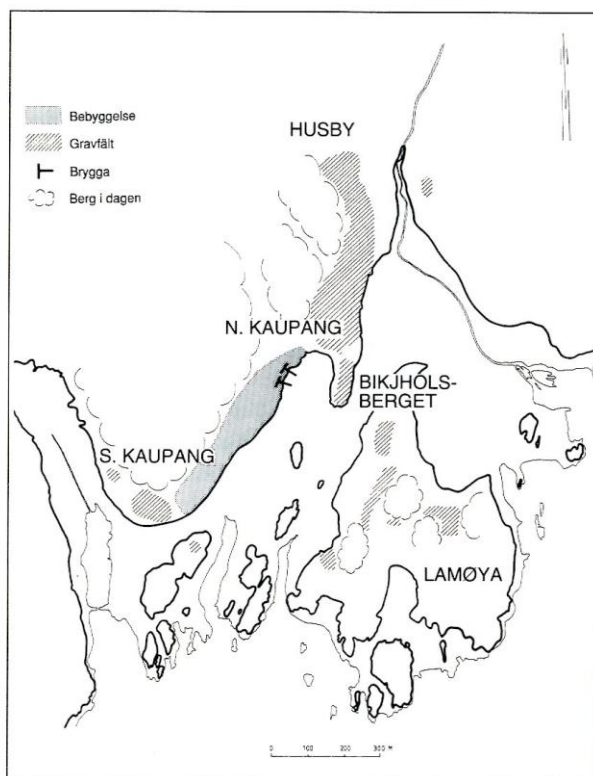
Birka som inngår i analysen i denne avhandlingen er kammergraver. De resterende 8 gravene er fordelt på 6 branngraver og to skjelettgraver med eller uten kiste.

I flere kammergraver har den døde fått følge av en eller flere hester. Noen av disse er karakterisert som ridehester basert på utstyr, mens andre er arbeidshester. I disse gravene har hestene blitt plassert på egne plattformer som er reist høyere enn bunnen på graven. Slike hesteplasser er kjent også fra andre områder i Sverige. Flertallet av gravene med hest på Birka har våpen, men en liten håndfull har bare skjold eller ingen av delene (Gräslund 1980:39-42).

3.2. Kaupang

Vikingbyen Kaupang ligger i Larvik kommune i Vestfold, der Oslofjorden munner ut (fig. 6). I dag består området av gårdene Nordre og Søndre Kaupang. Statusen som vikingby og

handelsplass eller markeds plass er et resultat av flere utgravninger og forskning av gravanlegg og bosetning (Blindheim et al. 1981; Pilø 2007; Skre 2007). Under Nicolaysens (1862-66) undersøkelser var det over hundre gravhauger på Nordre Kaupang og 20 på Søndre Kaupang (Blindheim et al. 1981:49 figur 2). Det ligger også graver, både hauger og flatmarksgraver, på Hagejordet, Bikjholberget, Lamøya, Bjønnes og Vikingholmen. De gravene som har skjold er avgrenset til områdene Nordre og Søndre Kaupang, Bikjholberget og Lamøya, med flertallet på Bikjholberget.

Figur 6: Kart over Kaupangområdet med gravfelt og bebyggelse (Clarke og Ambrosiani 1993:63).

Kaupang ble opprettet omtrent år 800 og varte fram til midten av 900-tallet før den, i likhet med flere andre vikingtidsbyer som Birka og Ribe, ble forlatt (Skre 2007:13, 2008a:84-85). I dens levetid var Kaupang en handelsplass med internasjonale kontakter, men stedet var også et senter for produksjon av varer. Det arkeologiske materialet viser tegn på smiing og glassperleproduksjon i egne verksteder som ble brukt i flere tiår, i tillegg til rester etter rav- og tekstilproduksjon og smykkestøping. Blant restene etter metallsmelting og -støping er smeltedigler, former og metallrester i form av bly, messing, sølv og gull (Pedersen 2013; Skre 2008b:115). Også ved andre handels- og

håndverks plasser kjenner vi funn og avfall fra håndverksproduksjon (Bencard 1984). Funn av arabiske mynter viser også til handel og internasjonale kontakter (Gullbekk 2008:167).

Både gatene og husenes plassering er den samme som på Birka (Skre 2008a:89). Husenes posisjon har vært permanente, det være seg om de har vært verksteder eller boliger. I utkanten har det i tillegg vært et område med spor av produksjon uten noen permanente huskonstruksjoner. På dette område kan det derfor ha blitt reist telt og boder for sesongbasert handel. Det antas at byens omfang har vært ca. 5,4 ha med en befolkning på 400-1000

mennesker. I motsetning til Birka hadde ikke Kaupang noen forsvarsverk (Skre 2008b:118).

Det meste av gjenstandsmaterialet på Kaupang dateres til 800-tallet på bakgrunn av mynter og keramikk (Hougen 1993:49-55; Skaare 1976:139). Det ser dermed ut til at 800-tallet har vært den mest aktive perioden for bosetningen (Blindheim et al. 1981:183). Første halvdel av 900-tallet, på den annen side, har svært lite funn fra produksjon og handel, og det som er funnet kommer stort sett fra pløyningslaget. Man har derfor lite informasjon om bosetningen i denne perioden, men funnene av gjenstandene tyder likevel på at aktiviteten fra 800-tallet fortsetter inn på 900-tallet selv om det later til at produksjonen har avtatt. Gravplassene opphører imidlertid ikke før tiden rundt 950, og i løpet av disse 50 årene mer enn doubler antallet graver seg. Dette indikerer at den permanente bosetningen fortsatte fram til midten av 900-tallet (Skre 2008b:115-117).

Arkeologiske og skriftlige kilder indikerer at landet rundt Oslofjorden lå under dansk kongedømme i store deler av vikingtiden. Dagfinn Skre (2008:b118) foreslår at danskekongen kan ha tatt initiativ til å etablere en handelsby akkurat der, ettersom Hedeby og Ribe, som også var handelsbyer i danskekongens rike, allerede var etablert andre sentrale plasser. Ellen Karine Hougen (1993:61) deler dette synet, og foreslår at Kaupang må ha blitt etablert av en hersker på bakgrunn av handelskontakter både i innland og utland. Hun refererer til Kaupangs lokasjon ved en kongsgård, hallen på Huseby. Det er foreslått at denne hallen var hovedsete for den høvdingen som regjerte i området, det være seg danskekongen eller en lokal høvding, og at Kaupang var den tilhørende byen og handelssenteret (Skre 2008b:118). Det er ikke utenkelig at Huseby og Kaupang har hatt denne posisjonen og sammenknytningen. Vestfold er et område med mange rike vikinggraver, som Borre, Gokstad og Oseberg. Området er også svært fruktbart, og noen kilometer øst for Kaupang munner Lågen ut. Dette var en viktig elv som strakk seg fra kysten til innlandet hvor man produserte og eksporterte jern, brynesteiner og kleberstein (Skre 2008b:112).

3.2.1. Gravskikk

Det er mange ulike gravskikker blant de 204 kjente gravene på Kaupang. Gravlegging i båt er en framtrедende og kanskje den vanligste skikken, både for brente og ubrente graver. Med 62 begravelser i 46 forskjellige båter har Kaupang den største konsentrasjonen av båtbegravelser i Skandinavia (Stylegar 2007:92). Båtgravene er stort sett ubrente flatmarksgraver, en skikk

som er svært uvanlig i regionen. De er også rike graver med importerte varer, og tyder således på at de som var begravet på Kaupang tilhørte et eget sosialt samfunn avgrenset fra resten av dagens Vestfold (Skre 2008b:114). Det er ikke gjort noen forskjell på kjønnene når det kommer til båtbegravelser, ei heller ser status ut til å ha hatt noen påvirkning på om individet har blitt begravet i båt. Dette kommer fram av gravgodset hvor både rikt og fattig utstyrte begravelser har vært båtbegravelser (Blindheim et al. 1981:112-113). Ifølge Stylegars gjennomgang av Kaupanggravene er 18 av 25 graver med skjold sikre eller usikre båtgraver – 13 er sikre, mens 5 er usikre. I én grav var et voksent individ og et barn gravlagt i en oppbevaringskiste (Stylegar 2007). De resterende skjoldgravene har ingen spesifisert gravform. Kammergraver er nærmest ikke-eksisterende på Kaupang. Kun én begravelse har denne gravformen, og den har ingen skjold (Stylegar 2007:91).

Av de 1100 gravene som er undersøkt på Birka har 58 graver skjoldbuler. I 8 graver var det 2 skjoldbuler, og det totale antallet skjoldbuler på Birka blir dermed 68 (Arwidsson 1986:38). På Kaupang er det 204 kjente graver (Stylegar 2007:75) og minst 29 skjoldbuler fordelt på 25 graver (i Blindheim et al. 1999:103 er det registrert 33 (?) skjoldbuler fra 26 graver – to av disse er tapt og nevnes ikke av Stylegar, mens én er omrotet, se kapittel 1 denne avhandlingen). Dette betyr at det er høyre prosentandel av skjoldbuler på Kaupang enn på Birka (Blindheim et al. 1999:104).

3.3. Datering

Alle skjoldgravene på Kaupang er datert innenfor tidsrommet år 800-1000. Dette stemmer godt med typologien på skjoldbulene, ettersom 78 % av skjoldgravene har skjoldbuler av typen R562, som er datert til år 850 – 950 (se kapittel 2). Kun én skjoldbule er av typen R564 og én av typen R563. Resten kan ikke typebestemmes. Gravene er datert på bakgrunn av typologiene til ulike kombinasjoner av våpen, skjoldbuler og ringspenner (Stylegar 2007). Her må nevnes faren for sirkeldatering som har vært forbundet med Jan Petersens (1919) dateringer (Blindheim et al. 1981:147) (se kapittel 2).

Dateringen av Birkagravene er noe mer obskur. Flere av skjoldbulene er i en slik forfatning at det kan være vanskelig å si eksakt hvilken type de er. Det blir i flere tilfeller derfor en subjektiv avgjørelse. I denne avhandlingen er skjoldbulene typebestemt på bakgrunn av Arbman's publisering, som er videre studert av Arwidsson (1986:39-40). Ifølge Harry Thålin

(1984:19) bør gravene med ringspenne dateres til 900-tallet, fordi det er i dette tidsrommet ringspennene hovedsakelig hører hjemme. Han presenterer ett unntak som også har skjold, Bj 855 som kan dateres til 800-tallet basert på spyd og sverd. Thållins argument er at han ikke vet om noen annen kombinasjon som kan dateres til en annen periode med dagens dateringssystem. Problemet med automatisk å datere graver med ringspenner til 900-tallet er at minst 7 av disse gravene har skjoldbule av typen R564, som dateres til tidsrommet 800-850 (Petersen 1919). Gravene må med andre ord dateres på større grunnlag enn ringspennene alene.

Bosetningsområdet på Kaupang er hovedsakelig datert på bakgrunn av keramikk og myntfunn (Hougen 1993:49-55). Hovedvekten av disse gjenstandene dateres til 800-tallet: Ved overgangen til 900-tallet forsvinner myntene helt, mens keramikken blir så redusert at den er nærmest ikke-eksisterende (Hougen 1993:49, 54). Også på Birka er myntfunn med på å etablere når bo- og handelsplassen opphørte. Funn av arabiske mynter viser at plassen fortsatt var i bruk i 970, men det mangler helt mynter fra 980 og 990-tallet. Det kan derfor antas at Birka ble forlatt ca. år 970 (Ambrosiani 2008:98).

Bjørn Ambrosiani legger vekt på usikkerheten rundt kronologien ved Birka. Flere gjenstander som i gravene er datert til 900-tallet viser seg å være fra verksteder og støpeformer som kan dateres til tidlig 800-tall, altså hundre år tidligere. Han kommenterer også på hvordan flere vikingtidsmotiver er produsert før år 800, og dermed plasseres før den tiden som regnes som vikingtidens startfase. På bakgrunn av dette må Birka som handelsplass ha blitt etablert seinest på midten av 700-tallet (Ambrosiani 2008:97-98).

3.4. Oppsummering

Kaupang og Birka er handelsplasser som bringer ulike sosiale grupper sammen. Begge har store gravplasser som ligger i tilknytning til handel, de er godt publiserte og er derfor egnede til kvantitativ og kvalitativ analyse. Det er dermed ikke sagt at materialet ved disse gravplassene vil kunne overføres til andre deler av landet, hvor ulike sosiale grupper ikke har kommet sammen på samme måte. Mine analyser vil ikke kunne si noe om skjoldgraver generelt, men de vil gi informasjon om skjoldgraver på Kaupang og Birka.

4. METODE

Avhandlingen tar opp problemet om hvilke sosiale grupper personene som har fått skjold i graven tilhørte før sin død. For å svare på denne problemstillingen vil det bli utført en kvantitativ og komparativ analyse av gravgodset i skjoldgraver med og uten våpen på gravfeltene på Kaupang og Birka. Resultatene av denne analysen vil bli diskutert i kapittel 6. I den videre diskusjonen i kapittel 7 vil det bli henvist til skriftlige kilder hvor skjoldet opptrer i ulike sosiale sammenhenger, derfor skal jeg i det følgende gjøre rede for noen fordeler og ulemper ved bruk av arkeologiske og skriftlige kilder. Det vil deretter bli redegjort for kjønnsbestemmelse av graver og hvilke utfordringer forskere kan støte på i denne sammenheng, fordi jeg i kapittel 6 diskuterer sosiale grupper i vikingtid og hvordan dette kan tolkes ut fra gravmaterialet. Grunnen til at det er viktig å problematisere kjønnsbestemmelse av graver beror seg på feiltolkninger som kan oppstå og som vil ha direkte konsekvenser for de sosiale gruppene folk var en del av i samfunnet.

4.1. Kvantitativ analyse

Det vil bli utført en kvantitativ analyse av gjenstandsmaterialet i skjoldgravene på Kaupang og Birka med det formål å undersøke kombinasjoner av gjenstander i graver med skjold. Det vil bli lagt vekt på om gravene har angrepsvåpen eller ikke for å undersøke hvilke likheter og ulikheter det er mellom disse to gravtypene. En slik sammenlikning vil være med på å gi et inntrykk av hvilke personer som er blitt gravlagt med skjold.

I analysen vil det bli tatt utgangspunkt i en oversikt over alle gjenstandene som er blitt lagt ned i graver med skjold på Kaupang og Birka. Gravene vil bli delt inn i to kategorier, skjoldgraver med våpen og skjoldgraver uten våpen, og disse vil bli analysert hver for seg med det formål å sammenligne dem på tvers av lokalitetene. Gjennom analysen vil det komme fram hvilke gjenstandstyper som oftest opptrer i graver med skjold, og hvor ofte eller sjeldent de opptrer i skjoldgraver som også har angrepsvåpen. Resultatene av analysen vil legge grunnlaget for diskusjonen omkring hvilke sosiale grupper de avdøde på Kaupang og Birka kan ha vært del av.

Skjoldenes plassering i graven vil deretter bli tatt med i en videre diskusjon om sosiale grupper og hvorvidt plasseringen er bevisst og har en symbolsk eller annen betydning.

Plasseringen av skjoldene vil også bli sett i lys av skriftlige kilder for å undersøke om disse kan gi noen indikasjoner på hvordan skjoldet ble brukt utenfor direkte kampsituasjoner i vikingtiden. I denne diskusjonen vil enkelte andre graver fra Norge bli trukket inn som komparativt materiale.

4.1.1. Hvorfor kvantitativ analyse?

Formålet med en kvantitativ analyse er å lage en statistikk over skjoldgravene på Kaupang og Birka, for å undersøke hvilke gjenstandstyper skjoldet assosieres med på disse lokalitetene. Den vil vise hvilke gjenstandstyper som opptrer hyppigst og hvilke som forekommer sjeldent. En slik oversikt kan gi et overordnet bilde over hvilke type mennesker som har fått skjold, hvis det tas utgangspunkt i at enkelte gjenstandstyper tilhører spesifikke yrker eller grupper av mennesker. Ut fra statistikken vil man kunne antyde om det var en spesifikk sosial gruppe som fikk skjold på Kaupang og Birka, eller om skjoldet kunne bli lagt i graven til hvem som helst.

I diskusjonen vil det også bli lagt vekt på skjoldets plassering i gaven fordi denne kan indikere sosial aktivitet som ikke kommer fram gjennom statistikken. Her kan nevnes rituell aktivitet i forbindelse med gravleggingen, eller hvorvidt skjoldet er en del av gravgodset eller tilhører gravgjemmet.

4.2. Representativitet

Kaupang og Birka er handelsplasser og dermed spesielle områder som skiller seg ut fra andre gravplasser fra vikingtid. Ulike grupper mennesker er kommet sammen og gravlagt sammen, skjønt det kan se ut til at de er gravlagt på ulike gravplasser, og de gravskikkene som kan observeres her vil ikke nødvendigvis observeres i samme grad andre steder. Resultatene av analysen vil således kunne vise trekk ved skjoldgraver på Kaupang og Birka uten at de kan overføres direkte til materialet i Norge og Sverige generelt. Resultatene vil imidlertid ha potensiale for sammenligning med andre gravplasser ved en senere anledning.

Ettersom det bare er graver med skjold som er valgt ut til den kvantitative analysen må det tas høyde for at enkelte gjenstander som dukker opp i flere skjoldgraver like godt også kan dukke opp i mange graver uten skjold, og at de dermed ikke har noe å gjøre med skjoldet

direkte. Det vil likevel være interessant å observere graver hvor enkelte gjenstander opptrer gjentatte ganger i relasjon til skjoldet.

4.3. Kildebruk

I det følgende vil det bli gjort rede for hvilke fordeler og ulemper man kan støte på i forskningen ved bruk av arkeologiske og skriftlige kilder.

4.3.1. Arkeologiske kilder

Arkeologien beskjeftiger seg med studier av forhistoriske menneskers kulturer og samfunn på bakgrunn av materielle levninger (Hedeager 2011:137). Slike fysiske spor etter menneskers aktivitet kan arte seg for eksempel i bostedsfunn, gravanlegg og -hauger, båter, runesteiner og gjenstander (eks. Bakkevig 1995; Barnes og Hagland 2010; Christensen 2005; Gansum 2008; Nielsen 1997; Pedersen 2013). Disse kildene vitner direkte om de gjenstandene og konstruksjonene mennesker i tidligere samfunn benyttet seg av, men de ulike sammenhenger og bruksområder de en gang var del av kan tolkes i ulike retninger avhengig av sammenhengen de studeres i, og hvorvidt de tillegges moderne perspektiver. Ikke alt etterlater seg fysiske spor, slikt som tanker, meninger og oppfatninger. Mye må man tolke, og ulikt gjenstandsmateriale kan gi ulike tolkninger og meninger. Det er viktig å være bevisst på at vi tolker fortidige samfunn ut fra vår egen samtid og at det som er rasjonelt eller irrasjonelt for oss kan ha blitt oppfattet omvendt i tidligere tider – vi kan ikke forvente å forstå alt ved tidligere tiders samfunn (Brück 1999:320-321). Man regner med at bare en brøkdel av kildematerialet er gravd ut og teorier endres eller bekreftes når nye funn kommer for dagen (Myhre 1991:10). Ulike tolkninger med utgangspunkt i materialet kan likevel bidra til vår forståelse av tidligere samfunn sett med kritiske øyne.

Fortidens mennesker benyttet seg av mange ulike begravelsesmetoder, og i vikingtiden alene finner vi alt fra flatmarksgraver til hauger og røyser, båtgraver, kremasjon og inhumasjon (Tveito 2011:29, 39). Innholdet i graven kan bestå av alt fra en enkelt gjenstand til et storslått utvalg. Storslåtte gravleggelser, som store gravhauger og skipsbegravelser, settes i sammenheng med makt, elite og kongedømmer (Christensen et al. 1992; Opedal 2010:16-17). Det er enkelt å forestille seg at graver med et mer magert utvalg av gjenstander symboliserer mennesker av lavere status eller dårligere økonomi, men det trenger ikke være tilfelle. En person med høy status kan like gjerne bli begravet i en enkel grav med noen få, symbolske

gjenstander som viser velstand hvis dette var skikken i det aktuelle samfunnet (Pedersen 1997:127). Variasjon i gravskikken kan vise til ulike regionale skikker, og behøver ikke vise til ulik sosial status og grupperinger i samfunnet (Pedersen 1997).

4.3.2. Skriftlige kilder

Skriftlige kilder fra vikingtid består hovedsakelig av sagaer og eddadiktning. Dette er muntlige overleveringer som ble skrevet ned på 1200- og 1300-tallet (Price 2002:31). Sagaene er skrevet ned i et kristent samfunn som utvilsomt har farget hendelsene og synet på vikingtiden, og viser da også noe om hvordan disse menneskene oppfattet vikingtidens samfunn og kultur. Muntlige fortellinger er variable og endrer seg over tid (Andrén et al. 2006:13). Detaljer kan legges til eller trekkes fra hver gang en fortelling blir gjenfortalt, og det blir derfor bare et indirekte forhold mellom tekst og gjenstand. Det er alltid vanskelig å holde seg objektiv og unngå å bli påvirket av sitt eget samfunn når man tolker og gjenskaper tidligere samfunn. Derfor må sagalitteraturen brukes kritisk i studiet av vikingtiden. Til tross for disse feilkildene kan sagaene og eddadiktningen tilføre kunnskap om samfunnet i vikingtiden, om enn satt i et kristent perspektiv. Islendingesagaene forteller om livet på Island, og Kongesagaene er beretninger om de norske kongene i perioden under og etter vikingtiden. Gjennom eddadiktningen kan vi dessuten lese hvilke tankesett som lå til grunn for den norrøne mytologien (Hedeager 2004:159). Ved å benytte seg av skriftlige kilder kan man få et innblikk i tidligere tiders kognitive landskap (Lund 2009:24; Price 2002:34-35) og danne et bilde av datidens samfunn og skikker så lenge kildene leses og brukes kritisk.

4.3.3. Kjønnbestemmelse av graver

Spørsmålet om hvem som er gravlagt står sentralt innenfor forskningen, og er sammen med gravgodset med på å forme de sosiale gruppene vikingene var del av. Helt siden arkeologiens fødsel på 1800-tallet har det vært praksis å kjønnsbestemme graver basert på typologisering og kategorisering av gravgods (Lauritsen og Kastholm Hansen 2003:14). Dette har, ifølge Tove Hjørungdal, sitt utspring i det borgerlige samfunnet på 1800-tallet, hvor kvinner og menn hadde spesifikke kjønnsroller, gjøremål og plassering i samfunnet. Spesifikke gjenstander ble derfor tilskrevet de to kjønnene i gravmaterialet (Hjørungdal 1994). De tilfeller av vikingtidsgraver som har forekomst av smykker, spesielt i form av spenner, og som kan bestemmes osteologisk som kvinnegraver, støtter opp om en slik antagelse (Høgestøl 1983:124; Sellevold et al. 1984:232-235).

Selv om oppkomsten av tverrfaglige studier innenfor arkeologi og naturvitenskapen i mange tilfeller gjør det mulig å kjønnsbestemme individer osteologisk (Lauritsen og Kastholm Hansen 2003:14; Lynnerup et. al 2008), er dette ofte ikke mulig på materiale fra norske graver. Dårlig bevaringsforhold gjør at skjelettmateriale og annet organisk materiale sjeldent blir bevart, med den følge at kjønnsbestemmelse basert på beinrester ofte ikke lar seg gjøre. Osebergdamene og Gokstadmannen er blant unntakene (Christensen et al. 1992; Holck 2008, 2009). De dårlige bevaringsforholdene kan forklares med at et surere miljø vil føre med seg høyere destruksjon av beinmaterialet (Gordon og Buikstra 1981). Praksisen med å kjønnsbestemme på bakgrunn av kjønnede gjenstander er dermed fremdeles gjeldende for vikingtidsgraver i Norge (Stylegar 2010). Bevaringsforholdene i jordsmonnet i Sør-Skandinavia er derimot ofte motsatt. Der jorden har økt pH-verdi, gjerne kalkholdig jord, blir skjelettmaterialet oftere preservert (Ilkjær 2003:48). Dermed kan gravene fra Sør-Skandinavia oftere, men ikke alltid, kjønnsbestemmes på bakgrunn av osteologiske undersøkelser. I de tilfellene tilstrekkelige beinrester er til stede behøver man ikke å basere resultatene utelukkende på kjønnsbestemmende gjenstander (Stylegar 2010:74). Selv om kjønsspessifikke gjenstander kan gi indikasjon på den gravlagtes kjønn, kan det oppstå problemer ved en slik metode. Ved utelukkende å tolke på bakgrunn av kjønsspessifikke gjenstander kan antallet registrerte kvinne- og mannsgraver bli feil og skjevt fordelt (Lauritsen og Kastholm Hansen 2003:14). Det er kun graver med kjønsspessifikke gjenstander som kan kjønnsbestemmes, hvilket innebærer at disse gravene skiller seg ut fra det øvrige materialet. De gravene som er uten slike gjenstander faller utenfor statistikken, og forholdet mellom kvinne- og mannsgraver blir urealistisk (Stylegar 2010:75-77). Osteologiske undersøkelser av norrøne immigranter i England viser at det var langt flere kvinner enn det man før har antatt (McLeod 2011). Disse gravene var tidligere bare kjønnsbestemt på bakgrunn av kjønsspessifikke gjenstander, men nye osteologiske undersøkelser viser at flere av de gravene som var bestemt som mannsgraver faktisk var kvinnegraver. Dette viser at kvinner har blitt begravet med kjønsspessifikke mannsgjenstander, og at man må utvise forsiktighet ved slik kjønnsbestemmelse.

Av de gravene jeg har valgt å undersøke er 2 begravelser karakterisert som kvinnegraver, begge fra Kaupang, mens 7 graver er karakterisert som dobbeltgraver, nemlig at graven har rommet både en mann og en kvinne. De 7 dobbeltgravene er fra Birka. Jeg velger derimot å holde spørsmålet om kjønn på avdøde åpent av flere årsaker. Hovedgrunnen er, som nevnt

ovenfor, at gravene i hovedsak er kjønnsbestemt på bakgrunn av gravgodset. Dette forutsetter en moderne antagelse om hva som er kvinne- og mannsgjenstander og at disse gjenstandene utelukkende ble lagt ned i graver med det spesifikke kjønn. I vikingtiden, derimot, kan synet på kjønn ha vært annerledes. Skriftlige kilder forteller om kvinner som tok på seg rollen som mann og således hadde samme rang og sosiale rettigheter som en mann. En kvinne kunne anses som en mann hvis en biologisk sønn manglet, med det argumentet at “det er bedre med en sønn som er din datter enn ikke å ha noen sønn i det hele tatt” (min oversettelse) (Hedeager 2011:121). Videre fantes det kvinnelige krigere som valgte å leve som menn. De hadde kvinnelig biologisk kjønn, mens deres sosiale kjønn var mannlig (Hedeager 2011:121). Dette tatt i betraktning kan en grav med kjønnsspesifikt mannlig gravgods like gjerne ha vært et individ med kvinnelig biologisk kjønn, men sosial status eller rang som en mann. Ved å holde spørsmålet om kjønn åpent unngår jeg en automatisk antagelse om at skjoldgraver med våpen var mannsgraver, da de potensielt sett også kan ha vært kvinnegraver.

Jeg vil likevel komme med et unntak til utelukking av kjønn. Der gravene har blitt kjønnsbestemt på bakgrunn av osteologisk materiale vil ikke spørsmålet om kjønn holdes åpent. Andre unntak vil omfatte diskusjon av graver med skjold som er blitt kjønnsbestemt som kvinnegraver, fordi det er usikkert om disse begravelsene faktisk har fått skjold eller ikke.

4.4. Oppsummering

Det oppstår en del utfordringer både ved bruk av arkeologiske og skriftlige kilder. Begge metodene har klare fordeler og ulemper, og tolkningene av materialet avhenger av en kritisk tilnærming til kildene. Et stadig tilbakevendende spørsmål i arkeologien er hvem som er gravlagt. Uansett hvor objektiv man som forsker ønsker å være i sin studie av forhistoriske samfunn, kan man ikke unngå å bli påvirket av sitt eget samfunn og de kjønnsrollene som er fastlagt. Ut fra disse rollene skapes det kategorier som de forhistoriske menneskene puttes inn i, kategorier som beror seg på gjenstandsmaterialet i gravene. Tilstedeværelsen av ovalspenner markerer umiddelbart graven som en kvinnegrav, mens våpen markerer den som en mannsgrav. Spørsmålet om de døde kjønn og måtene dette blir behandlet på i forskningen er viktig å få fram i en diskusjon om sosiale grupper, fordi de døde kjønn så vel som sosiale grupper blir påvirket av gjenstandene i graven. Ikke minst blir de også påvirket av hverandre.

5. SKJOLDGRAVER MED OG UTEN VÅPEN – EN GJENNOMGANG

I den kvantitative analysen er det undersøkt tilsammen 83 skjoldgraver: 58 fra Birka og 25 fra Kaupang¹ (se kapittel 1.2 Materiale for utvelgelse av graver). Av skjoldgravene på Birka er 52 skjelettgraver mens 6 er branngraver. Tilsvarende på Kaupang er 17 skjelettgraver og 8 branngraver. De 3 gravene fra Gulle, Gokstad og Myklebostad vil bli undersøkt i en diskusjon om plassering av skjoldet i gravene (se kapittel 7). Formålet med å studere gjenstandskombinasjoner i skjoldgravene er å undersøke hva som karakteriserer skjoldgraver med og uten våpen på Kaupang og Birka. I undersøkelsen av materialet studerer jeg fordeling av ringspenner, våpen, redskaper og hesteutstyr i gravene for å undersøke om distribusjonen kan gjenspeile ulike sosiale grupper. Jeg vurderer hva som kjennetegner og hva som skiller seg ut i gravmaterialet i skjoldgraver, og om det kan observeres noen distinkte mønstre blant gjenstandsfordelingen. Resultatene vil så inngå i en undersøkelse om hva som skiller gravtypene fra hverandre. Disse undersøkelsene vil bli tatt videre med i diskusjonen om hvilke sosiale grupper som kan være gravlagt med skjold.

Gjenstandskategoriene er delt inn i ni grupper: *våpen*, *smykker*, *hesteutstyr*, *redskaper*, *hushold*, *personlige gjenstander*, *amuletter i form av torshammer*, *dyr* og *annet*. Kategorien *våpen* består av angrepsvåpnene sverd, spyd og øks. *Smykker* består av alle typer spenner og perler. Kategorien *hesteutstyr* består av bissel, stigbøyler, sporer og andre ting relatert til hester og ridning, som spenner og brodder. Kategorien *redskaper* omfatter verktøy og andre typer redskaper, av type kniv, hammer og brynestein. *Personlige gjenstander* inkluderer blant annet spillebrikker, beltespenner, kammer, knapper og nøkler. *Husholdsartikler* innbefatter alle gjenstander som har med tekstilarebeid og matlaging å gjøre. Kategorien *annet* omfavner alle andre gjenstander, som pilspisser, beslag til kister og bøtter, ildstål og uidentifiserbare jernfragmenter. *Torshammer* har fått sin egen kategori fordi den er den eneste rent symbolske gjenstanden i graven.

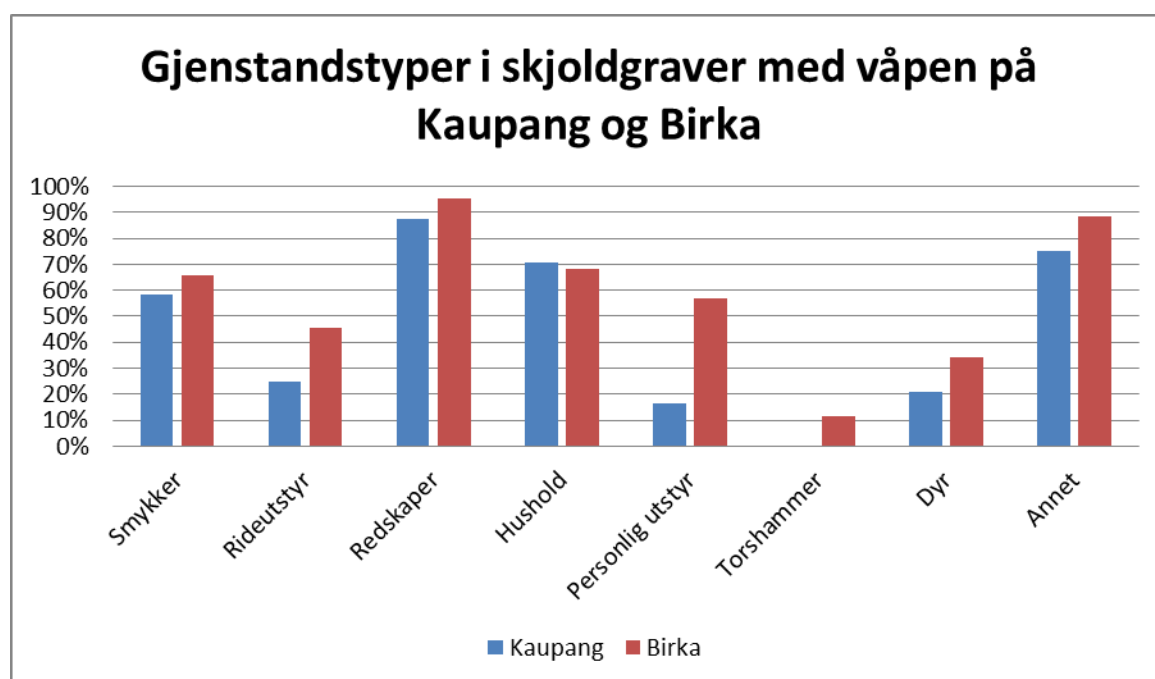
Denne analysen starter med en gjennomgang av gjenstandsmaterialet generelt, først i skjoldgravene med våpen, og deretter materialet i skjoldgravene uten våpen. Til slutt vil enkelte gjenstandskategorier som opptrer spesielt i gravene analyseres nærmere. Disse

¹ Jeg har valgt ikke å ta med Ka. 309 og Bj 504 i statistikken fordi det er usikkerhet om det faktisk har vært skjold i de gravene (se kapittel 1.2. Materiale).

gjenstandskategoriene omfatter våpen, ringspenner, kniver og brynesteiner, hesteutstyr og pilspisser. På Kaupang har 24 av de 25 (96 %) skjoldgravene våpen, mens det samme er tilfellet for 44 av de 58 (76 %) skjoldgravene på Birka. Dette betyr at kun én av skjoldgravene på Kaupang er uten våpen i motsetning til Birka, hvor 14 skjoldgraver ikke har våpen.

5.1. Skjoldgraver med våpen

Som figur 7 viser, er det i varierende grad større forekomst av alle gjenstandskategoriene i skjoldgraver med våpen på Birka enn på Kaupang.

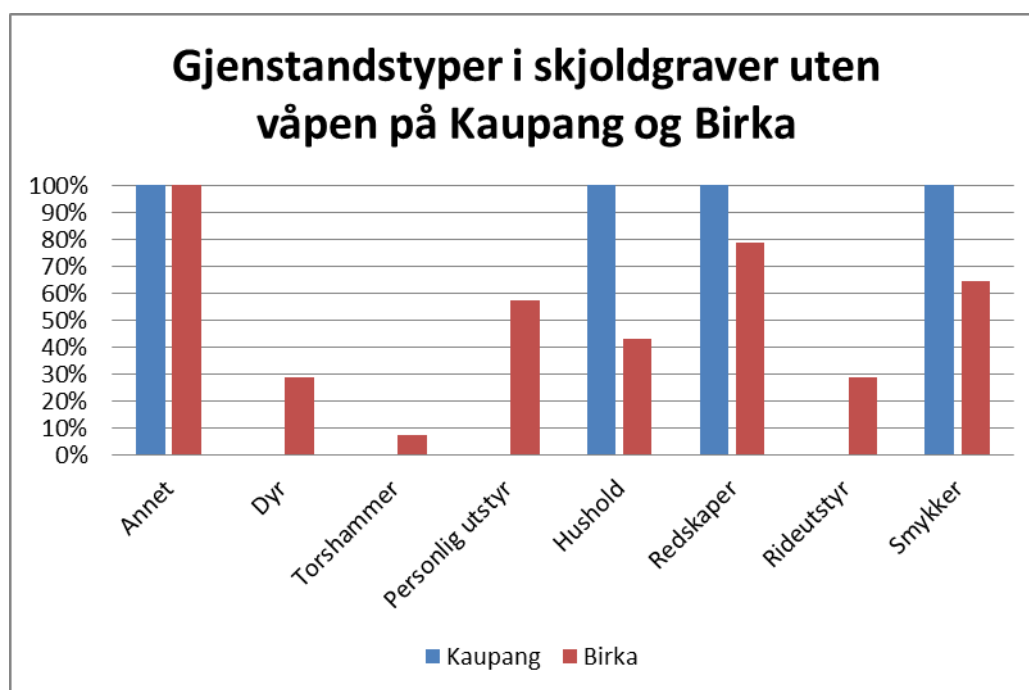
Figur 7: Ulike gjenstandstyper i prosent fra skjoldgraver med våpen på Kaupang og Birka. Illustrerer hvor mange prosent av gravene som har de ulike gjenstandskategoriene.

Dersom vi ser på hvilke gjenstandstyper som forekommer i skjoldgraver med våpen blir det tydelig at prosentandelene i kategoriene *smykker* og *hushold* er ganske like hverandre på de to områdene, mens prosentandelen i kategoriene *hesteutstyr* og *personlig utstyr* er mye høyere på Birka enn på Kaupang. *Personlig utstyr* er imidlertid den kategorien som avviker mest mellom de to områdene. Bare 4 (17 %) skjoldgraver med våpen på Kaupang har slike gjenstander, mens 25 (57 %) av de tilsvarende gravene på Birka har personlig utstyr. Torshammere finnes kun i skjoldgraver på Birka, mens *redskaper* er den kategorien som er mest vanlig ved begge lokalitetene, med flertall av kniver og brynesteiner. En tredjedel av

skjoldgravene med våpen på Kaupang har pilspisser, mens omtrent to femtedeler (39 %) av de samme gravene på Birka har slike.

5.2. Skjoldgraver uten våpen

Figur 8 viser fordelingen av de ulike gjenstandskategoriene i skjoldgraver uten våpen. Det totale antallet graver i denne kategorien er mye lavere enn antallet med våpen (14 skjoldgraver på Birka og én på Kaupang). Dette medfører at alle gjenstandskategoriene som finnes i denne ene skjoldgraven på Kaupang opptre som 100 % i diagrammet, og de som ikke finnes har 0 %.

Figur 8: Oversikt over antall skjoldgraver uten våpen ved Kaupang og Birka som har de ulike gjenstandstypene.

Annet er den eneste kategorien som finnes i alle skjoldgravene uten våpen, både på Kaupang og Birka. *Redskaper* finnes i 11 av de 14 gravene på Birka i tillegg til graven på Kaupang. På Birka finnes det smykker i litt over halvparten av gravene, mens *dyr* og *hesteutstyr* er de to kategoriene som finnes i færrest graver. I Kaupangs eneste skjoldgrav uten våpen finnes det gjenstander innenfor kategoriene *smykker*, *redskaper*, *hushold* og *annet*. Videre finnes det en form for redskap ved begge lokalitetene, hovedsakelig kniv eller brynestein, i nesten alle gravene som har smykker. Unntaket er én branngrav på Birka. Omtrent en tredjedel av de våpenløse skjoldgravene på Birka, samt graven på Kaupang, har dessuten pilspisser. I 3

skjoldgraver på Birka finnes det vektlodd, 4 av skjoldgravene har kam, 3 av gravene har lærpung, og i 2 skjoldgraver finnes det skjelett av hest.

Det skjoldgravene uten våpen har til felles, er hovedsakelig at de generelt er fattigere utstyrt enn skjoldgravene med våpen. Kniv og brynestein er blant de vanligste gjenstandene, men de forekommer like ofte i gravene med våpen. Det som er spesielt er forekomsten av ringspinner, som finnes i 6 (43 %) skjoldgraver uten våpen på Birka.

5.3. Gjenstandene under lupen

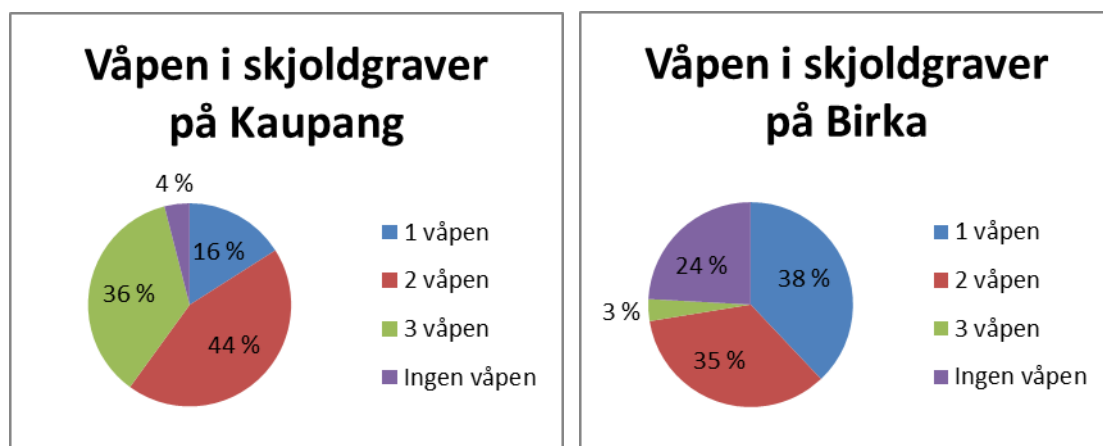
Som vi har sett av den generelle oversikten over fordelingen av gjenstandskategoriene i skjoldgravene, finnes de fleste skjoldene i graver med våpen. Smykker finnes i mer enn halvparten av skjoldgravene, men redskaper er den kategorien som er vanligst. I det følgende vil noen gjenstandstyper bli studert nærmere for å danne et bilde av hva som kjennetegner skjoldgraver, og hva som skiller skjoldgraver med våpen fra skjoldgraver uten våpen. På denne måten vil man komme nærmere et svar på spørsmålet om sammensetningen av gravgodset kan gi indikasjoner på hvilke sosiale grupper de døde kan ha representert.

5.3.1. Våpen

Som nevnt i kapittel 1.3 stadfester Gulatingsloven (GL 309) at alle frie menn skulle bære våpen, nærmere bestemt ett av to våpensett: spyd, skjold og øks – eller spyd, skjold og sverd. I denne analysen består kategorien våpen av angrepsvåpnene sverd, spyd og øks (alle gravene i avhandlingen har skjold). I graver der alle tre våpentypene opptrer betegnes dette som «fullt våpensett». I flere graver finnes det også pilspisser, men ettersom disse kan være jaktvåpen inkluderes de ikke i kategorien angrepsvåpen. Videre kan det ikke sies sikkert i alle tilfeller om øksene fra Birka har vært brukt som våpen eller redskap (Thålin-Bergman 1986:5). I denne analysen har jeg inkludert øksene som våpenøkser med mindre noe annet har blitt spesifisert, fordi det ikke er relevant for oppgaven å gjøre en individuell undersøkelse av alle øksene.

Figurene 9 og 10 viser fordelingen av våpentyper i den totale mengden skjoldgraver på Kaupang og Birka, inkludert gravene uten våpen. Dette er for å gi en helhetlig oversikt over distribusjonen av våpen i skjoldgraver generelt. Den vanligste våpenkombinasjonen i skjoldgraver på Kaupang er to angrepsvåpen, og finnes i 11 (44 %) skjoldgraver. Fullt

våpensett opptrer i 9 (36 %) skjoldgraver, mens ett enkelt våpen finnes i 4 (16 %) skjoldgraver. Kun én skjoldgrav er uten våpen. På Birka er imidlertid gruppene med 1 og 2 våpen nærmest like store; 1 våpen opptrer i 22 (38 %) skjoldgraver, mens 2 våpen finnes i 20 (35 %) skjoldgraver. Fullt våpensett finnes i 2 (3 %) skjoldgraver, mens hele 14 (24 %) skjoldgraver er uten våpen.

Figur 9 og 10: Fordeling av antall angrepsvåpen i det totale antallet graver på Kaupang og Birka i prosent.

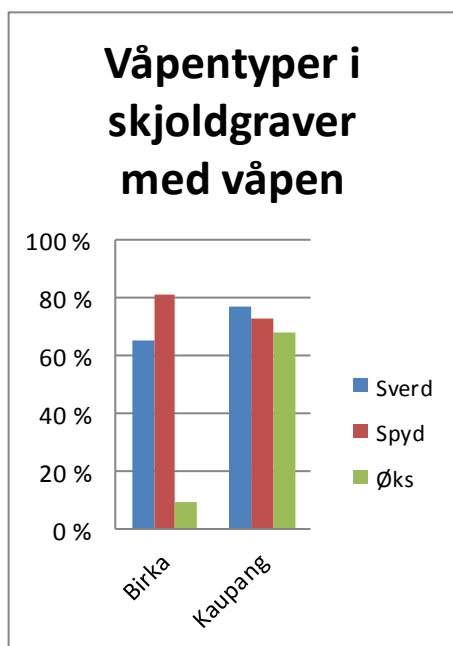
På Kaupang opptrer mange våpen i graver med skjold langt hyppigere enn på Birka. Den vanligste våpentypen på Birka er spyd, enten den opptrer som eneste våpen eller i kombinasjon med sverd: I 18 graver er det spyd og sverd, mens det i 14 graver er et enkelt spyd. Kun 8 graver har sverd som eneste våpen. Med andre ord er det en sterk tendens til å legge spyd i skjoldgraver på Birka.

På Birka er det større andel skjoldgraver uten våpen enn graver med fullt våpensett. Denne tendensen er motsatt i skjoldgraver på Kaupang. Her finner vi fullt våpensett i hele 9 graver. Deretter kommer sverd og spyd, som den vanligste kombinasjonen av to våpen, da dette forekommer i 5 graver. De tre våpentypene sverd, spyd og øks er omtrent like vanlige i skjoldgravene på Kaupang, men sverd opptrer i noen flere graver. Kombinasjonen sverd og spyd er vanligst blant skjoldgravene med to angrepsvåpen på både Kaupang og Birka. Prosentandelen er imidlertid større på Birka, hvor nesten alle skjoldgravene med to våpen har spyd og sverd, mens våpenfordelingen mellom sverd, øks og spyd på Kaupang er jevnere.

I sin analyse av sosiale grupper i yngre jernalder i Norge baserer Bergljot Solberg seg på 3796 sikre og usikre graver med våpenfunn. Hun inkluderer kun angrepsvåpen i denne analysen, altså sverd, øks og spyd. De gravene som kun inneholdt et skjold ble med andre ord ekskludert fra Solbergs analyse (Solberg 1985:66). En sammenligning av hennes analyse og

materialet i denne avhandlingen viser at forekomsten av våpen i graver med skjold på Kaupang står i sterk kontrast til forekomsten av våpen i graver fra vikingtid generelt. Solberg observerer at gruppen med ett angrepsvåpen er desidert størst, og omfatter omtrent 70 % av alle våpengravene. Dette står i kontrast til skjoldgravene på Kaupang, hvor ett angrepsvåpen utgjør mindre enn en femtedel (16 %) av gravene med våpen. Deretter kommer gruppen med to angrepsvåpen, som i landet som helhet utgjør omtrent 19 % av våpengravene. Igjen står denne gruppen i kontrast til skjoldgravene på Kaupang, hvor hele 44 % av gravene med våpen har to angrepsvåpen. Til slutt kommer gruppen med fullt våpensett, som på landsbasis utgjør ca. 11 % av våpengravene (Solberg 1985). Dette er igjen et mye lavere antall enn i skjoldgravene på Kaupang, hvor fullt våpensett finnes i 36 % av gravene med våpen. Gravene med skjold på Kaupang inneholder altså generelt langt flere våpen enn det typiske for norske våpengraver.

Kombinasjonene av angrepsvåpen i skjoldgravene på Kaupang og Birka viser at det ved disse gravplassene har vært mye vanligere med kun to angrepsvåpen sammen med skjold enn ett eller tre. Det er dessuten en overraskende stor andel graver som inneholder skjold, men som mangler angrepsvåpen. Slike graver kommer ikke fram i statistikken over norske våpengraver som helhet.

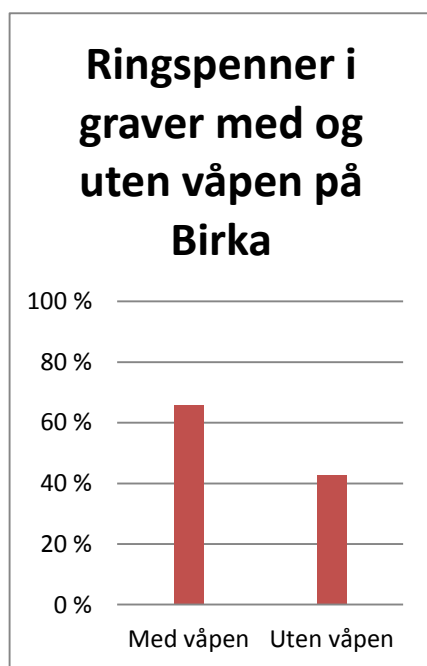
Figur 11: Diagrammet viser en oversikt over fordelingen av våpentypene i skjoldgraver med våpen.

Figur 11 viser at Birka har større andel spyd enn Kaupang, mens det på Kaupang er større andel av både sverd og øks enn på Birka. I Norge generelt er øks som eneste angrepsvåpen den vanligste tendensen (Solberg 2003:268), men på Kaupang som helhet er dette et heller sjeldent fenomen. Dette er også blitt lagt merke til av Stylegar (2005:33, 2007:83). I skjoldgravene på Kaupang er det bare 4 graver som har ett enkelt våpen, og i to av disse finnes det øks, mens de andre to har spyd eller sverd. På Birka opptrer øks i kun 4 skjoldgraver, og aldri som eneste våpen. Av alle de 1100 undersøkte gravene på Birka finnes det øks i kun 19 graver (Hallinder 1986:45). Dette betyr at 1/5 av alle øksene på Birka finnes i skjoldgraver.

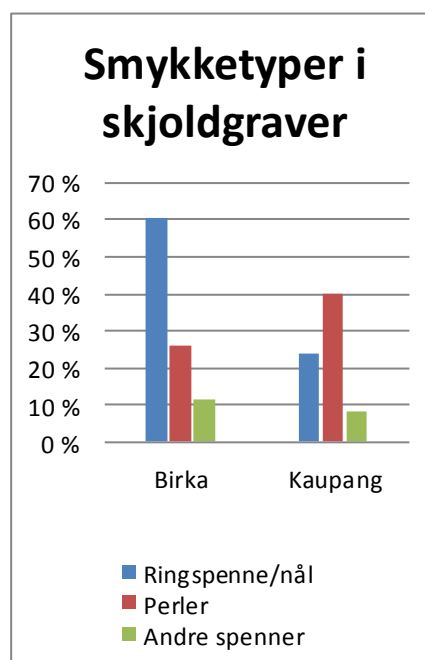
De to skjoldgravene med fullt våpensett på Birka er også de to eneste gravene på hele Birka som har tre våpen: de to rike kammergravene Bj 581 og Bj 644 (Thålin-Bergman 1986:5). Skjoldet som del av det fulle våpensettet på Birka vil bli diskutert videre i kapittel 6.

5.3.2. Ringspenner og ringnåler

De vanligste smykketyperne på Kaupang er perler, og ringspenner og -nåler. Perler forekommer noe oftere, og finnes i 10 graver (alle med våpen). Nest etter perler kommer ringspenner og -nåler, som opptrer i 6 (24 %) skjoldgraver. Dette står i kontrast til skjoldgravene på Birka, der ringspenner og ringnåler er den desidert vanligste smykketypen. Slike spenner forekommer i 29 skjoldgraver med våpen og i 6 uten våpen, i til sammen 60 %. Figur 12 viser en oversikt over utbredelsen av ringspenner i skjoldgraver med og uten våpen på Birka. Skjoldgraver med perler er det langt færre av på Birka, da de forekommer i 11 graver med våpen og i 4 graver uten våpen, og utgjør dermed 26 % av skjoldgravene der. Figur 13 viser prosentfordelingen av de ulike smykketyperne på Kaupang og Birka.

Figur 12: Oversikt over utbredelsen av ringspenner i skjoldgraver med og uten våpen på Birka.

Figur 13: De ulike smykketyperne i det totale antallet graver ved Kaupang og Birka.

Ringspenner utgjorde en solid del av smykkematerialet over store deler av Nord-Europa i perioden år 700-1200. I Norge kan de fleste ringspenner dateres til vikingtid, spesielt perioden år 800-950, mens ringspennene i Sverige hovedsakelig hører hjemme på 900-tallet

(Glørstad 2010:3; Thålin 1984:19). Det kan derfor virke som om ringspennene har hatt en spesiell stilling i det Skandinaviske samfunnet på 900-tallet. Videre er flertallet av ringspenner generelt funnet i graver som er kjønnsbestemt som mannsgraver, særlig på 900-tallet (Glørstad 2010:3-4; Petersen 1928:194-196; Thålin 1984:19-20). Dette temaet diskuteres nærmere i kapittel 6.4.1.

Som det kommer fram av figur 12 og 13, er det en sterk tendens til å finne ringspenner og ringnåler i graver med skjold på Birka. De er med andre ord overrepresentert i gravmaterialet. Ringspenner og ringnåler finnes i mer enn halvparten av skjoldgravene med våpen, og i litt under halvparten av de våpenløse skjoldgravene. Det er dermed omtrent like vanlig med slike spenner uavhengig om den avdøde har fått våpen i graven eller ikke. Dette er en vesentlig tendens. Denne koblingen mellom graver med skjold og graver med ringspenner og ringnåler drøftes i avhandlingens kapittel 6.

5.3.3. Redskaper: Brynesteiner og kniver

De vanligste redskapene i skjoldgravene er kniv og brynestein. Brynestein er vanligere enn kniv på Kaupang, og finnes i mer enn halvparten av gravene, både de med våpen og den ene uten våpen. Kniv finnes derimot i under halvparten av skjoldgravene, og kun i de med våpen. På Birka er tendensen motsatt: Kniv er vanligere enn brynestein og finnes i 83 % av skjoldgravene, med like stor utbredelse i både skjoldgravene med og uten våpen. Omtrent halvparten av gravene på Birka har brynestein, og med hovedvekt i gravene med våpen.

Kniv og brynestein er relativt vanlige gjenstander i graver, og ser ut til å dukke opp uavhengig av hva slags annet gravgods den døde har fått med seg. De kan således ikke gi noen direkte indikasjon på hvilke sosiale grupper de døde var del av. På den annen side kan den svake forekomsten av andre redskaper i skjoldgravene være indikasjoner på hvilke sosiale grupper de *ikke* var en del av. Her kan smeden nevnes som et eksempel: På Kaupang og Birka er det tilsammen 15 skjoldgravene uten våpen. Av disse har tre graver andre redskaper enn kniv og brynestein, én grav har syl og hammer og to har saks. Alle disse gravene ligger på Birka. Med så få graver med redskaper til metall- eller tresmiing er det ingenting som tyder på at individene i de våpenløse skjoldgravene uten slike redskaper har vært smeder (Grieg 1922; Petersen 1951). Blant skjoldgravene med våpen har de fleste gravene bare kniv og/eller brynestein, mens enkelte graver har én eller to andre gjenstander i

tillegg. 36 % av skjoldgravene med våpen på Kaupang har sigd. Som med de våpenløse skjoldgravene er det derfor ingenting som tyder på at disse individene har vært smeder. Fire skjoldgraver skiller seg allikevel ut. I tillegg til både kniv og bryne har disse gravene minst to karakteristiske redskaper til metall- og tresmiing: hammer, tang, saks, syl, bor, høvel, øks, kile eller rasp (Grieg 1922; Petersen 1951). Grav Bj 750 er den skjoldgraven som skiller seg mest ut. Den har redskapene bor, syl, kile, rasp, øks, saks og hammer i tillegg til kniv og brynestein. Det må imidlertid tas med i betraktningen at gravmaterialet ikke nødvendigvis gjenspeiler livet (Pedersen 2009:130): en smed behøver ikke å ha blitt gravlagt med smedutstyr.

Smeden er her blitt brukt som et eksempel, men det samme prinsippet kan overføres til andre sosiale grupper i samfunnet. Dette vil jeg komme tilbake til i diskusjonen (kapittel 6).

5.3.4. Hesteutstyr og hester

Det er en relativt lav andel skjoldgraver som har fått hesteutstyr. I 6 skjoldgraver med våpen på Kaupang finnes det litt, mens kun én grav har fått stighbøyle. På Birka er det hesteutstyr i 19 skjoldgraver med våpen, og i 3 skjoldgraver uten våpen. I alle gravene med hesteutstyr på Birka var det enten litt eller stighbøyer, ofte i kombinasjon med andre gjenstander assosiert med hesteutstyr, som sporer, reimspenner, bjelle, mankam eller nagler/brodde. Videre var det lagt ned en eller to hester i 14 skjoldgraver med våpen på Birka, og kun i én skjoldgrav på Kaupang. I skjoldgraver uten våpen på Birka var det lagt ned hest i 2 graver. I graven med hest på Kaupang, Ka. 295, var det eneste hesteutstyret et litt. Det kan også nevnes at alle gravene på Kaupang med hesteutstyr også har en form for redskap (enten sigd, kniv eller bryne).

Helge Braathen setter kriteriene for en ryttergrav til at de inneholder stighbøyer eller sporer. Begrunnelsen for disse kriteriene er at stighbøyer og sporer, sammen med salen, er de eneste gjenstandene som utelukkende brukes til riding. Annet hesteutstyr (som litt) kan også brukes i andre sammenhenger (Braathen 1989:5). Ut fra denne definisjonen finnes det kun én ryttergrav på Kaupang, og denne er i tillegg en skjoldgrav med fullt våpensett. På Birka finnes det 12 ryttergraver med skjold, hvor kun én er uten våpen, mens det på lokaliteten som helhet er 14 ryttergraver. Generelt skiller ryttergravene seg også ut ved at mange ofte er svært rikt utstyrt (Skre 1998:329).

Heste- og rideutstyr i graver blir gjerne tolket i retning militær makt og sosial rang. En av årsakene til dette er at de som oftest også er utstyrt med våpen (Botond 2002; Braathen 1989; Lyngstrøm 1995; Pedersen 1997; Wallin 1995). Ryttergravene er i Norge også assosiert med oppblomstringen av organisert statsmakt og handelsaristokrati. Særlig i Vestfold har de en tendens til å følge handelsveiene, og ellers ligger de ofte på store gårder med sentral plassering i lokalmiljøene (Blindheim et al. 1999:161; Braathen 1989:140). På Kaupang er imidlertid ryttergraver uvanlige, og finnes kun i ett eksemplar (Blindheim et al. 1999:137). De er også sjeldne på Birka. Det er likevel verdt å merke seg at alle ryttergravene (med unntak av to, som i tillegg er uten gravnummer) har skjold. Vi ser her en sterk sammenheng mellom skjold og ryttergraver på både Kaupang og Birka; en tendens som setter skjoldet i sammenheng med elite og toppsjiktet i samfunnet. Ryttergraver med skjold vil bli diskutert nærmere i kapittel 6.4.

5.3.5. *Pilspisser*

Pilspisser er blitt plassert under kategorien *annet*. De finnes i såpass mange skjoldgraver at de blir omtalt for seg selv. I 36 % av skjoldgravene på både Kaupang og Birka er pilspisser del av gravgodset. De opptrer videre både i graver med og uten våpen, dog noe hyppigere i graver med våpen. Det er likevel under halvparten av gravene både med og uten våpen som har pilspisser. Av de 8 skjoldgravene med våpen på Kaupang som har pilspisser, har halvparten av dem fullt våpensett. Resten har sverd, men mangler øks eller spyd. Videre finnes det en form for redskap i alle skjoldgravene på Kaupang som også har pilspiss; hovedsakelig sigd, kniv eller bryne. Halvparten av gravene har i tillegg bittel til hest.

Begge gravene med fullt våpensett på Birka har pilspisser. Videre er tre av gravene dobbeltgraver. Ringspenne eller –nål finnes i 13 graver med pilspisser, mens det bare er én grav med pilspisser som ikke har noen form for redskap. Alle de resterende gravene med pilspisser har kniv. I fem av gravene finnes det dessuten jaktkniv, og i fire av gravene er det syl. I bare halvparten av gravene med pilspisser er det brynestein. I 11 av gravene med pilspisser fantes det dessuten hesteutstyr, enten bittel, stigbøyle eller en kombinasjon av de to.

Både i fire av de våpenløse skjoldgravene på Birka og i den ene uten våpen på Kaupang befinner det seg pilspisser. I spørsmålet om hvorvidt pilspissene har vært brukt til krig eller jakt kan det i disse tilfellene være indikasjoner på jakt.

5.4. Oppsummering

Dette kapittelet beskriver sammensettingen av gravgodset i skjoldgraver med og uten våpen på Kaupang og Birka. Det er først blitt framsatt en generell oversikt over distribusjonen av gjenstandstyper i de to gravtypene, før enkelte gjenstander er blitt undersøkt nærmere. Disse gjenstandstypene omfatter våpen, ringspenner og -nåler, kniver og bryner, ryttergraver, og pilspisser. Som vi har sett i analysen av materialet er det en sterk tendens til disse gjenstandene i skjoldgraver på Kaupang og Birka. En mer detaljert gjenstandsanalyse vil bli tatt med i den videre diskusjonen om hvorvidt det er mulig å skjelne sosiale grupper basert på gravgodset i skjoldgraver, i tillegg til en nærmere diskusjon om hva som kjennetegner skjoldgravene.

6. ET LAGDELT SAMFUNN

Det er viktig å være seg bevisst at det er de levende som begraver de døde – de døde begraver ikke seg selv. Den formen graven får og de gjenstandene som blir lagt ned behøver derfor ikke å være en riktig gjengivelse av den avdøde da han eller hun var i live, men kan heller reflektere de etterlevendes ønske om å uttrykke noe med gravleggelsen. Gjenstandene kan ha hatt en tiltenkt funksjon i etterlivet uavhengig av om personen hadde en tilknytning til dem, men graven kan også være et uttrykk for rituell praksis, og noen av gjenstandene kan ha vært del av ritualet heller enn en del av gravgodset (Schülke 1999:92). Forskere må likevel tolke gravgodset som tilhørende de døde og de sosiale gruppene de var del av fordi man må forholde seg til det materialet som er tilgjengelig. Det har en betydning selv om det ikke er et én til én forhold mellom gjenstandene og de sosiale gruppene. Mine analyser kan kaste et lys over hvilken symbolsk funksjon skjoldet har hatt i graven i sammenheng med andre gjenstander. Mønstrene i materialet jeg benytter meg av er klare og derfor neppe tilfeldige.

I dette kapittelet skal jeg diskutere problemstillingen og de underordnede spørsmålene med vekt på hvilke sosiale grupper menneskene som er begravet med skjold var del av i det samfunnet de levde. Analysen av materialet i kapittel 5 viser ulike tendenser i grupperingen og fordelingen av gravmaterialet, og jeg vil drøfte i hvilken grad disse tendensene kan representere ulike sosiale grupper ved Kaupang og Birka. For å kunne diskutere skjoldgravene uten våpen og hva som kjennetegner disse, må skjoldgravene med våpen også nødvendigvis diskuteres for å kunne drøfte hvilke forskjeller, hvis disse eksisterer, det er mellom dem. Kapittelet vil innledes med en diskusjon av andre forskeres identifikasjon av sosiale grupper gjennom gravmaterialet, før materialet i denne avhandlingen vil bli diskutert.

6.1. Sosiale grupper uttrykt gjennom gjenstander

Det er en praksis i arkeologien å benytte gjenstander fra graver til å identifisere sosiale grupper innenfor vikingtidssamfunnene. Slike grupper kan omfatte politisk og militær makt, høy eller lav posisjon på den hierarkiske rangstigen, eller ulike yrkesgrupper som smeder og handelsmenn. Individenes kjønn blir likeledes bestemt ut fra gjenstandstypene (se kapittel 4 for utfyllende forklaring). Slike gruppeinndelinger er også påvirket av individets kjønn, men bestemmelse av kjønn er sterkt påvirket av gjenstandene i graven, som igjen peker på den sosiale gruppen individet var en del av. Ettersom ett av denne avhandlingens mål er å

undersøke hvilke sosiale grupper de individene som har fått skjold i graven har tilhørt, er det nødvendig å presentere hvordan andre forskere har funnet sosiale grupper i gjenstandsmaterialet.

Sosiale aspekter knyttet til gravmateriale har stått sentralt i vikingtidsforskningen. Sosiale grupper identifiseres og tolkes av forskere ut fra sammensetning av gravmaterialet og gravminne (Opedal 2010:18). Men graven er en konstruksjon, nedlagt av de etterlevende. En gravlegging er basert på ritualer (Brendalsmoe og Røthe 1992:101; Price 2008:267; Wickholm 2006), og de gjenstandene som legges i graven behøver ikke å reflektere den døde personens liv (Pedersen 2009:130). Gjenstandene kan holde symbolske meninger og bety noe annet enn det forskere kan analysere seg fram til. Når det er sagt er graver og deres innhold en viktig kilde til vikingene og deres liv og samfunn. I en slik prosess må man være klar over at verden ikke er svart/hvitt – en gjenstand trenger ikke å ha betydd for vikingene det den instinktivt representerer for oss. Det kan derfor være vanskelig å avgjøre om det er individet eller uttrykk for trekk i samfunnet som opptrer i graven (Hedenstierna-Jonson 2015; Mansrud 2006).

Forskning på sosial status med forankring i gjenstander kan ha mange ansikter. Et eksempel er forekomsten av nøkler i graver fra vikingtid og merovingertid. Disse er i all hovedsak blitt assosiert med husfruen som et symbol på hennes sosiale posisjon, og er i enkelte tilfeller blitt regnet som en kjønns spesifikk gjenstand (Arwill-Nordbladh 1990; Jesch 1994:25). Undersøkelser av det arkeologiske materialet fra andre områder kan imidlertid gi rom for andre tolkninger omkring dette temaet, i det både menn og kvinner er blitt begravet med nøkler (Berg 2015). Våpen er en annen gjenstandskategori som er gjenstand for mange studier omkring sosial status i vikingtid (eks. Hadley 2008; Hedenstierna-Jonson 2006; Hernæs 1985; Hofseth 1982; Idsøe 2004; Jacobsson 1992; Pedersen 1997; Solberg 1985; Stylegar 2005).

Det opptrer nye sosiale og kulturelle impulser i de Skandinaviske samfunnene på 900-tallet, og disse impulsene kan observeres i gravmaterialet. I Norge blir ringspennen et typisk mannsmykke i denne perioden og ringspennen knyttes til dannelsen av nye politiske grupper og maktsentre (Glørstad 2010). I det danske gravmaterialet blir våpen- og ryttergraver vanligere enn tidligere i jernalderen (Pedersen 1997). Elise Roesdahl (1983) påpeker at oppblomstringen av ryttergraver i det danske materialet gjenspeiler en ny gravskikk blant

overklassen. Til tross for oppblomstringa av våpengraver i det danske gravmaterialet er den danske våpensammensetningen begrenset sammenlignet med den norske, og det finnes langt flere våpengraver i Norge enn i Danmark. I de danske våpengravene opptrer skjold bare av og til, mens de i Norge opptrer hyppigere (Pedersen 1997:125, 126). Det danske materialet kan dermed ikke sammenlignes direkte med det norske, men det kan anvendes som en analogi. I tillegg forekommer disse nye sosiale og kulturelle impulsene i det svenske gravmaterialet blant annet på Birka, hvor 20 kammergraver inneholder hesteskjelett (Gräslund 1980:39). Dyreoffer blir fremhevet av Gräslund (2010:141) som et mulig bevismateriale på nye religiøse impulser i gravmaterialet.

Som de fleste forskere har Zanette Glørstad (2010) delt opp gravene i manns- og kvinnegraver basert på gravgodset, og det er nettopp denne kjønnsdelingen som driver spørsmålet om ringspennen og hva den representerer. På 900-tallet blir ringspennen funnet hyppigere enn tidligere i mannsgraver i Norge (Glørstad 2010:128). Det er også på denne tiden at flertallet av ringspennene opptrer i graver på Birka (Thålin 1984:19-20). Det er ofte mange våpen i mannsgravene med ringspenn – 47 % har fullt våpensett. Ringspenn finnes dessuten i noen ryttergraver. Denne tendensen forklarer Glørstad med at ringspennen har vært forbundet med militær makt, sosiale klasser og høy sosial status (Glørstad 2010). Graver med ringspenn viser ifølge Glørstad oppstarten av en egen sosial gruppe menn på 900-tallet. Hun ser dette fenomenet i relasjon til Harald Hårfagre og kamper med de danske kongene om området rundt Viken.

Våpengravene blir ofte satt i sammenheng med militær makt, politiske sentra og elite. Graver med smedutstyr og verktøy, derimot, assosieres med smeden (Brandon 2005; Grieg 1922; Petersen 1951:113; Straume 1986). Anne Pedersen (1997) problematiserer måten militære og sosiale posisjoner i vikingtidssamfunnet blir tolket på bakgrunn av gravgodset. Hun deler våpengravene fra 900-tallet inn i to kategorier, én med forekomst av rideutstyr, og én med bare våpen. Ryttergravene kobles til militær makt gjennom våpengravene, og den avdøde blir ofte sett på som en kriger til hest (Pedersen 1997:131). Graver med færre våpen eller ryttergjenstander foreslår hun kan indikere at avdøde holdt en lavere sosial status enn de som var gravlagt med et større utvalg av våpen og rideutstyr. Hun påpeker likevel at variasjon i gravskikken kan speile regionale forskjeller og lokale skikker, og behøver derfor ikke å være synonymt med sosial status og militær makt. Sistnevnte kan derfor være vanskelig å spore i gravmaterialet. På den annen side mener hun at gravmaterialet indikerer at det fantes felles

verdier og skikker i de skandinaviske samfunnene, og at dette derfor kan peke mot en organisert militær makt, selv om de eksakte sosiale og militære posisjonene kjent fra skriftlige kilder ikke kan identifiseres (Pedersen 1997:127, 133). Hva skjoldet angår beskriver Pedersen dette som et våpen og inkluderer skjoldgraver i kategorien våpengraver, selv om graven ikke har noen angrepsvåpen. Hun påpeker at det kun er funnet noen få av disse gravene med skjold som eneste våpen rundt omkring i Danmark (Pedersen 1997:125). Sverdet er det vanligste våpenet i danske graver med både våpen og rideutstyr, men noen ganger opptrer øksen som hovedvåpen. Pedersen argumenterer for at valget av øksen til fordel for sverdet kan reflektere den døde preferanser heller enn å være et tegn på sosial eller militær distinksjon (Pedersen 1997:126). Den døde kan med andre ord ha foretrukket å bære en øks i kamp heller enn et sverd, men det kan også tenkes at Pedersen sikter til den døde preferanse av et våpen som gravgave over et annet. Til sammenligning er den vanligste våpenkombinasjonen i norske våpengraver øks som eneste angrepsvåpen (Solberg 2003:268).

Solberg hevder at antallet angrepsvåpen i graven kan overføres direkte til den avdøde sosiale rang (Solberg 1985:63, 74). Dette er en problematisk tilnærming til materialet, da det må tas høyde for at det ikke er de døde som begraver seg selv. Gravleggelsen er en situasjon hvor mye er i spill, og det kan tenkes at man har lagt ned flere våpen i graven enn den avdøde brukte, for å heve seg over andre i samfunnet. I Solbergs tolkning karakteriserer ett enkelt våpen frie menn som kan ha eid jord, mens to våpen mest sannsynlig reflekterer frie jordeiere. Hun antar at de som er gravlagt med ett våpen må ha hatt en lavere status enn de som er gravlagt med to våpen. De som er gravlagt med tre våpen tolker hun dertil at må ha hatt høyest sosial rang og kan ha vært del av aristokratiet. Alle våpengravene er dessuten karakterisert som mannsgraver (Solberg 1985:63, 74). Bestemmelser i landskapslovene Gulatingsloven og Frostatingsloven stadfester at alle frie menn skulle bære våpen. Dette omfatter et sverd eller en øks, samt et spyd og et skjold (GL §309). Solberg konkluderer med at det er en overenstemmelse mellom disse lovene og våpensammensetningen i mannsgraver fra 900-tallet, og at menns sosiale status dermed er uttrykt gjennom antall våpen. Ellen Høigård Hofseth (1982) er av samme oppfatning. I motsetning til Pedersen er skjoldet utelukket fra Solbergs analyse med den begrunnelse at skjoldet er et defensivt våpen som kan dukke opp i alle våpengraver uavhengig av antall angrepsvåpen (Solberg 1985:66). Skjoldet avfeies dermed som en gjenstand som kan vise sosial rang og status, muligens fordi alle frie menn skulle bære skjold. Hun antar imidlertid at de fleste våpengravene inneholdt et skjold,

men at mange er forsvunnet som følge av nedbrytning av organisk materiale (Solberg 1985:72).

Vi finner skjoldet igjen i beskrivelser av ritualer og gravleggelser. Tidlig på 900-tallet observerte den arabiske omreisende Ibn Fadlan det som er tolket til å ha vært en vikingbegravelse i Volga. I sin beretning forteller han om menn som slår på skjold med pinner eller stokker i forbindelse med gravritualet (Pearson 1999:2). Det kan tenkes at disse skjoldene ble lagt i skipet før det ble brent som del av begravelsesritualet, slik skipsbegravelsene på Myklebostad og Gauselgraven indikerer (Østigård 2007:61). En vanlig tolkning av skjoldbulene i skipsgraver er at de representerer mannskapet i dets totale størrelse, fordi de hadde skjoldene sine på skipssiden. På denne måten er skjoldbulene blitt representanter for skipets størrelse, og det er blitt regnet ut at skipet på Myklebostad var større enn Gokstadskipet (Brøgger og Shetelig 1950:84). Østigård åpner for tanken om at skjoldene ble lagt ned som del av en større gravprosesjon, og at antall skjold i skipsgravene ikke nødvendigvis er likt antall roere. Som del av et gravritual foreslår han at skjoldene i graven kan ha tilhørt hvem som helst av mannskapet (Østigård 2007:60-62). I forbindelse med skjold i gravritualer kan også Oseberggraven brukes i en argumentasjon for at skjold har vært brukt i parader. Ett av tekstilene i Oseberggraven illustrerer en prosesjon hvor enkelte personer bærer skjold (Hougen 1940:104).

I tolkninger om sosial status basert på gravgodset blir det i liten grad reflektert omkring skjoldenes rolle i våpensettet. Det er angrepsvåpnene som tiltrekker seg mest oppmerksomhet. Både Pedersen (1997), Solberg (1985) og Glørstad (2010) baserer sine tolkninger av sosiale grupper i samfunnet og militær makt på distribusjon og sammensetning av gravgodset i relasjon til skriftlige kilder og regionale forskjeller. Ulike sosiale grupper oppstår i et lagdelt samfunn hvor sosial verdi ble regnet ut fra ulike sosiale og økonomiske kriterier. Slike sosiale grupper kan bestå av konge eller jarl, frie jordeiere og trelle (Solberg 2003:268). Selv om identifiseringen av de ulike sosiale gruppene er basert på sammensetningen av eller tilstedeværelsen av enkelte gjenstander i gravmaterialet, er det ikke nødvendigvis så enkelt. Et samfunn er mer komplekst sammensatt enn at det kan avleses direkte ut fra gravmaterialet. Som allerede nevnt er det de levende som begraver de døde, ikke omvendt. Det er dermed ikke gitt at det er et én til én forhold mellom gjenstandene i graven og livet den avdøde levde.

6.1.1. *Fravær av våpen*

Som det kom fram i kapittel 5 har ikke skjoldgravene uten våpen på Kaupang og Birka mye til felles når det kommer til gravgodset. Det åpenlyse er selvsagt at alle gravene har skjold, og ingen våpen. Ettersom det kun er én skjoldgrav på Kaupang som ikke har våpen, og fjorten på Birka, vil de to lokalitetene omtales hver for seg.

Den aktuelle skjoldgraven på Kaupang er grav Ka. 253. Denne er definert som en kvinnegrav på bakgrunn av forekomsten av ovalspenner. Skjoldbulen, i sammenheng med pilspiss og bryne, blir av Blindheim ansett for å være gjenstander tilhørende en mannsgrav, og derfor blitt omrota i kvinnegraven. Denne antagelsen er sannsynligvis basert både på det faktum at skjoldet anses for å være i samme kategori som andre våpen og dermed tilhørende mannen, og fordi graven var blitt forstyrret før utgravningen: ovalspennene lå ikke plassert der en skulle forvente å finne dem. Videre var skjoldbulen, pilspissen og bryna de første funnene som ble gjort i graven. De lå høyt oppe i laget, og Blindheim anser dette for å være et sekundært leie (Blindheim 1995:61-62). Andre gjenstander i denne graven omfatter et klebersteinskar, vevsverd og tekstil av ull.

På Birka omfatter skjoldgravene uten våpen ulike typer gravleggelser. Fem av gravene er brente graver, mens de resterende ni er ubrente kammergraver. Fordelingen av de ulike gjenstandskategoriene er relativt spredt og ujevn, men det trekket som går igjen er at mange av gravene er svært sparsommelig utstyrt. En eller annen form for redskap er dog svært gjennomgående, hovedsakelig kniv eller brynestein. Smykker er også godt representert i over halvparten av de våpenløse skjoldgravene på Birka. Ringspenner og -nåler er den smykketyper som oftest går igjen, og selv om de bare er å finne i litt under halvparten av skjoldgravene eksisterer det likevel en link mellom de to. Ringspennene er omtalt for seg i dette kapittelet. Av alle ryttergravene med skjold var det kun én som ikke hadde våpen.

Selv om det er noen likhetstrekk mellom gravene uten våpen, er det usikkert om alle opprinnelig var uten våpen. Gitt at personene var gravlagt uten våpen, vel og merke, er det mulig at de våpenløse gravene på Birka kan være uttrykk for en egen sosial gruppe. Dette gjenspeiles ikke nødvendigvis i Kaupang-materialet. Det vil i så fall være regionale forskjeller mellom Kaupang og Birka, hvilke er å forvente ettersom vikingtidssamfunnet ikke var homogent.

6.1.2. Skjoldgravene under ett

Det som kjennetegner skjoldgravene varierer noe mellom de to lokalitetene og mellom hvorvidt de har andre våpen eller ikke. Skjoldgravene på både Kaupang og Birka har i all hovedsak våpen, med noen unntak. Mens det på Kaupang oftest er blitt lagt ned to eller tre våpen, er det på Birka ett eller to våpen som er sterkest representert. Utover våpnene inntreffer ulikhetene: Redskaper er nærmest overrepresentert ved både Kaupang og Birka, men mens den vanligste redskapstypen i skjoldgraver på Kaupang er brynestein, er det kniv som opptrer oftest på Birka. Samlet sett kan det sies at redskaper i en eller annen form er karakteristisk for skjoldgraver. Når det kommer til gjenstander assosiert med hushold, som redskaper til tekstilarbeid eller matlaging, samt bånd og broderier, finner man mist én slik gjenstand i 72 % av skjoldgravene på Kaupang og i 62 % på Birka. Det er imidlertid ingen spesiell type husholdsgjenstand som går igjen. Alt tatt i betraktning er husholdsgjenstander mer karakteristisk for skjoldgraver på Kaupang enn på Birka. Smykker er derimot mer typisk for skjoldgravene, men langt mer så på Birka enn på Kaupang. Ringspenner og -nåler er den smykketypen som skiller seg ut, og er omtalt for seg i dette kapittelet. De er mer karakteristiske for skjoldgravene på Birka enn på Kaupang, til tross for at slike spenner var svært vanlige i gravmaterialet i Norge på 900-tallet.

6.2. Byen og handelsplassen – et eget samfunn

I folkevandringstid og merovingertid bodde befolkningen på gårder, eller i landsbyer (eks. Hansen et al. 1991:25; Løken 1987; Myhre 1973; Ringstad 1996). I vikingtiden fortsetter i stor grad dette bosetningsmønsteret med store gårder i landbruksområdene og mindre, enslige gårder langs kysten og i fjellområdene (Fallgren 2008:67), men enkelte steder grunnlegges det nå handelsplasser med bosetninger. Med opprettelsen av slike byer og handelsplasser kan det observeres en ny type samfunn. Handelen på disse plassene var ikke bare nasjonal, men også internasjonal (Sindbæk 2007a, 2007b). Mynter av utenlandsk opprinnelse er funnet ved Kaupang (Blackburn 2007:30-31) og Birka (Arwidsson 1989; Nilsson 1995:79) og glassperler fra østlige land er funnet blant annet i Ribe (Sindbæk 2008:151). Disse nye typene samfunn bestod av ulike grupper som kom sammen for å utgjøre en helhet. Ulike typer gjenstander ble også produsert på handelsplassene: Smeltedigler, støpeformer og rester av ulike metaller tyder på finsmedaktivitet på Kaupang (Pedersen 2009, 2013). Annen smykkeproduksjon kommer fram gjennom avfall fra glassperleframstilling og ravsliping

(Wiker 2007; Resi 2011). Produksjon av blant annet kammer og glassperler er påvist ved Birka (Ambrosiani 2008:94-97).

Et samfunn er bygget opp av mange identiteter som sammen utgjør en sosial struktur (Østerberg 2003:12). Individene kan deles inn i ulike grupper som igjen går over i hverandre fordi ingen individer eller samfunnsgrupper er homogene. Det er antagelig få personer i vikingtidens Skandinavia som har vært spesialister innen ett yrke. Rikt utstyrte graver med både smedutstyr, våpen, rideutstyr og lignende tyder på allsidige mennesker som kan knyttes til flere sosiale grupper (Ljungkvist 2008:187). Selv om profesjonelle krigere kan ha eksistert (Gräslund 1980:80; Hedenstierna-Jonson 2006:88-90) kan grupper av vikinger på tokt også ha vært sammensatt av vanlige, frie menn under ledelse av en lokal høvding eller en jarl (Williams 2008:195, 199). Kaupang og Birka har, som handelssentre med sentral plassering i landskapet, tiltrukket seg ulike sosiale grupper som sammen har utgjort et eget, spesielt samfunn. Fra Birka er Bj 581 og Bj 644 de to eneste gravene med fullt våpensett. De er i tillegg to rikt utstyrte graver med gjenstander som kan sies å tilhøre flere sosiale grupper, for eksempel jakt, handel, aristokrati og krigere. Gjenstandene omfatter blant annet jaktkniv og pilspisser, rytterutstyr, ringspenne og spillebrikker og, i tilfellet Bj 644, to individer med blant annet en skålvekt, vektlodd og skålformede spenner. I Bj 750 finnes det flere ulike verktøy og redskaper (bor, syl, kile, rasp, øks, kniv, saks, hammer og brynestein), ringnål, nålehus, nøkkel, vektlodd, spillebrikke, torshammer og speil, for å nevne noe. Bj 710 har ikke våpen, men rytterutstyr, ringspenne og vektlodd; og Bj 628 har hverken våpen eller rytterutstyr, men ringspenne og pilspisser. Bj 834 har dessuten en stav tolket som en volvestav (Price 2002) i tillegg til å være en dobbeltgrav. Også i Kaupang-graven Ka. 296 finnes det en slik antatt volvestav. Ka. 292 og Ka. 298 har begge flere redskaper eller verktøy (sigd, høvel og syl, og sigd hammer og tang), perler og våpen, mens Ka. 157 er Kaupangs eneste ryttergrav, og har våpen, pilspisser, verktøy (sigd, bor, rasp, kniv) og jernkjele. Ka. 150, på sin side, har fullt våpensett, men ingen andre gjenstander. Omtrent halvparten av skjoldgravene på Kaupang har sigd, men dette finnes ikke i noen av skjoldgravene på Birka. Dette er en interessant tendens som kan gi en indikasjon på forskjellene i samfunnene på Kaupang og Birka. Det kan tenkes at jordbruksredskaper har hatt en spesiell funksjon eller plass blant folkene på Kaupang som ikke har eksistert på Birka, men de kan også ha hatt en symbolsk betydning i graven. Området rundt Kaupang var svært fruktbart med sin tilknytning til Lågen (Skre 2008b:112), og sigden kan knyttes til sentral aktivitet på gården og til innmark (Furnes 1999).

Ut fra sigdenes tilstedeværelse kan det tenkes at dette har spilt en viktigere rolle på Kaupang enn på Birka.

6.3. Skjold, men ingen våpen – hvem er gravlagt?

Det finnes kun én skjoldgrav uten våpen på Kaupang, mens det på Birka er funnet fjorten. Denne forskjellen i gravgodset er også en indikator på forskjellene mellom samfunnene på Kaupang og Birka. Det kan være flere årsaker til at det ikke er funnet våpen i graven, men likevel skjold. Først og fremst kan det på et tidspunkt ha vært våpen i graven, men at det eller de forsvant før den arkeologiske utgravningen fant sted. Årsaken til dette kan være at det eller de våpnene som ble lagt i graven på et tidspunkt er blitt manuelt fjernet gjennom gravplyndring. Dette er et tema det først i nyere tid er blitt gjort forskning på (Bill og Daly 2012; Brendalsmoe og Røthe 1992:84; Gjerpe 2007; Lund 2009:245-255; Price 2008:270), men noen tendenser ved gravplyndring gjør seg gjeldende i det materialet som er undersøkt. I Norge er eksempelvis haugene på Borre, Gokstad, Oseberg og Karmøy brutt inn i. Skjelettene er helt eller delvis fjernet, og gjenstander av personlig karakter og maktsymboler er ødelagt eller fjernet. Andre fellestrekk er at det hovedsakelig er gjort brudd i hauger hvor personer med viktige posisjoner i samfunnet er blitt begravet. Alle haugene som er undersøkt er datert til vikingtid, og bruddene er begått innen én generasjon etter gravleggelsen. Dette er en indikasjon på at de som utførte bruddet gjorde dette med viten og vilje, og visste hvem eller hva som befant seg i haugen (Brendalsmoe og Røthe 1992:84-90). Det er nærliggende å tro at også gjenstander som våpen, som kan vise til personens maktposisjon, er blitt fjernet ved bruddene, men dette kan ikke vises gjennom det arkeologiske materialet (Brendalsmoe og Røthe 1992:107). Flere av gravene på Kaupang er forstyrret, men dette ser ofte ut til å være en konsekvens av at gravene ligger tett og at en grav kan ha blitt forstyrret under opprettelsen av en annen (se Blindheim et al. 1995). I det aktuelle materialet er det dessuten kun én grav med skjold som er uten angrepsvåpen, og det er diskutabelt om skjoldbulen i det hele tatt tilhører denne graven. På bakgrunn av de skålformede spennenes rotete plassering regnes graven for å være forstyrret. Videre lå skjoldbulen, sammen med pilspiss og bryne, høyere oppe i laget enn resten av gravgodset, hvilke Blindheim tolker som et sekundært leie tilhørende en mannsgrav. (Blindheim et al. 1995:61-62). Sannsynligheten for at skjoldgravene uten angrepsvåpen på Birka er blitt plyndret er liten. Det er ikke forsket i særlig grad på plyndrede graver på Birka, og det er ikke noe som tilsier at gravplyndring har vært utbredt der. Bare 19 av 1080 undersøkable graver har blitt plyndret, av disse faller én

grav innenfor materialet i denne avhandlingen, og dette er en skjoldgrav *med* våpen (Capelle 1978:199-201). Det er derfor lite sannsynlig at gravplyndring er årsaken til at så mange skjoldgraver på Birka er uten våpen.

Et alternativ til at våpen som opprinnelig var lagt i graven er forsvunnet er at det eller de er brutt ned eller rustet bort, mens skjoldbullen eller andre, mindre deler av skjoldet er blitt igjen. Problemet med en slik tolkning er størrelse på gjenstandene. Et sverd er uten tvil større enn en skjoldbule. Et øksehode og en spydspiss vil også være mer massive enn en skjoldbule, som er mye tynnere, og det er derfor sannsynlig at disse gjenstandene ville bruke lenger tid på å brytes ned. Når skjoldbullen ligger igjen i en grav uten at angrepsvåpnene gjør det kan det antas at det ikke har vært et angrepsvåpen der, fordi det er lite sannsynlig at øks, spyd eller sverd ville brytes ned før skjoldbullen.

En annen mulig årsak til at det ikke er funnet våpen i graven, men likevel skjold, er at det aldri ble lagt ned noe våpen i graven. Denne innfallsvinkelen åpner opp for flere interessante tolkninger om hvorfor det ikke ble lagt ned angrepsvåpen i graven, men likevel et skjold. Relevante spørsmål blir hva skjoldet har betydd eller representert i disse gravene, og om de gravlagte individene har tilhørt andre sosiale grupper enn de som har fått både skjold og angrepsvåpen.

Den gravlagte personen kan tenkes å ha fått skjold i graven av symbolske årsaker, eller at skjoldet holder en symbolsk betydning i graven. Ved å studere skjoldgravene med og uten våpen opp mot hverandre kommer det fram at det ikke bare er rike graver som har fått skjold, men også mer fattige graver. Det er ikke dermed sagt at alle skjoldgravene uten våpen er fattige, men at både fattige og rike graver, uavhengig av om de har våpen eller ikke, har fått skjold. Sammensetting av gravgodset i skjoldgravene tyder videre på at det ikke utelukkende er krigere som har fått skjold i graven, og at skjoldet dermed ikke i seg selv representerer en kriger. Et viktig resultat av analysen er derfor at skjoldet ikke utelukkende finnes i våpengraver. Skjoldet dukker opp i ulike kombinasjoner av andre gjenstander, og kan således regnes for å tilhøre gravgodset til ulike sosiale grupper. Ut fra gravgodsets sammensetning kan det skjønnes rike og mindre rike handelsmenn, aristokrater og medlemmer av toppsjiktet i samfunnet, smeder og volver. Gjenstandsgrupper som ikke opptrer i gravene kan videre være indikasjoner på hvilke sosiale grupper personen *ikke* var del av. En person som var gravlagt uten en volvestav, for eksempel, har med stor sannsynlighet ikke vært en volve, mens en

person gravlagt uten ringspenne eller noen andre gjenstander som indikerer høy sosial status vanskelig kan plasseres i gruppen av aristokrater. Selv om disse sosiale gruppene kan skimtes i gravgodset er det viktig å merke seg, som allerede nevnt, at de døde ikke gravlegger seg selv og at det ikke må tas for gitt at gravgodset er en konkret og riktig gjenspeiling av den døde da han eller hun var i live. På samme måte som en person kan ha blitt tildelt gjenstander i graven som ikke har direkte med personens liv og levnet å gjøre, kan personen ha blitt gravlagt *uten* å få med gjenstander som indikerer yrke eller posisjon i samfunnet. Ulike regionale og samfunnsmessige skikker forskjellige steder i vikingenes verden kan ha diktert hva som var nødvendig å ha med i graven, som også Pedersen (1997:133) konkluderer med når det kommer til sosiale og militære grupper i det danske materialet.

«Kvinner med skjold» kan også sies å være en egen sosial gruppe. Imidlertid er de gravene som er benyttet i denne oppgaven kjønnsbestemt som mannsgraver, med noen få unntak (se kapittel 6.1.1. og 7.3.1.). Det ville ikke være mulig eller hensiktsmessig for denne oppgaven å forsøke å kjønnsbestemme gravene, og ettersom det dermed er så få antatte kvinnegraver med skjold vil de ikke bli omtalt som en egen gruppe her. De gravene som er kjønnsbestemt som kvinnegraver vil imidlertid bli tatt opp i diskusjonen i kapittel 7 i forhold til deres plassering i graven og hvorvidt de tilhører disse kvinnene, gravleggelsen av menn eller båten.

6.4. Skjoldet i de høyere sosiale samfunnssjikt

Tidligere i kapittelet ble det nevnt at 900-tallet så oppblomstringen av nye gravskikker både i det som er dagens Norge, Sverige og Danmark. Ryttergravene er satt i sammenheng med politiske strukturer i rikssamlingstiden i Norge, hvor lokale aristokratier presset fram mot en organisert statsmakt (Braathen 1989; Blindheim 1999:160-161), og i Vestfold ligger de på rekke langs de viktigste kommunikasjonsårene Raet og Lågendalen. Det er grunn til å tro at disse gravene markerer gårder som hadde kontroll over søndre Vestfoldregionen (Blindheim et al. 1999:137). Den ene ryttergraven som er å finne på Kaupang er eldre enn resten av ryttergravene i Vestfold (Blindheim 1999:161), hvilket kan kobles til Kaupangs posisjon som handelsplass hvor impulser kan ha kommet utenfra. Danmarks ryttergraver er yngre enn de norske, og anses, i motsetning til de norske, for å være et mottrekk fra stormennene mot en voksende kongemakt (Blindheim 1999:161).

Ka. 157 er den eneste ryttergraven på Kaupang og er, som tidligere nevnt, også en skjoldgrav. Graven er rikt utstyrt med rytterutstyr, våpen, redskaper og møbler. Blant gjenstandene befinner det seg en liten bjelle laget av en kobberlegering. Bjeller tolkes ofte som tilhørende hestens hodelag, men Stylegar (2007:93) foreslår at denne bjella heller kan ha hatt en annen funksjon. *Haukejakt* er en aristokratisk sport med røtter på kontinentet. En liten bjelle kunne være festet til hauken eller falkens fot slik at det skulle være lettere å finne den igjen. Bruken av slike bjeller er diskutert av blant annet Martin Carver (1998:136). Den gravlagte i Ka. 157 er på bakgrunn av gravgodsets sammensetning tolket av Blindheim et al. (1999:137) som en rik kjøpmann, i motsetning til Borregravene som vitner om toppsjiktet i samfunnet. Stylegars forslag om haukejakt, på den annen side, skaper et alternativ til teorien om en rik kjøpmann. Ettersom haukejakten assosieres med aristokratiet og regnes for å være en aristokratisk jaktleik, vil den avdøde ha holdt en annen posisjon i samfunnet enn utelukkende rik kjøpmann, slik Blindheim et al. argumenterer for. Andre gjenstander i graven tyder på at den avdøde har hatt med jakt å gjøre. Disse omfatter en hest, pilspisser og det som kan være hundekobbel (Stylegar 2007:94). Hunder var viktige til bruk i haukejakt, og styrker dermed denne teorien. Det kan dermed tenkes at den avdøde i Ka. 157 var del av aristokratiet, eller i det minste holdt en høy sosial posisjon i samfunnet.

I litt mer enn 1/3 av skjoldgravene ved både Kaupang og Birka finnes det pilspisser. Pilspissene er lagt ned i skjoldgravene enkeltvis eller i bunter. Det kan være vanskelig å avgjøre om de i de enkelte gravene skal representere jakt eller krig, for det er ikke gitt at de er brukt til det samme av alle som er gravlagt. En måte å avgjøre pilens bruk er å studere bladets utforming, men dette er ofte vanskelig på pilspissene fra Birkagravene fordi de ofte er for nedbrutt eller fragmenterte (Wegraeus 1986:23-25). Det er imidlertid ikke denne avhandlingens mål å undersøke pilspissene og deres bruk til jakt eller kamp, og det vil derfor være tilstrekkelig å se på deres tilstedeværelse i samsvar med det resterende gravgodset. Ved å se på resten av gravgodset kan man komme med noen antagelser om hva de skal representere i de respektive gravene, uten å trekke definitive konklusjoner. Er de lagt sammen med flere våpen kan det tenkes at pilspissene også er brukt i kamp, men mangler det helt våpen i gravene kan det tenkes at pilspissene har vært brukt til jakt. Pilspisser i en ryttergrav med våpen kan like godt bety at de har blitt brukt til jakt så vel som i kamp. Ryttergraver opptrer hyppigere på Birka enn på Kaupang, og finnes i 12 graver. Kun én av disse er uten våpen, en tendens som viser til sammenhengen mellom ryttergraver og forekomsten av våpen, som nevnt i kapittel 5.3.3.

6.4.1. Ringspenner som politisk- og maktsymbol

En annen type gravskikk som gjør seg gjeldende i vikingtiden er ringspennene. Ovalspennene er karakteristiske for kvinnegraver, og der slike opptrer blir den døde kjønnsbestemt som kvinne. Ringspenner, på den annen side, er ansett som en «markant og integrert del av mannskapen» på 900-tallet (Glørstad 2010:205), og slike spenners hyppigere forekomst i mannsgraver heller enn i kvinnegraver i vikingtiden er derfor ganske naturlig. Ringspenner og kappen regnes som symbolladete uttrykk for eliten, og assosieres med makt, politikk og økonomi. Fra et politisk ståsted kan en mann ha tilegnet seg kappen og ringspenner gjennom en politisk allianse hvor disse gjenstandene har vært gaver ment å styrke lojalitetsbånd. Slike allianser ble i vikingtiden ofte betegnet som *vennskap* (Glørstad 2010:205; Sigurdsson 2010). I Norge i perioden 850-950 begynner ringspennene å opptre i rikt utstyrte mannsgraver, og det antas at den politiske og symbolske betydningen av kappen og ringspenner forsterkes. (Glørstad 2010:206). Alle gravene med ringspenner og våpen defineres som mannsgraver, på bakgrunn av våpnene. Gravene uten våpen er enten definert som kvinnegraver eller forblir udefinerte (Glørstad 2010:128, 114). Glørstad finner videre at det er funnet 38 graver med ringspenner i Vestfold, og at de fleste av disse befinner seg på Kaupang (Glørstad 2010:260).

Det er en langt større andel av skjoldgravene på Birka som har ringspenne eller -nål enn skjoldgravene på Kaupang (se kapittel 5). Det er som nevnt ringspenne eller -nål i 6 av skjoldgravene på Kaupang, mindre enn en tredjedel av de undersøkte gravene. Samtlige graver passer inn i tidsrommet 850-950. På Birka, derimot, er det ringspenner eller -nål i over halvparten av skjoldgravene, med hovedvekt på gravene med våpen. Over halvparten av disse har ringspenne eller -nål, mens litt under halvparten av skjoldgravene uten våpen har ringspenne eller -nål. Det er imidlertid vanskeligere å datere disse gravene, se kapittel 3 for utfyllende diskusjon. Det kan sees en kobling mellom Norge og Sverige i de ringspennene som er av vestlig type. Disse er en insulær tradisjon som har sin opprinnelse på de Britiske øyer og i Irland (Glørstad 2010:26, 2012; Graham-Campbell 1984:32). Det er funnet mer enn søtti eksemplarer av ringspennetypen *tistelspenner* i Norge, men veldig få ellers i Norden. På Birka er det bare funnet to eksemplarer, og én av dem er i en brent skjoldgrav uten våpen. I Sverige som helhet er det ikke funnet flere en tretten slike spennere. Det er derfor sannsynlig at de to *tistelspennene* på Birka er importerte fra Norge (Glørstad 2010:39; Graham-Campbell 1984:32).

Det er med andre ord påfallende mange graver med ringspenner eller -nåler som kan kobles til skjold, uavhengig av om individet i graven fikk våpen eller ei. Skjoldet er dermed ikke direkte og enstydig knyttet til angrepsvåpen, og er heller ikke knyttet til ringspennene gjennom våpnene. Det kan se ut til at det kan spores en egen kobling mellom skjold og ringspenner.

6.5. Begravet med skjold i kammer og båt: Ulike sosiale uttrykk?

Mer enn halvparten av skjoldgravene på Kaupang er å finne i båtgraver, en skikk som stemmer godt overens med gravskikken på Kaupang generelt, men som skiller seg ut fra resten av materialet fra Vestfold (se kapittel 3.2). Båtgraver ser ut til å ha vært den vanligste begravelsesformen på Kaupang (Blindheim et al. 1999:23). Disse er å finne ved Bikjholberget og Nordre Kaupang, men båtgraver med skjold ligger for det meste på Bikjholberget. Skikken med å begrave de døde i båt er godt belagt i vikingtidsmaterialet (Næss 1969:60). Den er gjerne betegnet som en egen gravtype, men hvorvidt båten er selve gravgjemmet (Kivikoski 1964:171) eller en del av gravgodset (Lindquist 1958:110 i Næss 1969:61) har blitt diskutert. Det viser seg imidlertid at det er like stor variasjon i fordelingen av gravgods og behandlingen av graven og den avdøde innen båtgravskikken, som det er mellom gravene uten båt (Næss 1969:57, 62). Blindheim (et al. 1981:109) på sin side regner båtgravene på Kaupang for å være gravgaver. Disse er for det meste små båter som ofte er satt inn i eldre gravanlegg (Næss 1969:60), og det er derfor ikke rart at gravene ligger svært tett og ved flere anledninger har forstyrret hverandre slik at gravgods er blitt sammenblandet (Blindheim et al. 1999:15). Båtens rolle i graven vil bli diskutert nærmere i kapittel 7.

Til sammenligning ligger skjoldene i Birkagravene hovedsakelig i kammergraver, med noen få unntak (se kapittel 3.1). Dette i seg selv er påfallende og kan indikere hvilken gruppe mennesker som ble begravet med skjold på denne lokaliteten. Kammergravens betydning og den sosiale sfæren de som ble gravlagt i dem tilhørte er blitt diskutert tidligere. De er blitt tolket som rike handelsmenn (Leciejewicz 1956), en herskerklasse som bar våpen (Aner 1952), assosierte med hirden (Lebedev 1970) og simpelthen rike mennesker med høy sosial status (Steuer 1969). Det kan være liten tvil om at disse menneskene har tilhørt høye sosiale samfunnslag, men om alle tilhørte samme sosiale grupper eller om skikken var vanlig blant flere grupper er vanskelig å si utelukkende på bakgrunn av gravgodset. Gräslund (1980:78)

poengterer at det er usikkert om det som kjennetegner disse menneskene er etnisitet, økonomiske eller politiske faktorer, eller om det er en blanding av flere elementer.

Flere av kammergravene på Birka var utstyrt med våpen, og disse gravene er blitt definert som mannsgraver (Gräslund 1980:79). På bakgrunn av våpenfunnene foreslo Ekkehard Aner (1952:104) at de gravlagte var del av en herskerklasse som bar våpen. Disse gravene er også blitt ansett for å være krigergraver, noe Gräslund setter spørsmålstegn ved. Hun kommenterer at flere av disse gravene også inneholder gjenstander som kan være karakteristiske for andre sosiale grupper, og at man derfor ikke nødvendigvis ble gravlagt med de gjenstandene som hørte til sitt yrke (Gräslund 1980:79-80). Disse tolkningene kan ses opp mot materialet i denne avhandlingen. Kammergravene på Birka finnes bare i områdene Hemladen og nord for Borg (Gräslund 1980:27). Plasseringen og grupperingen alene vitner om en egen gruppe mennesker. 50 av de 58 gravene fra Birka som har skjold faller innenfor denne kategorien, og styrker ytterligere antagelsen om at skjoldet ikke er blitt plassert tilfeldig. Som vi så i kapittel 5 er det imidlertid ni kammergraver med skjold som ikke har noen angrepsvåpen (se katalog, appendix 5), og disse gravene passer dermed ikke inn i teorien om krigergraver. Blant disse skjoldgravene er én ryttergrav, to graver har vektlodd, én har spillebrikke, én har syl og hammer, og seks har ringspenne eller –nål. Grav Bj 710 er den graven som kanskje skiller seg mest ut blant de våpenløse kammergravene med skjold. Den er en ryttergrav og den avdøde har i tillegg fått med seg perle, ringspenne, kniv, bryne, vektlodd, lærpung, spillebrikke og en hest. En slik ansamling av gjenstander kan være indikasjon på en person med status (ryttergrav og ringspenne) og relasjoner til handel (vektlodd).

I kapittel 5.3.1 kom det fram at det bare er dokumentert to graver med fullt våpensett på Birka, og at disse i tillegg har skjold. Disse to gravene, Bj 581 og Bj 644, er også nevnt av Thålin-Bergman (1986:5). Begge gravene er rike kammergraver og ryttergraver, hvor Bj 581 i tillegg har et hesteskjelett. Begge gravene inneholder også spillebrikker, jaktkniv og pilspisser, mens Bj 644 også har terninger. I begge gravene er det i tillegg en jaktkniv og en bunke med pilspisser. Bj 644 er en dobbeltgrav og inneholder videre blant annet saks, skålvekt og vektlodd, hornkam og ildstål, for å nevne noe. Det kan virke som at fullt våpenutstyr på Birka har vært forbeholdt svært rike og viktige personer og at det fulle våpensettet også krever skjoldet for å kunne være komplett. Med det rike utvalget av andre gjenstander i disse to gravene er det trolig ikke snakk om profesjonelle krigere. Det kan

tenkes at disse individene var handelsmenn, medlemmer av aristokratiet, eller på andre måter prominente mennesker i samfunnet (se Gräslund 1980:79-80).

Videre i kapittel 5.3.1. kom det fram at det er en større tendens til flere angrepsvåpen i skjoldgravene på Kaupang enn på Birka. Mens det på Birka er vanligst med ett eller to angrepsvåpen (henholdsvis 38 % og 35 % av skjoldgravene), er to eller tre angrepsvåpen vanligst i skjoldgravene på Kaupang (henholdsvis 44 % og 35 %). Videre kommer det fram at spyd er det foretrukne våpenet i skjoldgraver på Birka og opptrer prosentmessig hyppigere her enn på Kaupang, mens det samme er tilfellet for sverd på Kaupang. Denne forskjellen i antall våpen i graver med skjold ved de to lokalitetene er interessant. Ut fra Solbergs argumentasjon ville man anta at flere personer av høy rang var gravlagt med skjold på Kaupang enn på Birka. Men en slik tolkning passer dårlig med tolknigen av kammergravene på Birka, hvor flertallet av skjoldene er funnet. En annen hypotese kan være at de avdøde på Kaupang med flere våpen var krigere, mens de avdøde på Birka var del av andre sosiale grupper. Det som taler imot en slik tolkning er mangelen på forsvarsverk rundt Kaupang (Skre 2008b:118), mens dette finnes på Birka. Kammergravene med skjold er i tillegg i stor grad lagt i eller utenfor skanskekledningen i Hemladen (se kapittel 3). Hvis antallet våpen i graver med skjold ikke direkte har med krigere å gjøre kan det heller være snakk om ulik gravskikk, enten regionalt eller kulturelt. Symbolsk betydning kan heller ikke utelukkes.

Ved begge lokalitetene ligger skjoldene hovedsakelig i ubrente graver som er gruppert i samme område, med noen få unntak. På Birka ligger skjoldene omtrent bare i ubrente kammergraver, og disse er gruppert i området nord for Borg og Hemladen. De brente gravene med skjold ligger i området sør for Borg og Hemladen. Skjoldgravene ligger dermed på det samme området. Dette er også tilfellet på Kaupang, hvor skjoldgravene hovedsakelig er å finne på Bikjholberget, mens de brente skjoldgravene ligger på Nordre Kaupang. Som det kom fram i kapittel 3 virker det som forskjellige folkegrupper er gravlagt på de ulike gravplassene, hvilket betyr at de individene som er gravlagt med skjold må tilhøre den samme folkegruppen. Det kan dermed virke som at de som gravlegges med skjold på Kaupang og Birka tilhører en egen samfunnsgruppe, selv om personene i disse samfunnsgruppene kan ha gjort opp ulike sosiale grupper.

6.6. Kjennetegn på skjoldgraver med og uten våpen

Ettersom det er langt flere skjoldgraver med enn uten våpen i det materialet som er benyttet i denne avhandlingen vil alle gjenstandskategoriene være sterkere representert i førstnevnte kontekst. Når dette er sagt er det likevel noen likhetstrekk som kan trekkes fram. Skjoldgravene med og uten våpen på Birka vil bli sammenlignet med hverandre, og det samme på Kaupang. Dette er fordi det kun er én skjoldgrav uten våpen på Kaupang, og en adskillelse vil gjøre materialet mer oversiktlig.

I skjoldgraven uten våpen på Kaupang er det gjenstander i kategoriene *smykker*, *redskaper*, *hushold*, og *annet*. Over halvparten av skjoldgravene med våpen har også smykker, det samme gjelder for brynesteiner. Husholdsgjenstander finnes også i de fleste skjoldgravene på Kaupang. Det som også er likt mellom skjoldgravene med og uten våpen på Kaupang er rideutstyret. I skjoldgraven uten våpen er det ikke noe rideutstyr, og i de resterende skjoldgravene har et lite fåtall slike gjenstander. Det er med andre ord svært uvanlig med utstyr til hest enten det er lagt skjold i graven eller ikke. Det samme kan sies om personlig utstyr og dyreskjelett, men i enda større grad enn med hesteutstyret. Det som skiller skjoldgraven uten våpen fra de med våpen på Kaupang er typen smykker (Ka. 253 har ovalspenner mens de resterende skjoldgravene hovedsakelig har ringspenner og -nåler), andelen redskaper og tilstedeværelsen av dyreskjelett. Det kan også nevnes at selv om det er få skjoldgraver på Kaupang med utstyr til hest, er det noen som har dette. Ka. 253 har det imidlertid ikke.

Skjoldgravene med våpen på Birka er i all hovedsak ubrente kammergraver, men én er en branngrav. Av skjoldgravene uten våpen er bare litt over halvparten ubrente kammergraver. Det er omtrent like stor utbredelse av smykker i både skjoldgraver med og uten våpen. Ringspenner og -nåler er den vanligste smykkegjenstanden, og finnes i litt over halvparten av gravene med våpen og litt under halvparten av gravene uten våpen. Det er også lik utbredelse av kniv i skjoldgraver, men brynene finnes oftere i graver med våpen. Når det kommer til andre redskapstyper er fordelingen ganske jevn mellom skjoldgravene med og uten våpen. Fordelingen av skjoldgraver med dyreskjelett er også ganske jevn, men utstyr til hest opptrer hyppigere i skjoldgravene med våpen. Dette gjelder også for ryttergravene, som finnes i 11 skjoldgraver med våpen og kun i 1 uten våpen. Flertallet av skjoldgraver med pilspisser har også våpen, og det er vanligere med husholdsartikler i skjoldgravene med våpen. Når det

kommer til torshammere er slike ganske uvanlig uavhengig av om graven har våpen eller ikke, mens personlig utstyr er å finne i litt over halvparten av skjoldgravene både med og uten våpen.

Ut fra gravgodsets sammensetning og den valgte gravformen kan vi se at enkelte graver kan assosieres med sosiale grupper, som kammergravene, ryttergravene, gravene med ringspenner, smeder osv. Men det er flere graver som faller utenfor, for eksempel gravene uten våpen. Disse gravene som ikke følger noen spesielle mønstre trenger ikke å være en egen gruppe – skjoldets tilstedeværelse i graven trenger ikke å indikere noen gruppe i seg selv. Imidlertid viser det at ganske forskjellige typer mennesker – det være seg menn eller kvinner – kunne få skjold i graven, og at denne gjenstanden ikke bare var forbeholdt noen mennesker innenfor en spesiell gruppe. Det er iøynefallende at det er 14 våpenløse skjoldgraver på Birka mot 1 på Kaupang. Dette kan vise til regionale forskjeller innen sosiale og kulturelle uttrykk.

7. ULIKE SOSIALE OG KULTURELLE ASPEKTER VED VIKINGTIDENS SKJOLDGRAVER

I kapittel 3 (og 6) kom det fram at flertallet av gravene med skjold på Birka var kammergraver (med våpen), mens de fleste gravene med skjold på Kaupang befant seg i båtgraver. Det er imidlertid ikke bare gravminnet som varierer ved de to lokalitetene / skiller de to lokalitetene fra hverandre. Skjoldenes plassering i graven er også markant forskjellig. Kammergravene på Birka var så omfangsrike at skjoldene kunne plasseres på flere ulike måter og på flere ulike steder, selv om diameteren på skjoldene var opp mot 90 cm. Det klart gjennomgående trekket her er at skjoldene er lent mot veggen. I 32 graver var skjoldet lent opp mot veggen ved avdødes hode; i 3 av disse gravene er ett skjold lent mot hver ende av kammeret, altså ved hode- og fotende, mens det i 2 graver er lent to skjold opp mot veggen ved avdødes hode. I én grav er det sannsynlig at skjoldet var lent mot veggen på langsiden ved avdødes venstre arm. I mist 6, men muligens 11 graver, var skjoldet plassert over avdødes hode. I én grav er det sannsynlig at skjoldet har dekket den avdødes kropp (tabell 1) (Arwidsson 1986:38). I de resterende gravene kan det ikke sies nærmere hvor skjoldene har vært plassert. Ett skjold er ekskludert fra analysen, fordi det er usikkert om det tilhører Bj 504 eller Bj 536 (se kapittel 1.2). Av de våpenløse skjoldgravene kan åtte skjold plassbestemmes, seks lent mot veggen ved hodet og to liggende over hodet.

Tabell 1: Skjoldenes plassering i kammergraver på Birka. Gravene i parentes har mulig plassering.

Mot veggen ved hodet	Mot veggen ved hodet forts.	Mot vegg i begge ender	Mot vegg på langsiden	To mot vegg ved hodet	Over hodet	Over kroppen
Bj 514	Bj 944	Bj 581	Bj 830	Bj 524	Bj 561	Bj 1125b
Bj 520	Bj 956	Bj 643		Bj 798	Bj 624 x2	
Bj 536	Bj 957	Bj 832			Bj 628	
Bj 542	Bj 958				Bj 708	
Bj 544	Bj 977				Bj 736	
Bj 558	Bj 985				Bj 752	
Bj 581	Bj 1053				(Bj 573)	
Bj 643	Bj 1098				(Bj 735)	
Bj 644	Bj 1151				(Bj 752)	
Bj 710	(Bj 524)				(Bj 842)	
Bj 731	(Bj 727)				(Bj 894)	
Bj 750	(Bj 823)					
Bj 798	(Bj 834)					
Bj 832	(Bj 886)					
Bj 850	(Bj 942)					
Bj 872	(Bj 955)					

Skjoldenes plassering i gravene er bedre dokumentert i materialet fra Birka enn fra Kaupang. Noe av årsaken til dette kan være at Nicolaysen under sine utgravninger på Nordre Kaupang ikke bokførte detaljer om plassering, men heller fokuserte på beskrivelser av gjenstandsmaterialet (se Blindheim et al. 1981 katalog). De haugene han gravde ut var dessuten branngraver (Blindheim et al. 1981:73), mens de gravene hvor skjold kan plassbestemmes hovedsakelig er ubrente båtgraver (ett unntak er en kistegrav). Av det undersøkte materialet stammer åtte av skjoldbulene fra Nicolaysens undersøkelser (Blindheim et al. 1999:103), men det er bare skjoldene i gravene fra nordre og søndre Bikjholberget som kan plassbestemmes. Det er ikke noen fast plassering for skjoldene i gravene på Kaupang. I flere graver er plassering tatt med i beskrivelsen, men dette er tilfellet i langt fra alle gravene. Flere av gravene har ingen god beskrivelse – noen nevner ikke plassering av skjold, andre steder nevnes skjoldbulene kun i katalogen fordi de er så fragmenterte at det er usikkert om de faktisk har tilhørt graven. Der plassering nevnes er noen beskrevet som liggende på toftene i båtene, de kan ha ligget innenfor båtripa, utenfor båtsiden, eller over avdødes bekken (Blindheim et al. 1999:26-27). Det er imidlertid vanskelig å si i hvor mange graver skjoldene har hatt de ulike posisjonene, da ikke alle gravene er like godt dokumentert, eller materialet ikke har vært tilstrekkelig bevart til at plassering har latt seg anslå. Beskrivelsen over skjoldenes plassering generelt i Blindheim et. als publikasjon er også mangelfull, spesielt sammenlignet med Arwidssons beskrivelse av skjoldenes plassering på Birka. Det nevnes at i «to båter kan [skjoldene], som i Valsgårde, ha vært lagt på toftene» (Blindheim et.al 1999:26) uten at det spesifiseres hvilke to graver det er snakk om . Der plassering av skjold kan bestemmes ligger de som følger: Over bekkenet (Ka. 305, Ka. 255, Ka. 257 og Ka. 277), innenfor båtripa (Ka. 292, Ka. 316) og utenfor båten/lent mot båten (Ka. 295-296, Ka. 308 og kanskje Ka. 298) (se Blindheim et.al 1999).

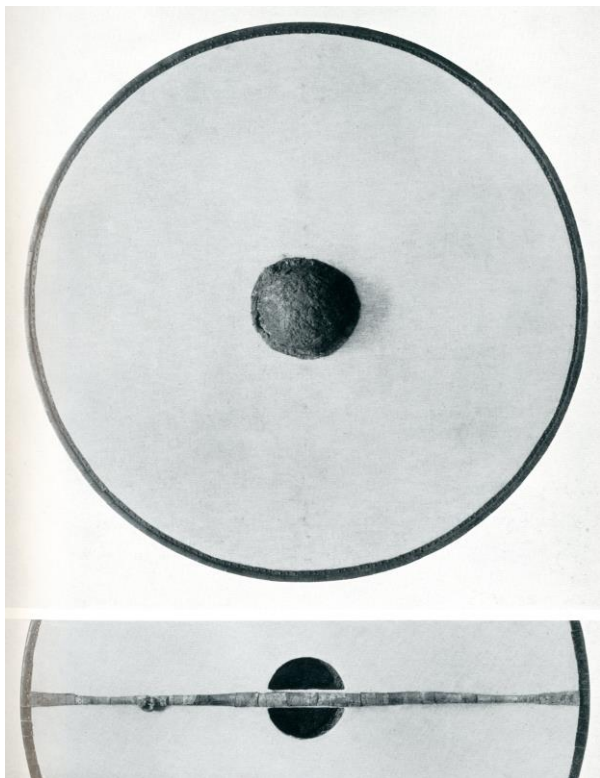
7.1. Skjoldet i sagalitteraturen

Skjoldet dukker opp i flere skriftlige kilder som omtaler vikingenes tidsrom, i både Kongesagaer, Islendingesagaer og i Eddadiktningen. Ofte omtales de i slag og kamper hvor de brukes aktivt; noen ganger kommenteres fargen for å indikere om personene involvert søker fred eller kamp; og andre ganger nevnes de i helt andre sammenhenger. I blant annet *Grettes saga* (kapittel 1 s. 16-17) og *saga om Gunnlaug Ormstunge* (kapittel 10 og 19) blir skjoldet truffet i kamp og kløyvd. *Njáls saga* (kapittel 84?) og *Grettes saga* (kapittel 7, s. 48) nevner hvordan skjoldene hang ved siden av hverandre/etter hverandre langs skipssiden.

Hvite skjold som tegn på fred og røde skjold som tegn på strid eller intensjoner om kamp nevnes for eksempel i *Eirik raudes saga*, hvor en av mennene sier: “«Kan hende det er et fredstegn, la oss ta et hvitt skjold og bære mot dem» ” (kapittel 10). I neste kapittel bærer det imidlertid mot stridighet: “Da tok Karlsevne og hans folk et rødt skjold og bar mot dem. Skrælingene løp i land fra båtene, og så gikk de på hverandre og sloss” (kapittel 11). I *Grettes saga* (s. 97) nevnes det et skjold med en rand av jern. Skjold tildelt som gave dukker opp i flere sagaer, blant annet i *Egils saga* (kapittel 83) hvor Håkon Jarl gir et praktfullt skjold i gave til skalden Einar Helgesen for et kvad han har framført. På skjoldet er det malt scener fra sagn og myter, og det er belagt med gull og satt med edle stener. I *Soga um Finnboge den Ramme* (s. 25) blir Finnboge tildelt en gullring, et sverd og et skjold av kongen for at han viser styrken sin. Skjoldet blir også brukt som dekorasjon på veggene i hallen i *Egils saga* (kapittel 11) og på veggene i gudenes hall i *Åsgård Skáldskaparmál* (kapittel 1). I *Gylfaginning* (kapittel 1) fortelles det at Odins hall, Valhall, har et tak av skjold og vegger av spyd.

Sagaene vitner om at skjoldet hadde andre bruksområder også i krig. *Olav den helliges saga* nevner krigere som sover med skjoldet over seg om natten (kapittel 207). Også i *Magnus den Godes saga* (kapittel 26) og *Håkon Herdebreis saga* (kapittel 20) sover vikingene ute med skjoldene sine over seg. I *Magnus den Godes saga* legger de seg slik fordi det er natten før et stort slag og de vet at fienden er nær. De velger derfor å ha våpnene så nær seg som mulig. I *Håkon Herdebreis saga*, på den annen side, har den aktuelle gruppen krigere det som en skikk å sove med hjelm på hodet, skjoldet over seg og sverdet under hodet. Nå er jo begge disse sagaene satt etter år 1030 og Olav den helliges fall i slaget på Stiklestad, og dermed etter det vi regner som vikingtiden. Kapittel 26 i *Magnus den Godes saga* er satt til år 1042 (s. 136-144) og kapittel 20 i *Håkon Herdebreis saga* er satt til år 1161 (s. 324-325). *Olav den helliges saga* på sin side er satt til slutten av vikingtiden. De er likevel verdt å nevne da symbolikken i det å ligge ute om natten med skjoldene over seg kan ha vært en del av kulturen gjennom hele vikingtiden. Dette kan også være tilfellet i *Eirik raudes saga*, som også er satt til perioden etter vikingtiden. På den annen side er alle sagaene basert på muntlige overleveringer som ble skrevet ned flere hundre år etter at hendelsene fant sted, og bør dermed leses med kritiske øyne.

7.1.1. Paralleller i det arkeologiske materialet

Figur 14: Intakt skjoldrand av jernbeslag, og skjoldhåndtak, Bj 736 (Arbman 1940 Taf:15).

skjoldet var malt i røde og hvite toner (Christensen et al. 2009:3-7), mens Rønninge-steinen fra Danmark har en runeinnskrripsjon hvor et rødt skjold er nevnt. Innskriften lyder: “Sote satte denne stein etter Elev, bror sin, søn av Asgot med det røde skjold” (Nielsen 1983:93-95). Videre ble det funnet skjold langs veggen i garnisjonen på Birka (Hedenstierna-Jonson 2006:51). På Gokstadskipet hang dessuten skjoldene bortover skipssidene. Skjoldets plassering i gravene på Kaupang og Birka i relasjon til skriftlige kilder blir tolkninger, men plasseringene er likevel påfallende. Skjoldenes plassering på Gokstadskipet, på den annen side, støttes av billedsteiner fra Gotland, som viser skip med skjold langs skipssiden (fig. 15).

På 1800-tallet var ikke arkeologien en egen retning innenfor forskningen. Den var derimot historiens hjelpeverktøy som søkte å finne støtte i sagalitteraturen for å forklare de funnene som ble gjort (Næss 1969:59). På denne måten ble også historiene i sagaene bekreftet gjennom det arkeologiske materialet. De funnene som ikke stemte med opplysningene i sagaene ble avvist. Det samme er ikke målet her, men noe arkeologisk materiale er såpass påfallende likt det som nevnes i sagaene at det bør nevnes. Det er funnet mange kantbeslag til skjold i gravene på Birka, og i Bj 736 var hele randen in situ (fig. 14). Pigmenter på Trelleborgskjoldet som ble funnet i 2008 tyder på at

Figur 15: Billedstein fra Gotland, Sverige. Illustrasjonen viser skjold langs siden av skipet.

7.1.2. Skjoldet og hallen

Skriftlige kilder forteller om ulike bruk av skjoldet i hallen. De er brukt som dekorasjon på veggene i *Egils saga*, hvor Thorolf innreder en kornlåve til drikkehall og pynter med skjold på veggene, og i *Skáldskaparmál*, hvor den trolldomskyndige Ægir reiser til Åsgård og blir tatt i mot i en hall som er dekorert med skjold på veggene. Begge disse beretningene kan støttes av funn fra garnisjonen på Birka, hvor skjold og andre våpen er funnet i en slik kontekst at en nærliggende tolkning vil være at de har hengt på veggen (Hedenstierna-Jonson 2006:51-55). I godt over halvparten av kammergravene på Birka har, som nevnt, skjoldene blitt lent opp mot veggen i den enden hvor hode er lagt, noen ganger også i fotenden. En mulig tolkning av denne plasseringen er skjoldenes rolle som dekorasjon på veggen. Kammergravene på Birka er blitt tolket som graver hvor personer av høy sosial status er gravlagt (se kapittel 6). Det er derfor ikke utenkelig at graven er blitt innredet på samme måte som en hall. En kan her trekke fram den militære hallbygningen som parallell, fordi flertallet av gravene med skjold som var lent mot veggen også hadde våpen. Gravene kan her altså representere krigerens hall, eller til og med Valhall hvis det var dit den avdøde var forventet å reise i etterlivet. Imidlertid var det seks graver med skjoldet i denne posisjonen som *ikke* hadde våpen, og dermed passer ikke disse gravene inn i tolkningen om garnisjonen. Dog kan de likevel representere hallbygningen fra et ikke-militært ståsted. På den annen side kan skjoldets posisjon lent mot veggen også tolkes i en annen retning. Det kan være et uttrykk for orden at de er lent mot veggen heller enn liggende på gulvet. Her må det dog tas et forbehold, ettersom det er omtrent ti graver hvor skjoldet er lagt over avdødes hode, og følgelig på gulvet; men det kan også her trekkes paralleller til sagalitteraturen. I *Gylfaginning* fortelles det at taket i Odins hall, Valhall, var laget av skjold. Når skjoldene så ligger over hodet på de avdøde kan det tenkes at de er en metafor på nettopp taket i Valhall. Kanskje denne plasseringen skulle forberede en kriger på den hallen som ventet i etterlivet? Plassering av skjold over hodet på den avdøde kjennes også fra en grav på Gulli i Vestfold. Ut fra stratigrafien kan det bekreftes at skjoldet har ligget oppå liket og ikke omvendt. Dette er også en grav med fullt våpensett, men i tillegg var det lagt ned kniv, bryne, et klebersteinskar, vektlodd og sigd. Den avdøde hadde også fått med seg en hest. Sverdet har en noe uvanlig plassering, hjaltet er nemlig plassert nær den avdødes venstre hånd med eggen hvilende på skulderen (Gjerpe 2005:38). Dette tyder på en ikke-fiendtlig plassering, altså at den avdøde ikke ligger klar til kamp. Som i flere av Birkagravene har hesten i denne graven ligget på en egen platform. Det rike gravgodset peker videre mot en allsidig mann med høy sosial status, som vi også finner ved Kaupang og Birka. Den avdøde er imidlertid antatt å ha ligget i en

trekiste (Gjerpe 2005:136), og skiller seg dermed fra flertallet av skjoldgravene ved Kaupang og Birka. Som en allsidig mann med tilknytning til handel gjennom vektloddene kan det tenkes at skjoldets plassering og tilstedeværelse i denne graven ikke er knyttet utelukkende til hans eventuelle status som en kriger.

To av skjoldgravene på Birka hvor skjoldet ligger over hodet er uten våpen. En alternativ tolkning til Valhall kan derfor være at skjoldene som er lagt over hodet er en symbolsk betydning for beskyttelse og vern. Som nevnt innledningsvis er nettopp *beskyttelse* et av ordet *skjolds* betydninger, og det behøver ikke utelukkende dreie seg om beskyttelse i kamp. Skjoldet kan like gjerne ha holdt en symbolsk eller metaforisk form for beskyttelse. Det kan med fordel trekkes fram et par eksempler fra Birka hvor skjoldet er plassert over hodet på avdøde. Bj 736 og Bj 628 er begge kammergraver med to skjold hvor i det meste det ene dekker hodet. Resten av innholdet i graven er relativt forskjellig. Bj 736 har våpen, rester av bånd i sølv og gull, ringspenne, kniver, vektlodd, trebøtte, pilspisser, stigbøyler, sporer og rester etter bissel. Bj 628, på den annen side, er uten våpen, men har bein fra okse, gris og fugl, pilspisser, ringspenne, kammer, kniv, bissel, trebøtte og glassperle. Begge disse gravene har ringspenne, og kan potensielt tilhøre et høyere sosialt sjikt. Bj 736 kan dog tilhøre en annen sosial gruppe enn Bj 628, da denne er en ryttergrav. Vektloddene i denne graven kan også ha tilknytning til handel. Pilspissene kan i begge gravene tyde på jakt, men i Bj 736 kan de også høre med til kamp. Skjoldets plassering over hodet kan derfor ha hatt ulik betydning i disse to gravene hvis den ene var en kriger, mens den andre ikke var det.

Når det kommer til skjold lent mot veggen i gravkammeret kan gravene Bj 644 og Bj 710 trekkes fram. Bj 644 er en av de to rikt utstyrte kammergravene, med to individer og fullt våpensett. Blant gjenstandene kan nevnes spillebrikker og terninger, våpen, jaktkniv og pilspisser, vektutstyr, rytterutstyr, ulike spenner og saks. Gjenstandene i denne graven kan passe inn i flere sosiale grupper. Vektlodd og skålvekt kan indikere handelsfolk, mens rideutstyr og ringspenne kan tolkes mot høyere sosiale samfunnslag. Spillebrikker kan være del av strategi i krig (Kristensen 2007) og derfor sammen med våpen vise til en kriger. Ett eller begge individene i graven kan også ha deltatt i jakt ettersom det finnes både jaktkniv og pilspisser i graven. Kobles disse gjenstandene sammen med rideutstyret kan også de indikere overklasse eller aristokrati. Alt i alt er dette en svært rikt utstyrt grav som langt på vei indikerer høy sosial status og posisjon i samfunnet. Plasseringen av skjoldet lent mot veggen kan tolkes som dekorasjon på samme måte som skjoldene som pryder veggene i hallen i

sagalitteraturen. Det er derfor ikke utenkelig at kammergraven skal være en representasjon av hallen, rikt utstyrt og med dekor på veggen.

Bj 710 har også skjoldet lent mot veggen, men denne graven er uten våpen. Den har også langt færre gjenstander enn Bj 644, som har to individer, men gjenstandene er til gjengjeld spesielt interessante. Den avdøde har fått med seg ringspenne, rytterutstyr, en hest med hodelag, kniv og spillebrikker. I tillegg var det lagt ned en lærpung med vektlodd, en romersk sølvmynt, et stykke rav, perler, samt plomme- og kirsebærkjerner. Ut fra denne ansamlingen kan det antas at den avdøde har vært en rik handelsmann. Rideutstyr, hest og ringspenne vitner om høy sosial status, mens vektlodd og innholdet i lærpungen antyder handel. Plommer og kirsebær stammer fra Europa og Vest-Asia (Store Norske Leksikon 1994:144), og er dermed med all sannsynlighet importerte varer. Tilstedeværelsen av disse på Birka er dermed et direkte vitnesbyrd om kontakt med kontinentet, og det er ikke utenkelig at den avdøde selv bragte fruktene med seg hjem fra en reise utenlands. De kan da ha blitt lagt i graven som et minne og som høyst personlige eiendeler. Lignende er kjent fra en grav i Hedeby, hvor den avdøde ble gravlagt med fersken- og druesteiner (Sloth et al. 2012:33). Skjoldets plassering kan også i denne graven representere hallen, uten noen kobling til krigeren. Det kan også være uttrykk for beskyttelse for en handelsreisende i fremmede land, eller holde en helt annen symbolikk som for oss er ukjent.

Som nevnt er skjoldet i enkelte graver på Kaupang plassert over den avdødes bekken, men det er ikke registrert noen graver hvor skjoldet er plassert over den avdødes hode. I *Olav den helliges saga* fortelles det at krigerne ligger ute om natten med skjoldene sine over seg, altså som et dekke. I de gravene på Kaupang hvor avdøde har skjoldet liggende over bekkenet kan dette tolkes som en metafor på skikken som kommer fram i sagaen. Den døde ligger kanskje i graven og venter på at han eller hun skal ankomme gudenes hjem og fortsette krigen.

I flertallet av skjoldgravene med ringspenne eller –nål ved Birka kan skjoldet plassbestemmes. Ringspenne eller –nål finnes i 21 av de 32 skjoldgravene hvor skjoldet står lent mot veggen, og i 7 av de 11 gravene hvor skjoldet ligger over hodet på avdøde. Skjoldene i de resterende 7 gravene med ringspenne eller –nål kan ikke plassbestemmes. Det kan således argumenteres for at det er et mønster også her, da godt over halvparten av de kammergravene hvor skjoldet kan plassbestemmes også har ringspenne eller –nål. Dette er en interessant tendens som underbygger diskusjonen om ringspennenes rolle blant eliten. Materialet i denne oppgaven er

for lite til å sette opp en ordentlig statistikk over ringspennene, men tendensen er interessant og åpner for en videre undersøkelse av graver med ringspenner og skjold.

7.1.3. *En skjoldmøy på Birka?*

I kapittel 4 ble problemene rundt kjønnsbestemmelse av graver adressert. Det var i vikingtiden mulig for en kvinne å leve som en mann – å ha mannlig sosialt kjønn – selv om hun var biologisk kvinne, både som kriger og i andre sammenhenger (Hedeager 2011:121). Auðr, datter av en norsk høvding, var en av de fire store og høviske grunnleggerne på Island, og overhodet i sin slekt. Kvinner kunne være skalder (Hedeager 2011:119), og *Skjoldunga saga* forteller om skjoldmøyen Vebjörg fra Gotland som samlet en stor hær og slo seg sammen med den danske kongen Harald Hildetand i slaget om Brávalla (Andrén 2008:52). Enkelte av skjoldbærerne på ett av tekstilene i Oseberggraven er dessuten tolket som skjoldmøyer i dyreham (Hougen 1940:104). Det er mulig at slik aktivitet har vært gjenspeilt i gravgodset, uten at det nødvendigvis plukkes opp av arkeologer (McLeod 2011). Det kan derfor ikke utelukkes at enkelte av individene i skjoldgravene på Kaupang og Birka som er bestemt som menn egentlig var kvinner. Eksempelvis kan Bj 581 fra Birka trekkes fram. Denne var, som de fleste gravene med våpen på Birka, bestemt som en mannsgrav (Arwidsson 1986). Osteologisk er den derimot bestemt som en kvinnegrav. Dette er en av de rike kammergravene med fullt våpensett, hest og rytterutstyr. De osteologiske undersøkelsene er av nyere dato, og er i skrivende stund upubliserte. Det må imidlertid utvises forsiktighet ved benyttelsen av dette materialet. Det er flere uoverensstemmelser mellom de fysiske beinrestene og Arbmans beskrivelser av skjelettenes utseende ved utgravningen, og det kan ha oppstått sammenblandinger (Anna Kjellström, personlig kommunikasjon 2015). Det kan derfor ikke sies med full sikkerhet at den osteologisk bestemte kvinnen tilhørte denne graven. Hvis hun derimot gjør det er dette veldig interessant og støtter opp om de resultater som er funnet i England angående vikingtidens kvinnegraver med våpen (McLeod 2011). Det kan tenkes at kvinnen i grav Bj 581 ha vært en kriger, en såkalt skjoldmøy.

På Kaupang er det to graver med skjold som er kjønnsbestemt som kvinnegraver. I den ene, som er uten våpen, er det usikkert om skjoldbulen hører hjemme, fordi graven er omrotet (se kapittel 6.1.1.). Den andre er tolket som en mulig volve i en skipsbegravelse med to andre individer. I en av dobbeltgravene på Birka var det også en mulig volve. Det er dermed en

mulig volve på både Kaupang og Birka som er begravet i en grav med skjold. Disse gravene vil bli diskutert nærmere under, i 7.3.1.

7.2. Hvorfor er skjoldenes plassering viktig?

Ut fra oversikten over skjoldenes plassering kommer det fram at skjoldene i gravene ved Birka er organisert i et mønster som er gjennomgående for flertallet av gravene, med noen få unntak. I kremasjonsgravene er det ikke mulig å finne noe mønster over plasseringen av skjold, men i kammergravene er det en fast organisasjon i de gravene hvor det har vært mulig å plassbestemme skjoldet. I de gravene dette ikke har vært mulig er skjoldbulen gjerne for nedbrutt, eller det er bare skjoldhåndtak som er igjen av skjoldet. Samlingen av skjoldene i kammergraver (med unntak av de få brannggravene) antyder at det er en spesiell gruppe mennesker på Birka som har fått denne typen gjenstand (se kapittel 6 for sosiale grupper og kammergraver). Kammergravene er samlet på områdene Nord for Borg og Hemladen (mer spesifikt hvor på Hemladen – noe om befestningen?), og gjenstandstypene i gravene indikerer at forskjellige grupper mennesker er gravlagt på de ulike gravfeltene (Ambrosiani 1992:20) – menneskene i kammergravene, og altså de som er begravet med skjold, virker dermed å være en egen gruppe mennesker i samfunnet på Birka.

Det samme organiserte mønsteret finner vi ikke i skjoldgravene på Kaupang. Skjoldenes plassering kan bare bestemmes i ubrente graver, men bare i et utvalg av disse. I de ubrente gravene hvor plassering ikke kan bestemmes er skjoldbulene for fragmenterte, eller gravene er forstyrret og omrotet slik at opprinnelig plassering er forsvunnet. I motsetning til Birka tyder ikke skjoldenes plassering på noen spesielle gruppe mennesker på Kaupang, men plasseringen av gravene med skjold kan være en indikator på at en egen eller bestemt gruppe mennesker er gravlagt med skjold. Dette baseres på observasjonen at gravene med skjold hovedsakelig er konsentrert på Bikjholberget, med et par unntak på Nordre Kaupang.

Hovedvektene av skjoldene i kammergraver ved Birka står lent opp mot veggen, enten ved hodet eller ved hodet og føttene. En slik gjennomført plassering vitner om orden og et fastlagt mønster. Dette er bevisste valg som er gjennomgående i den eller de gruppene som er gravlagt i kammergravene på Birka, og det er derfor nærliggende å anta at skjoldenes plassering har hatt en viss betydning. Til sammenligning kan det ikke skjelnes noe mønster i plasseringen av skjoldene i gravene på Kaupang, og det tyder dermed heller ikke på at

plassering av skjold har hatt noen spesiell eller organisert betydning her. Plasseringen må heller ha vært individuell og hatt en eventuell betydning utelukkende i den aktuelle graven. Det oppstår dermed et ganske distinkt skille mellom de to gravplassene som må antas å ha rot i de respektive samfunnene: I kammergravene er det orden og system, i båtgravene tilsynelatende tilfeldig plassering.

Skal vi tro sagaene var ikke skjoldet utelukkende forbeholdt krigere, men kunne også gis i gave til andre personer. Skalden Einar får et praktskjold i gave for et kvad han framfører om Håkon Jarl i *Egils saga*, og dette gir han videre i gave til Egil. Et slikt praktskjold må ha vært en høystatusgave og skapt et bånd mellom skalden og jarlen (se Sigurðsson 2010). Her kan det skimtes en parallell til skjoldgravene uten våpen, som kan ha fått skjold uten at de avdøde var krigere.

Når det gjelder praktskjold er ikke disse like synlige i gravene. Skjoldbuler og skjoldhåndtak med dekor finnes det imidlertid noen eksemplarer av ved Birka. I Bj 467, 628 og 850 har skjoldbulene tynne lag av messing eller bronse, og skjoldhåndtaket i Bj 736 er fullt dekorert med pressblekk, ikke bare på endestykkene (Arwidsson 1986:42). I dekoren kan det blant annet skimtes et mannshode. Når håndtaket er fullt dekorert som i dette tilfellet blir man nødt til å holde rundt dekoren for å kunne bruke skjoldet. Det er derfor mulig at dette skjoldet har vært et praktskjold som ikke skulle brukes i kamp. Plasseringen har vært over hodet på avdøde.

Det kan altså konkluderes med at flere skriftlige kilder, blant annet *Egils saga* (kapittel 11) og *Skáldskaparmál* (kapittel 1), forteller om skjold som dekker veggen. I *Egils saga* er det dekorasjon i hallen ved kongens besøk, mens det i *Skáldskaparmál* er dekorasjon i Valhall, Odins hall. I *Gylfaginning* (kapittel 1) beskrives Valhall videre med tak av mange skjold. Det er fristende å trekke paralleller mellom disse historiske kildene og gravmaterialet, spesielt skjoldgravene på Birka, hvor hovedvekten av skjoldene står lent opp mot veggen ved den avdødes hode. Flere av skjoldene ligger dessuten over den avdødes hode eller andre deler av kroppen, hvilke også forekommer på Kaupang og på Gulli.

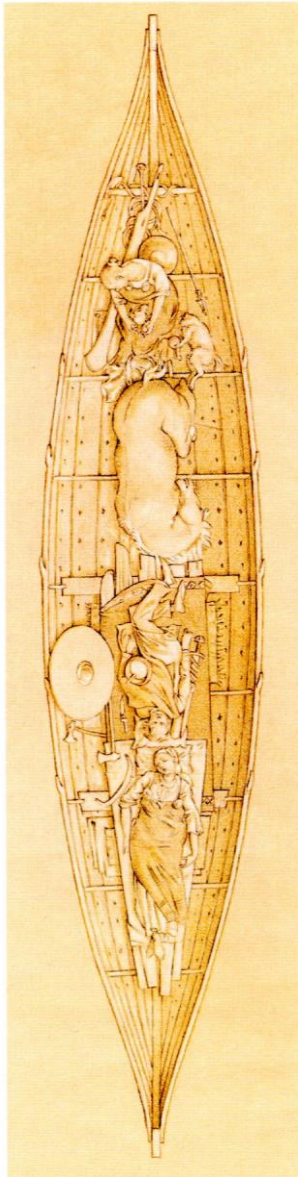
7.3. Skjold og ritualer

Betydningene av ritualer har vært mange gjennom arkeologiens historie. På 1800-tallet uttrykte det måten europeiske kulturer sammenlignet seg med andre kulturer og religioner. Senere har ritualer blitt brukt til å beskrive religion og til å analysere samfunn og opphavet til sosiale fenomen, men det er også blitt vurdert som fundamentet til/bak drivkraften i kulturer (Bell 2009:14). Ritualer kan være sakrale såvel som religiøse, og de kan ha evnen til å endre både personers og gjenstanders sosiale status avhengig av kontekst (Habbe 2006:93). En gravleggelse kan sees som en sammensetning av ritualer hvor målet er å sende den avdøde inn i det hinsidige, det neste liv. I vikingtiden var denne destinasjonen Ásgárd, gudenes hjem (*Ynglingesoga*, kapittel 8). Gravskikken var veldig variert, og dermed har også ritualene rundt gravleggelsen vært svært ulike (Price 2008:257). Dette kan sees i gravens ytre form, men også i behandlingen av den døde og de gjenstandene som ble lagt i graven.

7.3.1. Volver

De to skjoldgravene som er vurdert som volvegraver er Ka. 296 og Bj 834. Individet i Ka. 296 er bestemt som en kvinne. Hun er antatt å være en volve fordi hun er gravlagt med en jernstav som er tolket som en volvestav (Price 2002:192). I tilknytning til denne staven var det en bronsebolle med en runeinnskripsjon og en slaktet hund. Hunder er uvanlig i graver på Kaupang, og der de finnes er de ikke slaktet. Dette gjør dermed denne graven enda mer spesiell (Stylegar 2007:96). Det som videre peker på at kvinnen i denne graven kan oppfattes som en volve er skjoldbullen og en øks. Disse gjenstandene er ansett som mannsgjenstander, men dukker opp i flere skandinaviske graver hvor kvinnen er gravlagt med en volvestav (Price 2002:142-9). Kvinnen er dessuten gravlagt sittende, hvilket er en kjent posisjon i kammergraver på Birka (Gräslund 1980:37-39). Volven i Bj 834 har antagelig også vært plassert sittende på fanget til det andre individet (Price 2002:133-134). Volven i Ka. 296 er del av et gravkompleks i en båt bestående av tre gravlagte individer, Ka. 294-296 (fig. 16). I denne båten er det funnet to-tre skjoldbuler, hvilke vurderes av Blindheim som tilhørende det ene individet, en mann. De blir også vurdert som del av båtutstyret fordi de ligger på ulike steder i båten, og ingen i direkte tilslutning til mannen (Blindheim 1995:23-24, 1999:27). Stylegar (2007) tillegger imidlertid skjoldbullen til den sittende kvinnen i staven, hvor den ble funnet. Denne kvinnen ble nok ikke av Blindheim vurdert som en volve, og det ble antagelig ikke vurdert som sannsynlig at skjoldbullen hadde tilhørt kvinnen. I relasjon til de andre skandinaviske volvegravene med typiske mannsgjenstander er det imidlertid mer

sannsynlig at skjoldet har tilhørt denne kvinnen. Spørsmålet blir da hvorfor volven har fått skjold i graven, og hva skjoldet representerer. Volvene tolkes som trollkvinner og forbundet med magi og ritualer. De er ofte begravet med rikt utstyr, og det kan derfor antas at de har

Figur 16:
Rekonstruksjonstegning
av båtgraven, Ka. 294-
296. Illustrasjon:
Þorhallur Þráinsson. ©
Neil Price.

vært viktige personer i samfunnet (Sørheim 2014:113). I denne sammenheng kan det tenkes at skjoldet har hatt en symbolsk betydning, kanskje i forbindelse med beskyttelse.

Bj 834 er en dobbeltgrav, og som nevnt over kan de to individene ha vært plassert i en stol, den ene på den andres fang. Det ene individet i denne gaven er tolket som en volve fordi hun har fått med seg den jernstaven som blir tolket som en volvestav. Det er også et spyd kastet ned i graven. Er dette spydet en del av gravgodset, eller har det en annen betydning? Fra Finland kjennes det til flere graver fra overgangen mellom norrøn og kristen tid hvor spyd er satt ned i graven på lignende vis. Ifølge Wickholm kunne et spyd som var stukket vertikalt ned i bakken være en dedikasjon til Odin, da hans signaturvåpen var et spyd. Hvis spydet stod vertikalt i bakken på slagmarken eller i en grav kunne dette representere et rituelt mord. En kriger som ikke døde på slagmarken kunne således bli drept rituelt under gravritualet og likevel komme til Odin i Valhall (Wickholm 2006:2000). Spydet kan ha hatt en lignende rituell betydning i graven på Birka. Spydet er imidlertid ikke Odins eneste våpen. Han bærer også et skjold. Det kan da hende at personene i denne graven håpet å komme til Odin i Valhall. Det er vanskelig å si hvilket av de to individene i denne graven skjoldet tilhører, om det da ikke er dedikert til dem begge. Det er likevel interessant at vi her har et skjold i en dobbeltgrav hvor det er gravlagt en volve, og hvor et spyd er plassert på en så uvanlig måte.

Det kan diskuteres hvorvidt skjoldene tilhører disse kvinnene, eller om de tilhører den mannen som også var begravet i samme grav. I tilfellet på Birka er det vanskelig å avgjøre om skjoldet er del av våpensettet og tilhørende mannen, eller om det tilhører volven, mens det i tilfellet volven på Kaupang er større sjanse for at skjoldet faktisk tilhører henne enn at

mannen har fått skjold som ligger flere steder i båten. Blindheim vurderer også muligheten for at skjoldene rett og slett er del av båten heller enn å tilhøre noe spesifikt individ (Blindheim et al. 1999:27), men dette behøver ikke være tilfellet. Skjoldet og en øks ligger i tilknytning til kvinnen, og ettersom andre volvegraver viser den samme tendensen til mannsdominerende gjenstander kan det antas at skjoldet i dette tilfellet tilhørte kvinnen, volven.

7.3.2. Bjørnekult og partering på Kaupang

To av gravene på Kaupang er av spesiell karakter. De ser ut til å ha særlige rituelle trekk samtidig som de har skjold. Ka. 298 (K/V gr. I) ser ut til å ha huset et voksent individ og et barn. Det voksne individet er partert og en øks er hugget ned i bakken. Skjoldbulen, som ligger noe bortenfor den avdøde, har hull i toppen som kan stamme fra piler og hugg. Blindheim (et al. 1999:127) vurderer hvorvidt personen har forsvart seg mot fiender for så å ha blitt overmannet og drept, partert med øksen som står i bakken og begravet, eller om det ligger andre årsaker bak. Graven inneholder fullt våpensett, ringnåler og importerte beslag, og det er derfor nærliggende å tro at individet har hatt en viss status eller posisjon i samfunnet. Blindheim (et al. 1995:127) regner det som usannsynlig at en trell eller en ugjerningsmann ville fått slike saker med i graven. I Ka. 305 (K/VIII) er det også hugget en øks ned i graven, denne gangen foran den døde ansikt. Skjoldet var lagt over bekkenet. Også denne graven har fullt våpensett, men også piler, kniv, sigd og flere glassperler. I tillegg var det lagt ned bein fra både bjørn og ku. Bjørnens hode lå rett bak ryggen på avdøde og spydspissen pekte direkte mot dette. Resten av bjørnen lå et stykke bort fra hodet. Individet i denne graven er blitt tolket som en bjørnejeger (Blindheim et al 1995:117 figur 2; Lia 2004:302), noe som ikke bare støttes av bjørnehodet, men også av spydspiss og pilspisser. Individene i begge disse gravene kan være forbundet med spesielle ritualer. Ka. 305 er assosiert med bjørnekult, mens Ka. 298 kan være rituelt partert (Blindheim et al. 1995:128). Øksene som er hugget ned i bakken er også et spesielt trekk. En mulighet årsak kan være at de har hatt samme funksjon som spydet i Bj 834. En annen mulighet er at de har blitt brukt til rituelt slakt eller partering (Blindheim et al. 1995:128; Lia 2004:302-303): I grav Ka. 298 partering av den avdøde, og i Ka. 305 partering eller slakt av bjørnen. Denne graven er tolket som del av en bjørnekult på bakgrunn av det avkuttete bjørnehodet. Slike bjørnehoder ble æret og spilte en sentral rolle ved feiringene etter en vellykket jakt, og både i Norge og Sverige er det funnet bjørnehoder i myrer og ved store steiner (Blindheim 1995:128). Denne bjørnejegeren har skjoldet liggende

over bekkenet, en plassering som kan indikere skjoldets beskyttende natur. Det fortelles i *Grettes saga* (s. 56) om Bjørn som ligger med skjoldet over seg mens han venter på at bjørnen han jakter på skal komme ut av hiet. Det kan derfor tenkes at bjørnejegeren i Ka. 305 har brukt skjoldet som et dekke eller gjemmested når han har ventet på bjørnen og at dette er ført videre i graven som en symbolsk handling. Når det gjelder det parterte individet i Ka. 298 ser det ut til at skjoldet er plassert utenfor båten, formodentlig lent mot båtsiden. En slik plassering kan ikke utelukke at skjoldet er en del av båtutstyret. Dog kan det tenkes at nettopp dette skjoldet er brukt i kamp og derfor del av den avdødes gravgods. Som nevnt har skjoldbuler hull som kan være fra pilspisser og hugg, og Blindheim foreslår at den avdøde har forsvart seg mot fiender (Blindheim 1995:127). Det er således mulig at skjoldets plassering ikke har noen bestemt betydning annet enn at det skulle med i graven fordi det var en viktig del av krigerens utstyr. Det må også tas høyde for at skjoldets plassering og tilstedeværelse i begge disse gravene kan ha holdt en annen, skjult betydning.

7.3.3. *Skjold i båtgraver*

I kapittel 7 ble det nevnt en mulig vikingbegravelse i Volga som ble observert av Ibn Fadlan på 900-tallet. I ritualene som ble utført i forbindelse med gravleggingen ble skjoldene slått på med pinner for å lage lyd og bråk. Som siste ledd i gravritualene ble skipet med den avdøde høvdingen og slavekvinnen brent (Pearson 1999). Denne beretningen inneholder paralleller til noen av gravene på Kaupang, hvor fire av kremasjonsgravene med skjold er mulige båtgraver. Den store skipsgraven på Myklebostad i Eid er også en kremasjonsgrav med skjold, og er en av de største skipsgravene som er funnet fra vikingtid (Østigård 2007:60). Den avdøde var en mann i alderen 30-35 år. Det er undersøkelsen av brent beinmateriale som ligger til grunn for kjønns- og aldersbestemmelsen (Magnus 1992:73 (Brev fra P. Holck datert 16.12.83 i Hist.Mus. top.ark)). Graven inneholdt våpen i form av 2 sverd, 2 spydspisser, 1 øks og minst 44 skjoldbuler. Andre gjenstander den døde fikk med seg omfatter perle, kniv, bisse, nøkkel, terninger og spillebrikker, kammer, et bronsekar og pilspisser. Graven kan også ha inneholdt langbuer (Shetelig 1912). Det er imidlertid noe usikkerhet rundt antallet skjold i graven. Ifølge Lorange og Shetelig (Shetelig 1912:200-201) var det 44 skjoldbuler i graven, mens Bente Magnus nevner så mange som 58 eller 59 skjoldbuler (Magnus 1967:61). Mange av skjoldbulene ble funnet spredt her og der i skipet, og tolv av dem var lagt oppå bronsekar som fungerte som kremasjonsurne (fig. 17).

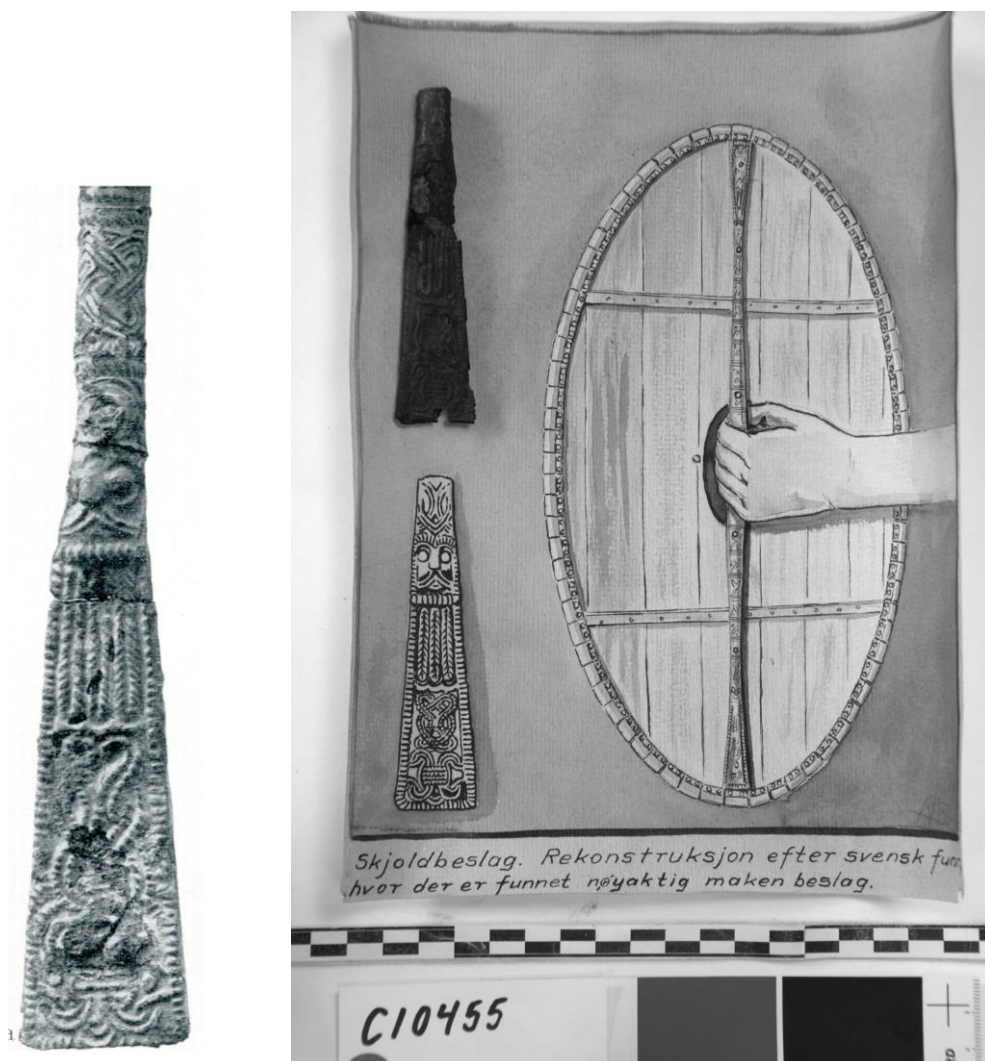

*Figur 17: Urnen fra Myklebostad med skjoldbuler. © 2015
Universitetsmuseet i Bergen / CC BY-NC-ND 3.0*

Denne plasseringen er særdeles spesiell og iøynefallende, og det er mulig å koble den til de gravene ved Kaupang og Birka der skjoldet er lagt over den døde, både hodet og bekken. Ut fra måten skjoldbulene er stukket inn i hverandre og dekker urnen er det vanskelig å avgjøre om tolv hele skjold lå over urnen eller om bare skjoldbulene var brukt i dekket. Det kan tenkes at skjoldflatene ikke var nødvendige når det bare var kremasjonsurnen som skulle dekkes. Ved gravleggelsen var alle sverdene intensjonelt ødelagte, og minst én skjoldbule hadde et stort hugg (Shetelig 1912:200). Om dette hugget også var intensjonelt og samtidig med ødeleggelsen av sverdene er ikke mulig å fastlå. En rekke ritualer har antageligvis funnet sted i forbindelse som gravleggelsen, og det er sannsynlig at smeden har vært del av disse i forbindelse med destruksjonen eller omformingen av våpnene (Østigård 2007:63).

Skipsgraven fra Gokstad i Vestfold er også et av de store skipsgravene fra vikingtid. I motsetning til skipet fra Myklebostad var derimot dette skipet ubrent. I graven hang det 63 skjold på begge sider av skipet (Nicolaysen 1882), men det ble ikke funnet noen våpen ved utgravningen (disse kan dog ha blitt fjernet ved haugbrot, se Brendalsmoe og Røthe 1992). Skjoldene fra Gokstadskipet er blitt vurdert som konstruert for gravprosesjonen. Det legges vekt på størrelse i diameter og tykkelse, og at disse skjoldene vil ha vært litt for tynne til å brukes i slag (Siddorn 2003:40). Det må likevel tas høyde for at Gokstadskjoldene i all hovedsak er de eneste skjoldplatene vi har, med unntak av ett skjold funnet i en myr i Latvia (Hjardar og Vike 2011:185; Siddorn 2003:40) og ett i Trelleborg (Christensen et al. 2009:3-7; Hjardar og Vike 2011:186 *figur*), og det finnes dermed lite sammenligningsgrunnlag for å si

hvorvidt skjoldene er større og tynnere enn normen eller ikke. Det er hovedsakelig skriftlige kilder man kan sammenligne med, og disse behøver ikke å stemme med det som ble brukt i virkeligheten. Skjoldene er ikke forsøkt datert med dendrokronologi fordi det er få årringer igjen i trevirket som kan benyttes i en slik analysemetode (Bill 2011:82). Det er også interessant å notere seg at minst ett skjold har annerledes sømhull enn de øvrige, og minst ett skjold har et annerledes skjoldhåndtak av samme type som i Bj 736 på Birka (fig. 18 og 19). Dette kan observeres ved å studere de restene som er igjen etter skjoldene. Gokstadskjoldenes konstruksjon og det dårlige sammenligningsgrunnlaget vil ikke fullstendig utelukke teorien om at skjoldene var konstruert for gravprosesjonen, men det viser at det materialet som ligger til grunn ikke er tilstrekkelig til å kunne trekke slike konklusjoner.

Figur 18 (venstre): Skjoldhåndtak fra Bj 736 (Arbman 1940, Taf:19). Figur 19 (høyre): Beslag til skjoldhåndtak fra Gokstad med rekonstruksjon av beslaget fra Bj 736. © 2015 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0

Dett var skjold i 18 båtgraver på Kaupang. I fire av gravene var skjoldet utenfor båtripa eller lent mot skipet, og i to graver lå skjoldet innenfor båtripa. Det kan diskuteres hvorvidt disse skjoldene tilhører båten eller den avdøde, og om skjoldet var del av et gravritual eller en gravgave. Akkurat som i noen av båtgravene på Kaupang lå skjoldbulene i skipsgravene på Gokstad og Myklebostad snarere i tilknytting til skipet enn til den avdøde. I Gokstadskipet ser de ut til å ha prydet skipssiden, mens de skjoldene i skipet på Myklebostad som ikke dekket kremasjonsurnen lå spredt her og der i skipet. Disse skjoldene kan derfor ha vært del av skipets utstyr, men det kan også tenkes at de var en del av gravritualet og ble lagt vilkårlig ned i skipet før det ble brent. Her kommer vi tilbake til spørsmålet om båten utelukkende var gravgjemmet, eller om den var del av gravgodset. Hvis den var del av gravgodset, og skjoldene tilhørte båten, vil skjoldene også bli del av gravgodset ved assosiasjon. På denne måten kan skjoldene tenkes å være både del av skipet så vel som del av gravgodset.

7.4. Skjoldets betydning i graven

Samlet sett er skjoldets plassering i gravene på Kaupang og Birka er svært forskjellig. Mens det på Birka er orden og system, kan ikke det samme sies for Kaupang som er preget av variasjon. I gravene på Birka er det mulig å trekke paralleller mellom hallen og skjoldets plassering – graven kan være en gjenskapelse av hallen, mens skjoldet som står lent mot veggen en imitasjon av skjoldet som henger på veggen til dekorasjon. På Kaupang kan ikke et lignende mønster skimtes, men skjoldets plassering og tilstedeværelse kan likevel ha hatt en symbolsk betydning. Det kan ha vært del av gravgodset, men det kan også ha tilhørt båten eller vært en aktiv del av selve gravritualet.

Det ble nevnt i kapittel 1 at ordet *skjold* betyr blant annet beskyttelse og vern. I en kampsituasjon er det dette skjoldet representerer, men det betyr ikke at skjoldet ikke kan ha hatt samme betydning i andre situasjoner eller sammenhenger, det være seg eksplisitt eller symbolsk. Skjoldet som dekorasjon på veggen i hallbygningen og som et metaforisk tak i Valhall er blitt diskutert, men det må også vurderes om skjoldet er blitt lagt i graven som et vern.

8. Konklusjon

Det har vært denne avhandlingens mål å undersøke skjoldgraver med og uten våpen ved Kaupang og Birka, og hva som kjennetegner disse. Videre har avhandlingen diskutert hvilke måter skjoldet kan tolkes på i relasjon til sosiale grupper i vikingtidens samfunn ved de to lokalitetene, samt hvorvidt skjoldets plassering i graven har påvirkning for tolkningene. Det har i denne sammenheng blitt henvist til skriftlige kilder som omtaler skjoldet i sosiale og kulturelle sammenhenger. En slik innfallsvinkel har brakt en ekstra dimensjon til tolkningene i diskusjonen gjennom en tilførsel av informasjon som ikke ville kommet fram hvis statistikken og den kvantitative analysen alene hadde ligget til grunn.

Gravskikken ved Kaupang og Birka har stått i sentrum for analysen og diskusjonen. Gravenes lokalisering, innhold og konstruksjon er benyttet i tolkningen av skjoldets rolle i gravene og hvilke sosiale grupper som er gravlagt med det. Det er i denne sammenheng blitt framhevet at gravritualet og innholdet i graven ikke nødvendigvis reflekterer alle aspekter ved de døde identitet, men kan være en indirekte indikasjon på identitet og sosial tilhørighet. Det er de etterlevende som konstruerer gravens form og innhold og de ritualene som finner sted ved gravleggelsen. Om disse aspektene ikke er direkte refleksjoner av den avdøde liv, kan de være del av regionale skikker, men de kan også være resultat av de etterlevendes ønske om å heve seg over andre i samfunnet, om å utdype sin velstand og posisjon.

De ulike gravformene tyder på at samfunnene på Kaupang og Birka har vært ulike, selv om det også er mange likhetstrekk. Begge skiller seg ut fra andre vikingtidssamfunn i det at de er byer hvor ulike samfunnsgrupper er kommet sammen og hvor det har vært mulig å spesialisere seg innenfor et yrke. Menneskene ved disse plassene har levd sammen på en måte som ikke har vært mulig i andre samfunn. De ulike gravskikkene tyder på forskjeller mellom disse to samfunnene. Kammergravene på Birka vitner om høy sosial status, og skjoldenes kobling til disse er en videre indikasjon på hvilke mennesker som ble gravlagt med skjold. Tolkningen om kammergravene som metaforiske hallbygninger er et viktig resultat som også vil ha følger for tolkninger om kammergravene generelt, samtidig som det setter skjoldene inn i en større sammenheng. På Kaupang er gravtradisjonen en helt annen, og det kan diskuteres hvorvidt skjoldet kan kobles til båter i dette samfunnet. Det er tydelig at båten har holdt en spesiell betydning i dette samfunnet, det være seg om det utelukkende er tilfellet i gravsituasjoner eller om den har holdt en spesiell stilling i samfunnet generelt. Ved

både Kaupang og Birka har skjoldet vært forbeholdt mennesker innenfor én samfunnsgruppe, uttrykt gjennom en felles gravtradisjon. Sammensetningen av gravgodset tyder likevel på at ulike sosiale grupper innenfor de spesifikke samfunnsgruppene har fått skjold, og at skjoldet derfor ikke har vært forbeholdt én gruppe mennesker, som krigerne. Også i graver som indikerer handelsmenn, smeder, elite og aristokrati, så vel som i graver uten noen tydelig sosial gruppeinndeling, finnes det skjold.

Tittelen på avhandlingen legger opp til at skjoldet tilhørte én gruppe mennesker i vikingtiden. Analysen og diskusjonene har vist at dette ikke er tilfellet. Det var ikke utelukkende krigere som fikk skjold i graven, en observasjon som viser at skjoldet ikke utelukkende var et redskap i krig og kamp. Skjoldet kan imidlertid heller ikke beskrives som allemannseiene, for det var mange som ikke fikk skjold i graven. Antallet graver som ble benyttet i analysen viser dette, men også sammensetningen av gravgodset. Det er lite sannsynlig at en trell eller en person av særlig lav status ved Kaupang og Birka har fått skjold i graven. På Kaupang har alle utenom én skjoldgrav våpen, sannsynligvis et tegn på en fri mann eller en fri jordeier. På Birka var det fjorten graver som ikke hadde våpen, men disse gravene var til gjengjeld enten kammergraver med ulikt gravgods eller brente graver med ulikt gravgods. Det kan derfor konkluderes med at det må finnes en tredje gruppe i mellom krigeren og allmennheten, en gruppe som kanskje er så generell at den ikke kan navngis eller i det hele tatt grupperes. Det er i alle fall tydelig at flere sosiale grupper kan kobles til skjoldet.

Mer forskning med et større utvalg graver fra hele Skandinavia eller Norden må til for å komme nærmere et svar på om det er en felles tradisjon for gravleggelse med skjold innen ulike sosiale grupper i vikingtiden. Denne avhandlingen har avdekket et mønster og lagt grunnlaget for videre forskning innen dette temaet.

9. Litteraturliste

PRIMÆRLITTERATUR

Egils saga, etter det Islandske Grundskrift ved N.M. Petersen, 4. utgave v/ Verner Dahlrup og Finnur Jónsson. Gyldendalske Boghandel – Nordisk forlag, Kjøbenhavn. 1923.

Eirik raudes saga, oversatt av Anne Holtsmark. I *Islandske ættesagaer* III, red. av Hallvard Lie. Aschehoug og Co., Oslo 1953.

Finnboge den Ramme, oversatt av Aslak Tonna, Brødrene Jørgensen A/S, Oslo. 1920.

Grettes saga, oversatt av Ludvig Holm-Olsen. I *Islandske ættesagaer* II, red. av Hallvard Lie. Aschehoug og Co., Oslo. 1952.

Gulatinget og Gulatingslova, oversatt av Helle, K., 2001. Skald, Leikanger.

Gunnlaug Ormstunge, oversatt av Charles Kent. I *Islandske ættesagaer* I, red. av Hallvard Lie. Aschehoug og Co., Oslo. 1951.

Gylfaginning. Se Snorre Edda.

Håkon Herdebreis saga. Se Snorres Noregs kongesoger

Magnus den Godes saga. Se Snorres Noregs kongesoger

Njáls saga, oversatt av Hallvard Lie. I *Islandske ættesagaer* IV, red. av Hallvard Lie. Aschehoug og Co., Oslo. 1954.

Olav den helliges saga. Se Snorres Noregs kongesoger

Skáldskapar mál. Se Snorres Edda

Snorre Sturlason *Noregs kongesoger. Første og andre del*, red. av Finn Hødnebo og Hallvard Magerøy 1979. Det Norske Samlaget, Oslo.

Snorre Sturlason *Snorres Edda*. Oversatt av Karl G. Johansson og Mats Malm ,1997. Fabel, Stockholm.

Ynglingesoga. Se Snorres Noregs kongesoger.

MUNTLLIG KILDE

Anna Kjellström, Ph.D i Osteoarchaeological Research Laboratory Department of Archaeology and Classical Studies, Stockholm University.

SEKUNDÆRLITTERATUR

Ambrosiani, Björn

1988 *Birka*. Svenska kulturminnen 2, Riksantikvarieämbetet. Risbergs Tryckeri AB, Uddevalla.

- 1992 What is Birka? I *Investigations in the Black Earth*. Red. av B. Ambrosiani og H. Clarke, s. 11 – 22. Birka studies vol. 1. Birka project for Riksantikvarieämbetet og Statens Historiska Museer, Stockholm.
- 2008 Birka. I *The Viking World*, red. av S. Brink og N. Price, s. 94 – 100. Routledge, New York.

Ambrosiani, Björn og Helen Clarke (red.)

1992 *Investigations in the Black Earth*, vol I: *Early investigations and future plans* (Birka studies I). Birka Project for Riksantikvarieämbetet og Statens historiska museer, Stockholm.

Andersen, Even Ballangrud

2004 Vikingtidens sverdyper : deres sosiale og symbolske betydning. Masteravhandling, Universitetet i Oslo, Oslo.

Andrén, Anders

- 2008 Lies about Gotland. I *Facets of Archaeology. Essays in honour of Lotte Hedeager on her 60th Birthday*, red K. Chilidis, J. Lund og C. Prescott, s. 47–55. Oslo Archaeological series 10. UniPub, Oslo.
- Andrén, A., K. Jennbert og C. Raudvere
2006 Old Norse religion. Some problems and prospects. I *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. av A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 11-14. Vågar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.
- Androshchuk, F.
2014 *Viking swords: swords and social aspects of weaponry in Viking Age societies*. Statens historiska museum, Stockholm.
- Aner, E.
1952 Das Kammergräberfeld von Hithabu. *Offa* 10, s. 61–115.
- Arbman, Holger.
1940 *Birka: Untersuchungen und Studien* 1:1. *Die Gräber, Tafeln*. Kungl. Vitterhets historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- 1943 *Birka: Untersuchungen und Studien* 1:2. *Die Gräber, Text*. Kungl. Vitterhets historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
- Arwidsson, Greta
1984 *Systematische Analysen der Gräberfunde*, Birka II:1 (Red.) Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- 1986 *Systematische Analysen der Gräberfunde*, Birka II:2 (Red.) Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- 1989 Die Münzen der Gräber von Birka. I *Systematische Analysen der Gräberfunde*, Birka II:3 (red), s. 136 – 142. Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Arwill-Nordbladh, Elisabeth
1990 Nyckelsymbolik i järnålderns kvinnogravar. *Fornvännen* 85: 254–259.
- Bakkevig, Sverre
1995 Små bronsøkser med mange bruksmuligheter. *Frå haug ok heiðni* 1: 27–33.
- Barnes, Michael og Jan Ragnar Hagland
2010 Runic Inscriptions and Viking-Age Ireland. I *The Viking Age. Ireland and the West*, red J. Sheehan og D. Ó Corráin, s. 11–18. MPG Books, Cornwall.
- Bell, Chathrine
2009 *Ritual theory, ritual practice*. 2. utgave. Oxford University Press, New York.
- Bencard, Mogens (red.)
1984 Introduction. I *Ribe Excavations 1970-76*. Vol 2. Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg
- Berg, Heidi
2015 'Truth' and the reproduction of knowledge. Critical thoughts on the interpretation and understanding of Iron-Age keys. I *Viking Worlds. Things, Spaces and Movement*, red. av M. H. Eriksen, U. Pedersen, B. Rundberget, I. Axelsen og H. L. Berg, s. 124 – 142. Oxbow Books, Oxford and Philadelphia.
- Bersu, G. & Wilson, D.M.
1966 Three Viking graves in the Isles of Man. *Monograph series nr. I*. Society of Medieval Archaeology, London.
- Bill, Jan
2011 Revisiting Gokstad Interdisciplinary investigations of a find complex excavated in the 19th century (<http://www.researchgate.net/publication/281118137> Besøkt 1. november 2015).
- Bill, Jan og Aoife Daly
2012 The plundering of the ship graves from Oseberg and Gokstad: an example of power politics? *Antiquity* 86: 808–824.
- Blackburn, Mark
2007 The Coin-finds. I *Means of Exchange*. Kaupang Excavation Project Publication Series, Vol. 2. Norske Oldfunn XXII, red. av Dagfinn Skre, s. 29 – 74. Aarhus University Press Kaupang Excavation Project, University of Oslo, Århus.
- Blindheim, Charlotte
1960 Kaupangundersøkelsen etter 10 år. *Viking*, vol. 24: 43-68.
- 1992 Kaupang i relasjon til andre nordiske sentra. Et diskusjonsinnlegg. I *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400 – 1000 e.Kr*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter 13, s. 137–150. Oslo.
- Blindheim, Charlotte og Birgit Heyerdahl-Larsen

- 1995 *Kaupang-funnene. Bind 2. Gravplassene I Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950-57. Del A. Gravskikk.* Norske Oldfunn, vol. XVI. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Oldsaksamlingen, Universitetet i Oslo.
- Blindheim, Charlotte, Birgit Heyerdahl-Larsen og Anne Stine Ingstad
 - 1999 *Kaupang-funnene. B. 1999. IIB. Gravplassene I Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950-1957. Del B. Oldsaksformer.* Norske Oldfunn, vol. XIX. UKM, Universitetet i Oslo.
- Blindheim, Charlotte, Birgit Heyerdahl-Larsen og Roar L. Tollnes
 - 1981 *Kaupang-funnene. Bind 1.* Norske oldfunn, vol. XI. Universitetets Oldsaksamling, Universitetet i Oslo.
- Botond, Stefan
 - 2002 *Vikingatida ryttagraver i Småland. Studier utifrån fyre exempel och en jämförande analys av valda delar av Sverige och Skandinavien.* Institutt for arkeologi, Universitetet i Stockholm, Stockholm.
- Brandon, R
 - 2005 Håndverk, kunst og kunnskap — noen komparative perspektiver på smedens sosiale identitet i jernalderen. I *Fra funn til samfunn. Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-årsdagen*, red. av K. A. Bergsvik og A. Engevik jr., s. 357–376. UBAS. Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter. Nordisk, vol. 1. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Brendalsmoe, Jan og Gunnhild Røthe
 - 1992 Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse. *Meta 1-2*, 84 – 119.
- Brück, Joanna
 - 1999 Ritual and rationality: Some problems of interpretation in European archaeology. *European Journal of Archaeology* Vol. 2(3): 313–344.
- Brøgger, A. W. og Haakon Shetelig
 - 1950 *Vikingskipene. Deres forgjengere og etterfølgere.* Dreyers Forlag, Oslo.
- Braathen, Helge
 - 1989 *Ryttergraver. Politiske strukturer i eldre rikssamlingstid.* Varia 19, Universitetets Oldsaksamling.
- Capelle, T.
 - 1978 Grabraub im wikingischen Norden. I *Zum Grabfrevel in vor-und frühgeschichtlicher Zeit Untersuchungen zu Grabraub und „haugbrot“ in Mittel- und Nordeuropa: Bericht über ein Kolloquium der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas vom 14. Bis 16. Februar 1977*, red. av H. Roth, H. Jankuhn og H. Nehlsen, s. 197–210. Göttingen.
- Christensen, Arne Emil
 - 2005 Deler av vikingskip fra Rogaland? *Viking* 48:131–136.
- Christensen, Arne Emil, Ingstad, Anne Stine og Bjørn Myhre
 - 1992 *Osebergdronningens grav: Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys.* Schibsted, Oslo.
- Christensen, Kirsten, Dobat, Andres S. og Per Mandrup
 - 2009 Trelleborgskjoldet. *Skalk* 5: 3–7.
- Creutz, K..
 - 2003 *Tension and tradition: a study of late Iron Age spearheads around the Baltic Sea*, Stockholm: Dept. of Archaeology [Arkeologiska institutionen], Univ.
- Enoksen, L.M.
 - 2004 *Vikingarnas stridskonst.* Historiska Media, Lund
- Fallgren, Jan-Henrik
 - 2008 Farm and village in the Viking Age. I *The Viking World*, red. av S. Brink og N. Price, s. 67–76. Routledge, New York.
- Fjeld, Ellen
 - 1992 Sentrum og periferi. Politisk og økonomisk organisasjon på Hedemarken i vikingtid. I *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400 – 1000 e.Kr.* Universitetets Oldsaksamlings Skrifter 13, s. 67–70. Oslo.
- Furan, Nora
 - 2009 *Våpnenes biografier – en fruktbar tilnærming til våpengraver i vikingtid?* Mastergradsavhandling, Oslo.
- Furnes, S.
 - 1999 Grav og eiendomsstruktur. En studie av meningsinnholdet i graver fra yngre jernalder i en kyst- og en innlandsregion i Hordaland. Upubl. Hovedfagsavhandling. Universitetet i Bergen.
- Gansum, Terje
 - 2008 Hallene og stavkirkene – kulturbygninger i en overgangstid. *Facets of Archaeology. Essays in Honour of Lotte Hedeager on her 60th Birthday*, red av K. Chilidis, C. Prescott og J. Lund, s. 199–213. UniPub, Oslo.

- Gjerpe, Lars Erik
- 2005 *E18-prosjektet Vestfold Bind 1: Gravfeltet på Gulli* (Red.) Vari 60. Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen, Oslo.
 - 2007 Haugbrottets konsekvenser for vikingtidforskningen. *Viking* 70: 105–124.
- Glørstad, Zanette T.
- 2010 *Ringspennen og kappen*. Avhandling (Ph.D). Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
 - 2012 Sign of the Times? The Transfer and Transformation of Penannular Brooches in Viking-Age Norway. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 45, (1): 30-51.
- Gordon, Claire C. og Jane E. Buikstra
- 1981 Soil pH, bone preservation, and sampling bias at mortuary sites. *American Antiquity*, Vol. 46, No. 3, s. 566-571.
- Graham-Campbell, James
- 1984 Western influences on penannular brooches and ringed pins. I *Systematische Analysen der Gräberfunde*, Birka II:1, red. av G. Arwidsson, s. 31–38. Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Grieg, S
- 1922 Smedverktøi i norske gravfund. *Oldtiden. Tidsskrift for norsk forhistorie* IX:21–95. Oslo.
- Gräslund, Anne-Sofie
- 1980 *Birka: Untersuchungen und Studien. IV, The Burial Custom*. Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
 - 1992 Lokala bebyggelsecentra i Uppland – runstenar och åkerjord. I *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400 – 1000 e.Kr.* Universitetets Oldsaksamlings Skrifter 13, s. 181–188. Oslo.
 - 2010 Religionsskiftet speglat i gravskicket.: Ny svensk forskning kring senvikingatida gravar och gravskick. I *Från hedniskt till kristet: Förändringar i gravskick och begravningsbruk i Skandinavien ca 800-1200*, red. av B. Nilsson, s. 131 – 164. Sällskapet Runica et Mediævalia.
- Gullbekk, Svein H.
- 2008 Coinage and moneytary economies. I *The Viking World*, s. 159–169. Routledge, New York.
- Habbe, P.
- 2006 How to sort out ritual from context of practice. I *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. av A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 92-94. vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.
- Hadley, D.M.
- 2008 Warriors, heroes and companions: negotiating masculinity in Viking-Age England. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 15: 270–284.
- Hallinder, Pär
- 1986 Streit- und Arbeitsäxte. I *Birka: Untersuchungen und Studie. II:2, Systematische Analysen der Gräberfunde*, red. Greata Arwidsson, s. 45-50. Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Hansen, T.E., Mikkelsen, K.D. og Hvass, S.
- 1991 Landbebyggelserne I 7. århundrede. I *Fra Stamme til Stat i Danmark. 2. Høvdingsamfund og Kongemagt.*, red P. Mortensen og B.M. Rasmussen. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* XXII:2.
- Hedeager, Lotte
- 2004 Åsgård rekonstruert? I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi Isegran 31. januar – 2. februar 2002*, red L. Melheim, L. Hedeager, K. Oma, s. 156–183. Vol 2. UniPub, Oslo.
 - 2011 *Iron Age myth and materiality: an archaeology of Scandinavia AD 400-1000*. Routledge, London.
- Hedenstierna-Jonson, Charlotte
- 2006 *The Birka Warrior. The material culture of a martial society*. Doktorgradsavhandling, Archaeological Science, Universitetet i Stockholm, Sverige.
 - 2015 She came from another place. On the burial of a young girl in Birka. I *Viking Worlds – Things, Spaces and Movement*, red. av M.H. Eriksen, U. Pedersen, B. Rundberget, I. Axelsen og H.L. Berg, s. 90–101. Oxbow Books, Oxford and Philadelphia.
- Hernæs, Per
- 1985 *De østnorske sverdfunn fra yngre jernalder. En geografisk analyse*. Magistergradsavhandling, Universitetet i Oslo.
- Hjardar, K. og Vike, V.
- 2011 *Vikinger i Krig*. Spartacus Forlag, Oslo.
- Hjørungdal, Toves

- 1994 Materiell kultur og kjønn i arkeologien. Kjønnbestemmelse av forhistoriske graver på 1800-tallet. *K.A.N.* 17-18, s. 52-86. Tromsø.
- Hofseth, E. Høigård
 - 1982 Loven om våpenting sett i lys av arkeologisk materiale. *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1980/81*, s. 103–118.
- Holck, Per
 - 2008 Skjelettet fra Gokstadskipet – ny vurdering av et gammelt funn. *Michael* 5: 292–304.
 - 2009 *Skjelettene fra Gokstad- og Osebergskipet*. Antropologiske skrifter 8. Avdeling for anatomi, Institutt for medisinske basalfag, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Hougen, Bjørn
 - 1940 Osebergfunnets billedvev (en farveplansje). *Viking* 4: 85–124.
- Hougen, Ellen Karine
 - 1993 *Kaupangfunnene. Bind IIIB. Bosetningsområdets keramikk*. Norske Oldfunn XIV. Universitetets Oldsaksamling. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Oslo.
- Høgestøl, Mari
 - 1983 Gravskikk og kjønnsrelasjoner. Mastergradsavhandling i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
- Idsøe, Rune
 - 2004 *Fortellinger om sverdet. Våpenverdighet, ære og krigerideologi i yngre jernalder*. Hovedfagsoppgave, Bergen.
- Ilkjær, Jørgen
 - 2001 «Centres of power in Scandinavia before the medieval kingdoms.». *Kingdoms and Regionality. Transactions from the 49th Sachensymposium, 1998 in Uppsala*. Archaeological Research Laboratory Stockholm University, Stockholm.
 - 2003 Danish war booty sacrifices. *The spoils of victory. The North in the shadow of the Roman Empire*, red. av Lars Jørgensen, Birger Storgaard og Lone G. Thomsen, s. 44 – 63. Nationalmuseet, København.
- Jakobsson, M.
 - 1992 *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi*. Stockholm studies in archaeology 11. Stockholm.
- Jensen, Jørgen
 - 2003 *Danmarks oldtid: Ældre jernalder 500 f.Kr. - 400 e.Kr.* Gyldendal, København.
- Jesch, Judith
 - 1994 *Women in the Viking Age*. Boydell Press, Woodbridge.
- Jonsson, Martin
 - 2013 *Sköldbucklor av typ Rygh 563 och 565 i gravar – en social indikator?* Masteroppsats. Umeå Universitet.
- Karras, Ruth Mazo
 - 1990 Concubinage and slavery in the Viking age. *Scandinavian Studies* 62: 141–162.
- Kivikoski, E.
 - 1964 *Finlands forhistoria*. Helsingfors.
- Kristensen, Steinar
 - 2007 *Brettspillet – Jernalderkrigerens virtuelle arena: Strategispill i Sørøst-Norge i jernalder*. Hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo.
- Lauritsen og Kastholm Hansen
 - 2003 Transvestite Vikings? *Viking Heritage Magazine* 2003(1), 14–17.
- Lebedev, G.S.
 - 1970 Raznovidnosti obrjada truposožženija v mogil'nike Birka. I *Statistiko-kombinatornye metody v archeologii*, s. 180 – 190, red. B. A. Kolčín og Ja. A. Šer. Moskva.
- Leciejewicz, L.
 - 1956 Cmentarzysko w Birce. Próba interpretacji społecznej. *Archeologic* 6, 1954, s. 141 – 159. Warszawa.
- Lia, Øystein
 - 2004 Vikingtidsgravens rituelle kompleksitet. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi Isegran 31. januar – 2. februar 2002*, red. av L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 292–319. OAS - Oslo Arkeologiske Serie 2. Universitetet i Oslo Unipub, Oslo.
- Lindquist, S.
 - 1958 Fuskhøger och falske båtgravar. *Tor*.
- Ljungkvist, John

- 2008 Handicrafts. I *The Viking World*, red. av S. Brink og N. Price, s. 186 – 192. Routledge, New York.
- Lund, Julie
- 2009 *Åsted og vadeste: Deponeringer, genstandsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaper*. Acta humaniora, bind nr. 389. Avhandling (Ph.D.) – Universitetet i Oslo. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub, Oslo.
- Lyngstrøm, Henriette
- 1995 Ketting – en vikingetidsgravplads med ryttergrave. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1993:143-179.
- Lynnerup, N., Bennike P., og Iregren, E. (red.)
- 2008 *Biologisk antropologi med human osteologi*. Gyldendal, København.
- Løken, T.
- 1987 Driftsformer i folkevandringstidsgården i Rogaland. *Viking* 50: 79–97.
- Magnus, B.
- 1967 *Studier i Nordfjords yngre jernalder*. Magistergrad. Arkeologisk institutt. Universitetet i Bergen, Bergen.
- 1992 Småkonger og politiske sentra i tidlig vikingtid. *Nytt fra Ugravningskontoret i Bergen, Nr. 3*, 71-82.
- Mansrud, Anja
- 2006 Flytende identitet? Dyrebein i graver og førkristne personoppfatninger. I *Lik og ulik. Tilnærminger til variasjon i gravskikk* 2, red. av T. Østigård, s. 133 – 157. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Martens, Irmelin
- 2003 Tusenvis av sverd. Hvorfor har Norge mange flere vikingtidsvåpen enn noe annet europeisk land? I *Collegium medievale: Tverrfaglig tidsskrift for middelalderforskning*, vol. 16:51-66. Collegium medievale, Forening for middelalderforskere, Oslo.
- McLeod, Shane
- 2011 Warriors and women: the sex ratio of Norse migrants to eastern England up to 900 AD. *Early Medieval Europe* 19(3): 332–353.
- Mikkelsen, Egil
- 2002 Handel – misjon – religionsmønster. Impulser fra buddhismen, islam og kristendom i Norden 500 – 1000 e.Kr. *Viking* 65: 91–136.
- Myhre, Bjørn
- 1973 Iron Age Farms in Southwest Norway. *Norwegian Archaeological Review*. Vol. 6, no. 1.
- 1991 Bosetning og politisk organisasjon i Vest-Norge før vikingtid. I *Nordatlantiske foredrag: seminar om nordatlantisk kulturforskning i Nordens hus på Færøerne 27.-30. august 1990* red. av Jóan Pauli Joensen, Ruth Johansen og Jan Kløvstad, s. 10-19. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementa. Norðurlandahúsið í Føroyum, Torshavn.
- 1992 Borre – et merovingertidssenter i Øst-Norge. I *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca. 400 – 1000 e.Kr.* Universitetets Oldsaksamlings Skrifter 13, s. 155–179. Oslo.
- 2000 The archaeology of the early Viking Age in Norway. *Acta Archaeologica* vol. 71: 35–47.
- Nicolaysen, Nicolaysen
- 1882 *Langskibet fra Gokstad ved Sandeffjord*. Cammermeyer, Kristiania.
- Nielsen, Ann-Lili
- 1997 Pagan Cultic and Votive Acts at Borg. An Expression of the Central Significance of the Farmstead in the Late Iron Age. I *Visions of the Past: Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology. Lund Studies in Medieval Archaeology* 19, red H. Andersson, P. Carelli og L. Ersgård, s. 373–392. Riksantikvarieämbetet og Institut for Arkeologi, Lund Universitet.
- Nilsson, Harald
- 1995 A Late-Roman Bronze Coin. I *Investigations in the Black Earth*, red. av B. Ambrosiani og H. Clarke, s. 79 – 80. Birka studies vol. 2. Birka project for Riksantikvarämbetet og Statens Historiska Museer, Stockholm.
- Næss, Jenny-Rita
- 1969 Grav i båt eller båt i grav. *Stavanger Museum Årbok* 79: 57–76.
- Opedal, Arnfrid
- 2010 *Kongemakt og kongerike. Gravritualer og Avaldsnes-områdets politiske rolle 600-1000*. OAS - Oslo Arkeologiske Serie 13. Universitetet i Oslo Unipub, Oslo.
- Pearson, Michael P.
- 1999 *The archaeology of death and burial*. Sutton, Stroud.
- Peirce, Ian

- 2002 *Swords of the Viking Age*. Boydell press, Woodbridge.
- Pedersen, Anne
- 1997 Weapons and riding gear in burials – evidence of military and social rank in 10th century Denmark? I *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1-1300. Papers from an international research seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2-4 May 1996*. Red. Anne Nørgård Jørgensen og Birthe L. Clausen, s. 123 – 135. Publications from the National Museum. Studies in archaeology & history vol. 2. The National Museum, Copenhagen.
- Pedersen, Unn
- 2009 Den ideelle og den reelle smed. I *Håndverk og produksjon. Et møte mellom ulike perspektiver*, red. av J. Lund og L. Melheim. OAS vol. 2, s. 129–146. Unipub, Oslo.
- 2013 Det store i små – vikingtidens finsmeder under lupen. *Primitive tider* 15:71 – 83.
- Petersen, Jan
- 1919 *De norske vikingesverd*. A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Kristiania.
- 1928 *Vikingtidens smykker*. Stavanger museums skrifter, Stavanger.
- 1951 Vikingetidens redskaper. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist. Filos. Klasse, vol. 4. Jacob Dybwad. Oslo.
- Pilø, Lars
- 2007 The Fieldwork 1998-2003: Overview and Methods. I *Kaupang in Skiringssal*, red. av Dagfinn Skre, s. 143–106. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. Norske Oldfunn XXII. Aarhus Universit Press Kaupang Exavation Project, University of Oslo, Århus.
- Price, Neil
- 2002 *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*. Aun 31. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Uppsala.
- 2008 Dying and the dead: Viking age mortuary behaviour. I *The Viking World*, red. av S. Brink og N. Price, s. 257 – 273. Routledge, New York.
- Ringstad, Bjørn
- 1996 Aure i Sykkylven – gårdsbosetning gjennom 3000 år. *Arkeo. Nytt fra Arkeologisk institutt, Universitetet, i Bergen*. Nr. 2.
- Resi, Heid Gjølstein
- 2011 Amber and Jet. I *Things from the Town. Artefacts and Inhabitants in Viking-age Kaupang*, red. av Dagfinn Skre, 107 – 128. Aarhus University Press, Århus.
- Roesdahl, Elise
- 1983 Fra Vikinggrav til Valhall. I *Beretning fra andet tværfaglige vikingesymposium*, red. av T. Kisbye og E. Roesdahl. Hikuin, Højbjerg.
- Rygh, Bjørn Håkon Eketuft
- 2007 *Den siste reisen: de sørøstnorske våpengravene som kilde til kunnskap om krigerspesialisten i eldre jernalder*. Mastergradsavhandling. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Rygh, Oluf
- 1885 *Norske Oldsager*. Christiania.
- Sawyer, P.H.
- 1982 *Kings and Vikings: Scandinavia and Europe AD 700-1100*. Methuen, London.
- Schülke, Almut
- 1999 On Christianization and grave-finds. *European Journal of Archaeology* 2(1): 77–106.
- Sellevold, Berit, Hansen, Ulla Lund og Jørgensen, J.B.
- 1984 *Iron Age Man in Denmark*. Nordiske Fortidsminner. Serie B; 8. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- Shettelig, Haakon
- 1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. A/S John Griegs Boktrykkeri, Bergen.
- Siddorn, J. K.
- 2003 *Viking weapons and warfare*. Tempus, Stroud.
- Sigurðsson, Jón Viðar
- 2010 *Den vennlige vikingen: vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900-1300*. Pax, Oslo.
- Sindbæk, Søren M.
- 2007a Networks and nodal points: the emergence of towns in early Viking Age Scandinavia. *Antiquity* 81(311): 119–132.
- 2007b The Small World of the Vikings: Networks in Early Medieval Communication and Exchange. *Norwegian Archaeological Review* 40(1): 59–74.
- 2008 Local and long-distance exchange. I *The Viking World*, red. av S. Brink og N. Price, s. 150–158. Routledge, New York.
- Skaare, Kolbjørn

- 1976 *Coins and coinage in Viking-Age Norway. The establishment of a national coinage in Norway in the XI century, with a survey of the proceeding currency history.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Skjold
Bokmålsordboka http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=skjold&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&bokmaal=+&ordbok=bokmaal (Besøkt 15.09.2015)
- Skre, Dagfinn
1998 *Herredømmet. Bosetning og besittelse på Romerike 200-1350 e.Kr.* Acta Humaniora, bd. 32. Avhandling (PhD.). Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub, Oslo.
- 2007 *Kaupang in Skiringssal* (red). Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1. Norske Oldfunn XXII. Aarhus Universit Press Kaupang Exavation Project, University of Oslo, Århus.
- 2008a The Development of urbanism in Scandinavia. I *The Viking World*, red. av S. Brink og N. Price, s. 83 – 93. Routledge, New York.
- 2008b Kaupang – 'Skíringssalr'. I *The Viking World*, red. av S. Brink og N. Price, s. 112 – 120. Routledge, New York.
- Sloth, Pernille Rohde, Ulla Lund Hansen & Sabine Karg
2012 Viking Age garden plants from southern Scandinavia – diversity, taphonomy and cultural aspects. *Danish Journal of Archaeology* 1:1 :27-38, DOI: 10.1080/21662282.2012.750445
- Solberg, Bergljot
1985 Social status in the Merovingian and Viking periods in Norway from archaeological and historical sources. *Norwegian Archaeological Review* vol 18 (1-2):61-76. Universitetsforlaget i Oslo.
- 2003 *Jernalderen i Norge*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Steuer, H.
1969 Zur statistischen Auswertung des Gräberfeldes von Birka. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 4, s. 212 – 218. Hildesheim.
- Store Norske Leksikon
1994 Aschehoug og Gyldendals, 2. utgave, Pari-Saj, Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Storlie, I
1991 De østlige smykkene fra vikingtid og tidlig middelalder. *Viking* 54: 89–104. Oslo.
- Stoumann, Ingrid
2009 *Ryttergraven fra Grimstrup og andre vikingetidigrave fra Esbjerg*. Arkæologiske Rapporter fra Esbjerg Museum. Sydvestjyske Museer, Ribe.
- Straume, E
1986 Smeden i jernalderen, bofast — ikke bofast, høy eller lav status. *Universitetets Oldsaksamling Årbok* 1984/85:45–58. Oslo.
- Stylegar, Frans Arne
2005 Stormenn og bønder – sverd og øks. Våpenggravene i Rogalands vikingtid. *Frå haug ok heiðni* 1: 30-37.
- 2007 The Kaupang Cemeteries Revisited. I *Kaupang in Skiringssal*. Kaupang Excavation Project Publication Series, Vol. 1. Norske Oldfunn XXII, red. av Dagfinn Skre, s. 65 – 126. Aarhus University Press Kaupang Excavation Project, University of Oslo, Århus.
- 2010 Hvorfor er det færre kvinne- enn mannsgraver fra vikingtiden i Norge? *Primitive Tider* 12: 71–80.
- Sørheim, Helgese
2014 Female Traders and Sorceresses. I *Kvinner i vikingtid*, red. Av N. Coleman og N. Løkka, s. 107–120. Scandinavian Academic Press, Oslo.
- Thålin, Harry
1984 Ringspangen. I *Birka: Untersuchungen und Studie. II:1, Systematische Analysen der Gräberfunde*, red. Greata Arwidsson, s. 15-21. Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Thålin-Bergman, Lena
1986 Die Waffengräber von Birka. I *Birka: Untersuchungen und Studie. II:2, Systematische Analysen der Gräberfunde*, red. Greata Arwidsson, s. 5-10. Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Tveito, Tveito, Olav
2011 *Gravskikk og kristning. En analyse i skandinavisk perspektiv* 9. – 11. Århundre. Novus forlag, Oslo.
- Wallin, Anette
1995 *Fyrfota färdmedel till ddsriket? Problematiken kring de gotländska så kallade ryttagravern*. Institut for arkeologi, University College of Gotland.

- Wegraeus, Erik
 1986 Die Pfeilspitzen von Birka. I *Systematische Analysen der Gräberfunde*, Birka II:2, red. av G. Arwidsson, s. 21–34. Kunglige Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- Wickholm, Anna
 2006 “Stay where you have been put!”: The use of spears as coffin nails in late iron age Finland. I *Etnos ja kultuur. Uurimusi. Silvia Laula auks. Muinasaja Teadus* 18:193 – 207.
- Wiker, Gry
 2007 Monochrome blue Kaupang-beads: Local manufacture or import. I *Innere Strukturen von Siedlungen und Gräberfeldern als Spiegel gesellschaftlicher Wirklichkeit?*, red. av C. Grünwald og T. Capell, s. 137 – 143. Aschendorff, Münster.
- Williams, Gareth
 2008 Raiding and warfare. I *The Wiking World*, red av S. Brink og N. Price, s. 193–203. Routledge, New York.
- Østerberg, Dag
 2003 Kap. 2: Sosial struktur. I *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse*. Cappelen akademiske forlag, Oslo.
- Østigård, T.
 2007 *Transformatøren. Ildens mester i jernalderen*. Rituelle spesialister i bronse- og jernalderen Vol. 2 s. 187-199. Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Øverås, E
 1941 *Snorre Sturlason*. Norges boklag, Oslo.

10. APPENDIX

Innledning til katalog

Det er enkelte uoverensstemmelser i kildematerialet. I Bj. 736 er det avbildet en øks, men denne mangler fra gravbeskrivelsen (Arbman 1943:259-261). Hallinder (1986:45) påpeker at både denne øksen og en annen manglet allerede da Arbman gjennomgikk materialet. Det er likevel pussig at øksen ikke nevnes med et ord i teksten, da det i andre graver blir nevnt gjenstander som ved gjennomgangen var tapt, og hvor dette faktum blir kommentert. Det er videre et problem at publikasjonene av Birka-materialet nesten utelukkende står på tysk. Dette gjør det svært utilgjengelig for de som ikke er tysktalende og prosessen med å finne relevant informasjon mye tyngre. Det øker også sjansen for at teksten blir misoppfattet eller at essensiell informasjon blir oversett. I eksempelet med øksen over var det vrient å finne informasjon om hvorfor en øks var avbildet, men ikke nevnt i teksten. Fra dette følger også en videre komplikasjon. Thålin-Bergman (1986:5) skriver i samme publikasjon at det bare er to graver, Bj 581 og Bj 644, som har fullt våpensett. Hvis det stemmer at Bj. 736 opprinnelig inneholdt en øks, slik som bildet tilsier, betyr det at det var *tre* graver som hadde fullt våpensett, og *ikke* to, med mindre den forsvunne øksen var en arbeidsøks. Dette vil det imidlertid være opp til andre å avgjøre.

Det er også flere avvik mellom Blindheims publikasjon av Kaupang-materialet og Stylegars nye gjennomgang. Båten med gravene Ka. 294-296 er et eksempel. I Blindheims publikasjon ligger kvinnen i grav Ka. 295 med hodet i syd: både ryggrad, bekkenparti og lårbein er på plass, mens mannen (Ka. 295) ligger med hodet mot kvinnens føtter (Blindheim 1995:23). I Stylegars gjennomgang, på den annen side, beskrives kvinnens plassering som at hodet peker bort fra stevnen, og at mannens hode ligger ved kvinnens (Stylegar 2007:95). Pedersen (2014:171) deler Blindheims syn. Det er mulig at Stylegars beskrivelse belager seg på en rekonstruksjonstegning som viker fra beskrivelsen i publikasjonen (se figur kapittel 7.3.1. denne avhandlingen).

Videre er det uoverensstemmelser mellom Blindheims og Stylegars behandling av gravanlegget «Forargelsens hus» med gravene Ka. 295-296 (K/IV grav I-III i Blindheim et al. 1995:23-24). Ifølge Blindheim var det en hel og fragmenter av minst to skjoldbuler som lå på forskjellige steder rundt i båten, til sammen altså tre skjoldbuler. Ingen av dem lå imidlertid i tilknytning til den avdøde mannen, men blir allikevel tillagt ham, eventuelt ansett som båten

utstyr (Blindheim et al. 1999:27). Stylegar på sin side nevner kun to skjoldbuler i dette gravkomplekset. Dette er dog ikke det eneste som skiller seg fra Blindheims publisasjon. Den ene skjoldbulen ligger ved siden av den kvinnen som blir ansett for å være en volve (Ka. 296), og Stylegar lister således skjoldbulen under hennes gravgods. Den andre skjoldbulen listes under mannens gravgods (Stylegar 2007:122-123). Det må antas at skjoldbulen ikke er listet opp under kvinnens gravgods i Blindheims publisasjon da skjoldet regnes som del av våpenutstyret, som igjen regnes for å være mannsgjenstander. Som det kom fram i kapittel 4 og 7 er ikke nødvendigvis dette alltid tilfellet, og skjoldet kan derfor likegodt ha tilhørt den kvinnen som den lå i tilslutning til.

Kommentarer til katalog

For å orientere leseren i katalogen vil det her følge noen kommentarer:

1. Der skjoldbulens type kan bestemmes er dette markert med antall og type (eks. 1 R564). Der den ikke kan bestemmes er det kun markert antall skjoldbuler.
2. Der det er usikkert antall av gjenstanden, eller det er usikkert antall fragmenter, står det X.
3. 'Håndtaksbeslag' og 'Randbeslag' tilhører skjoldet. I de gravene hvor det ikke finnes noen skjoldbule er kun disse markert (hovedsakelig branngraver).
4. Kategorien 'Kjerner/skall' refererer til frukt og nøtter. To graver har denne kategorien:
 - a. Bj. 45 – Hasselnøttskall x3
 - b. Bj. 710 – Plommestein x4, kirsebærstein x5

KATALOG

1. Gjenstandene i skjoldgravene på Kaupang

Nr.	Skjoldbule	Håndtak	Randbeslag	Sverd	Øks	Spydspiss	Pilspiss	Perler	Ringnål	Spanner	Ringspenne	Sigd	Ljå	Bor	Hovel	Syl	Rasp	Skrutvinge	Tverrøks	Øks	Kniv	Saks	Fil	Hammer	Tang	Bryne	Flint	Keramikk	Stein	Tekstiler	Spinneshjul	Vevsverd	Nålehus
Ka. 1	1 R562			1	1	1			1																	1			1	x			
Ka. 4	1 R562			2	1	1						1														2	4		1				
Ka. 6	3 R562			1	2?	1						1									1	?	1			x	x						
Ka. 7	1 R562			1		1?						?																					
Ka. 8	1 R562			1	1	1			1			?														x	x						
Ka. 37	1 R562			1	1	>6	4					2							1							1		x					
Ka. 150	Galgenberg			1	1	1						1																					
Ka. 157	1	?		1	1	2	2				1	1	?	1			1				2					1							
Ka. 208	1 R562			2	2																					2							
Ka. 252	1 R562			2?	1	1	8	5				?									3-6	1				7							
Ka. 253	1 R562						1			3																1						1	
Ka. 255	2? R564			1		1																										?	
Ka. 256	2? R562			1		1																				1							
Ka. 257	1 R562			2?		2?	1?														?	2				1						1	
Ka. 261	1 R562																																
Ka. 262	1			1	1																												
Ka. 277	1 R563			1		2					1	1						1															
Ka. 279	1 R562			1		1		x																		1	x						
Ka. 292	1 R562				1	2		1				1														2	x	x					
Ka. 295	1 R562			1	2	>5	3						1								2					1		x		2			
Ka. 296	1 R562				1			5			2															1		x	1			1	
Ka. 298	1 R562			1	1	1		4	2			1									2				1	1	x		x				
Ka. 305	1			1	2	1	16?	7				1									1						2	x	1				
Ka. 308	1 R562					1		7				1									2?		?			1				x			
Ka. 316	2 R562				1	1		1			1	1									2		?			1							

Nr.	Nål	Pinsett	Bissel	Bjelle	Stigboyle	Rangle	Div. jern	Nagler/spiker	Beslag	Hengsel	Jernhåndtak	Haspe	Nøkkel	Lås	Stekepanne	Klebersteinskar	Ildstål	Jernkjele	Fiskekrok	Klepp	Søkke	Skålvekt	Vektlodd	Hengebolle	Metallstang	Bjelle	Glasskår	Hundkøbbel	Mynt	Lærpung	Volvestav	Hest	Storfe	Hund	Bjørn	
Ka. 1								20								1																				
Ka. 4								20					1			1							2													
Ka. 6			1			1	>4	2	1		1					>2						1	1													
Ka. 7			1				x		1							1																				
Ka. 8			1	1			1			1						1						1	4													
Ka. 37							x	x					2-3					1																		
Ka. 150																																				
Ka. 157			1		2	1	x	>12	x	1		2						1	2?							1			1							
Ka. 208																																				
Ka. 252							x	135						1		1	1		1		1											x				
Ka. 253								x								2																				
Ka. 255							1			1																										
Ka. 256							1																													
Ka. 257		1								1				1																						
Ka. 261							x																													
Ka. 262								x																												
Ka. 277								x								1																				
Ka. 279							x	x																												
Ka. 292							>2				1					1																				
Ka. 295			1				1	>34							1	1																		1		
Ka. 296		?	1																					1								1		1		
Ka. 298									2							1					1															
Ka. 305								450																					3		?			x	1	
Ka. 308	1						x	250										1																		
Ka. 316							x	12		2				1				1	1																	

2. Gjenstandene i skjoldgravene på Birka

[illegible]

Nr.	Div. Jern	Pyntenagler	Nagler/spiker	Høvrebeflag	Beslag	Spillebrett	Krampe	Jernhåndtak	Haspe	Nøkkel	Klebers.kar	Ildstål	Jernlenke	Trekar/bolle	Glassbeger	Kjelehandtak	Skje	Bronsekjele	Skålvekt	Vektlodd	Glasskår	Børste	Mynt	Terning	Spillebrikker	Drikkehorn	Beltespenne	Lærpung	Volvestav	Traktbeger	Torshammer	Skøyter	Speil	Øreskje	Kjerner/skall	Kam	Hest	Andre dyr				
Bj 45			x		2																1														3*	1						
Bj 326			x		x		1																													1						
Bj 329	x		x																							1																
Bj 369	x				x																															x		Høne				
Bj 467b					1																																					
Bj 477			18																																							
Bj 495			2																																		1					
Bj 496																					3															1						
Bj 510	1				2																																					
Bj 514	1													2																												
Bj 520																																										
Bj 524																																										
Bj 542	1							1																																		
Bj 544	x				1									1-2							5																					
Bj 547					1							1																														
Bj 558					1							1																														
Bj 561					1																																					
Bj 573	x				x																																					
Bj 581			x		3				1																												1	2				
Bj 624			x		2	x																																				
Bj 628					2																																					
Bj 643	x																				2																					
Bj 644	1	40			7						1	1																														
Bj 703																																										
Bj 708	2				1																1																					
Bj 710					1																13																					
Bj 713	x				1																																					
Bj 727			x		1							1																														
Bj 731	x				1																																					
Bj 735	x		x		4								1																													
Bj 736	1				2																																					

Nr.	Skjoldbule	Håndtakbes.	Randbeslag	Sverd	Øks	Spyspiss	Pilspiss	Perler	Gullbånd	Halsring	Ringnål	Spanner	Ringspenne	Bor	Syl	Kile	Rasp	Øks	Jaktkniv	Kniv	Saks	Hammer	Bryne	Flint	Keramikk	Tekstiler	Vevkam	Broderi	Bånd	Knapper	Nålehus	Nål	Pinsett	Bissel	Bjelle	Hodelag	Sporer	Mankam	Hekte/krok	Brødd	Stigboyle	Stroppespeil																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
Bj 750	1 R562			1	1	1		6	1		1	4	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1	3	1	x			x	1	2	10		1	2	1							2	3																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
Bj 752b	1			1	1		x		1				1						1	1			1	1	1				2	3																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
Bj 798	2 R564																		1	1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
Bj 823	1			1															1	1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
Bj 830	1 R562				1	18							1	1	1				1	1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
Bj 832	2 R562			1	2	x	4		2		4	1	1	1	1				1	1	1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
Bj 834	1 R563			1	1	15	12		4		1	1	1	1	1				1	1	1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
Bj 842	1 R562	45		1	2														2				1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																

	Div. Jern	Pyntenagler	Nagler/spiker	Høvrebeflag	Beflag	Spillebrett	Krampe	Jernhåndtak	Haspe	Nøkkel	Klebers.kar	Ildstål	Jernlenke	Trekar/bolle	Glassbeger	Kjelehåndtak	Skje	Bronsekejele	Skålvekt	Vektlodd	Glasskår	Børste	Mynt	Terning	Spillebrikker	Drikkehorn	Beltespenne	Lærping	Volvestav	Traktbeger	Torshammer	Skøyter	Spell	Øreskje	Kjerner/skall	Kam	Hest	Andre dyr		
Bj 750	x		x	2	x	x	1			1		1	1		1			1		4	4		1	5	26				2	1		1				1		1		
Bj 752b	1			x																4	4		x						1											
Bj 798	1			x																									1											
Bj 823																																								
Bj 830	x		1				1													1			1	1											1	1				
Bj 832											1												1	3+														1		
Bj 834	x3		x	1	1								1															2	1									2		
Bj 842	x		1																												1							1		
Bj 850				x																																				
Bj 855	x		1	1																2																				
Bj 872	4			1								1																				2						1		
Bj 886	3			x								1													25															
Bj 894b	x																																							
Bj 914	x		x		x				x			1																									1			
Bj 942				1																											2									
Bj 944	1		x	x									1										1													1	1			
Bj 955	1		2	1																																1	1			
Bj 956	x			1								1											2																	
Bj 957	2						1																1																Gris	
Bj 958				3			1	1																																
Bj 977	3		1	2																1			1														1			
Bj 985										1																											1			
Bj 1035	x		x	3																					3											2				
Bj 1053																							1																	
Bj 1098																																								
Bj 1125b			2	x								1	1																								1			
Bj 1151	x		3																				2																Storfe	

3. Gravform for skjoldgraver ved Kaupang og Birka

Nr.	Gravtype	Brent/skjelett			Gravtype	Brent/skjelett			Gravtype	Brent/skjelett
Ka. 1	Båt?	Brent		Bj 45	-	Brent		Bj 735	Kammer	Skjelett
Ka. 4	Båt?	Brent		Bj 326	-	Brent		Bj 736	Kammer	Skjelett
Ka. 6	-	Brent		Bj 329	-	Brent		Bj 750	Kammer	Skjelett
Ka. 7	-	Brent		Bj 369	-	Brent		Bj 752b	Kammer	Skjelett
Ka. 8	-	Brent		Bj 467b	Kammer	Skjelett		Bj 798	Kammer	Skjelett
Ka. 37	Båt	Brent		Bj 477	-	Skjelett		Bj 823	Kammer	Skjelett
Ka. 150	-	Brent		Bj 495	Kammer	Skjelett		Bj 830	Kammer	Skjelett
Ka. 157	Båt?	Brent		Bj 496	Kammer	Skjelett		Bj 832	Kammer	Skjelett
Ka. 208		Skjelett?		Bj 510	Kammer	Skjelett		Bj 834	Kammer	Skjelett
Ka. 252	Båt	Skjelett?		Bj 514	Kammer	Skjelett		Bj 842	Kammer	Skjelett
Ka. 253	Båt	Skjelett		Bj 520	Kammer	Skjelett		Bj 850	Kammer	Skjelett
Ka. 255	Båt	Skjelett		Bj 524	Kammer	Skjelett		Bj 855	Kammer	Skjelett
Ka. 256	Båt?	Skjelett?		Bj 542	Kammer	Skjelett		Bj 872	Kammer	Skjelett
Ka. 257	Båt?	Skjelett		Bj 544	Kammer	Skjelett		Bj 886	Kammer	Skjelett
Ka. 261	-	Skjelett?		Bj 547	Kammer	Skjelett		Bj 894b	Kammer	Skjelett
Ka. 262	Båt	Skjelett		Bj 558	Kammer	Skjelett		Bj 914	-	Brent
Ka. 277	Båt	Skjelett		Bj 561	Kammer	Skjelett		Bj 942	Kammer	Skjelett
Ka. 279	Båt	Skjelett		Bj 573	Kammer	Skjelett		Bj 944	Kammer	Skjelett
Ka. 292	Båt	Skjelett		Bj 581	Kammer	Skjelett		Bj 955	Kammer	Skjelett
Ka. 295	Båt	Skjelett		Bj 624	Kammer	Skjelett		Bj 956	Kammer	Skjelett
Ka. 296	Båt	Skjelett		Bj 628	Kammer	Skjelett		Bj 957	Kammer	Skjelett
Ka. 298	Båt	Skjelett		Bj 643	Kammer	Skjelett		Bj 958	Kammer	Skjelett
Ka. 305	Båt	Skjelett		Bj 644	Kammer	Skjelett		Bj 977	Kammer	Skjelett
Ka. 308	Båt	Skjelett		Bj 703	Kammer	Skjelett		Bj 985	Kammer	Skjelett
Ka. 316	Kiste	Skjelett		Bj 708	Kammer	Skjelett		Bj 1035	-	Brent
				Bj 710	Kammer	Skjelett		Bj 1053	Kammer	Skjelett
				Bj 713	Kammer	Skjelett		Bj 1098	U/kiste	Skjelett
				Bj 727	Kammer	Skjelett		Bj 1125b	Kammer	Skjelett
				Bj 731	Kammer	Skjelett		Bj 1151	Kammer	Skjelett

4. Skjoldgraver uten våpen ved Kaupang og Birka

Sted	Nr	Gravform	Skjold	Våpen
Kaupang	Ka. 253	Båt	Ja	Nei
Birka	Bj 467b	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 573	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 628	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 710	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 798	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 872	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 956	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 958	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 1053	Kammer	Ja	Nei
Birka	Bj 45	Brent	Ja	Nei
Birka	Bj 326	Brent	Ja	Nei
Birka	Bj 329	Brent	Ja	Nei
Birka	Bj 369	Brent	Ja	Nei
Birka	Bj 1035	Brent	Ja	Nei